HISTORIA

Wczoraj i dziś

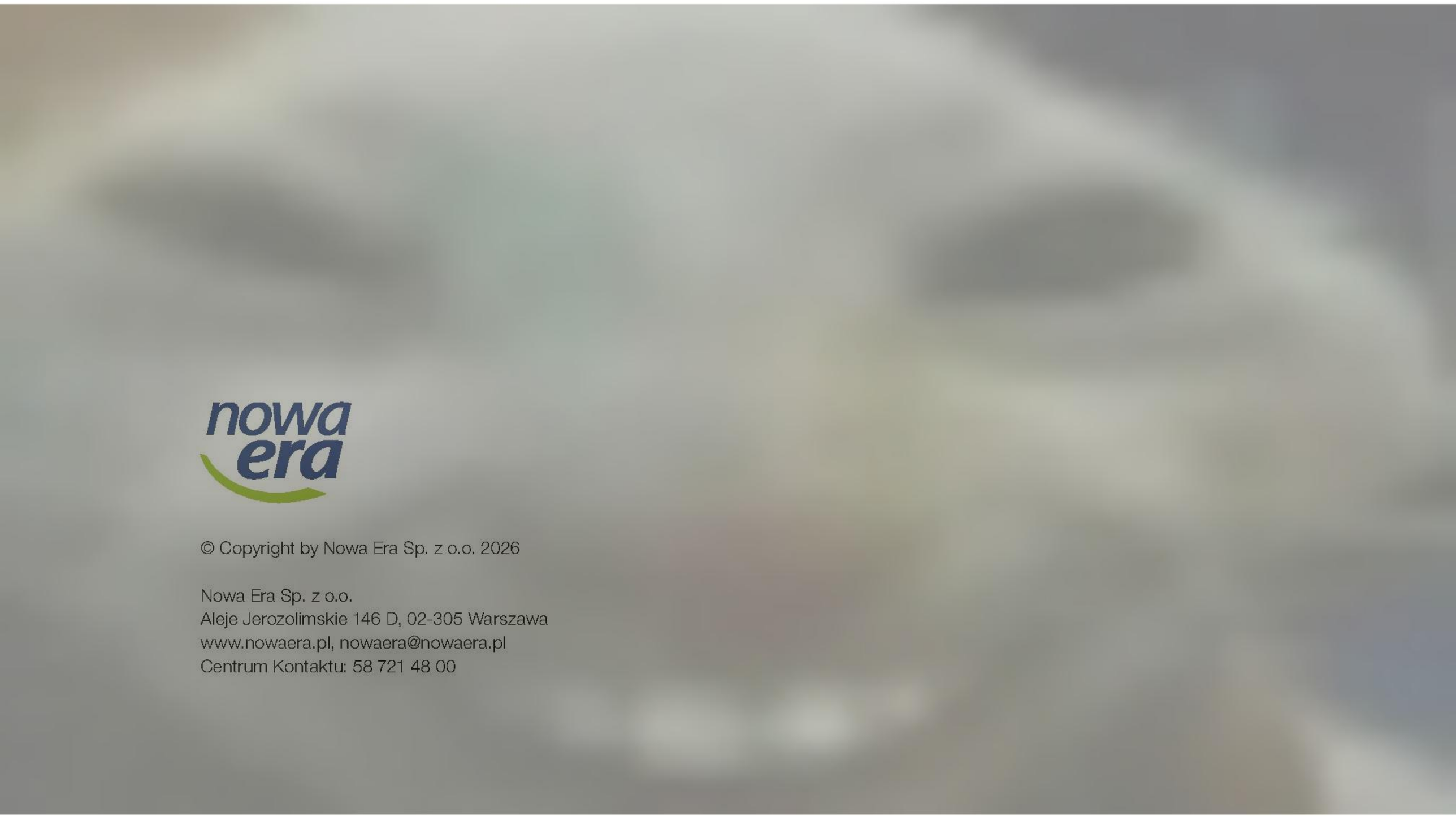
Grzegorz Wojciechowski
Sławomir Wróblewski

4

PODRĘCZNIK
SZKOŁA PODSTAWOWA

nowa era
Twoje mocne strony

Wczoraj i dziś

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2026

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

Spis treści

Jak uczyć się z podręcznikiem? **5**

I. Z historią na ty

1. Pierwsza lekcja historii 8
2. Historia – nauka o przeszłości 11
3. Historia mojej rodziny 15
4. Czas w historii 18
5. Obliczanie czasu w historii 24

Tajemnice sprzed wieków:
Jak dawniej mierzono czas? **28**

Podsumowanie **30**

Sprawdź wiedzę i umiejętności **32**

II. Mała i duża ojczyzna

1. Mieszkamy w Polsce 36

Tajemnice sprzed wieków:
Jak zmieniało się godło Polski? **40**

2. Moja mała ojczyzna 42
3. Historia mojej okolicy 46
4. Jak korzystać z mapy historycznej? 50

Podsumowanie **54**

Sprawdź wiedzę i umiejętności **56**

III. Z najdawniejszych dziejów

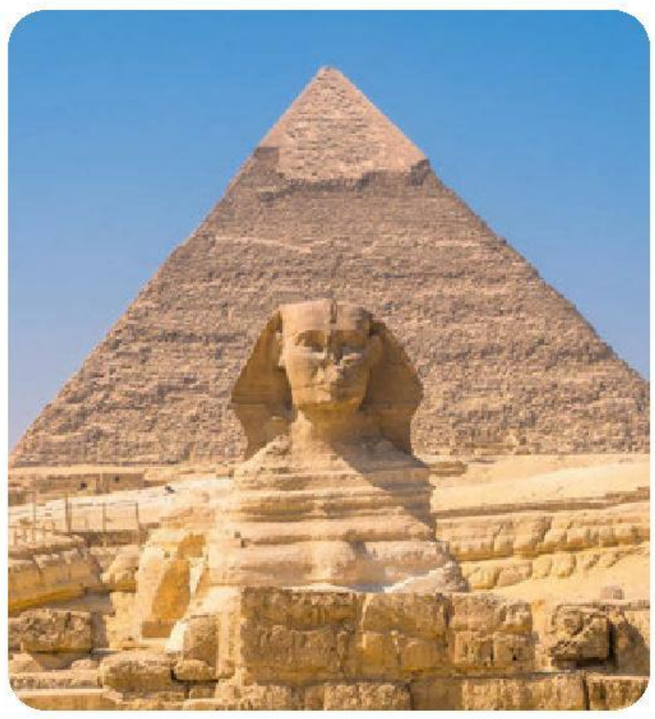
1. Jak żyli pierwsi ludzie? 60
2. Pierwsze cywilizacje 66
3. W starożytnym Egipcie 70
4. Osiągnięcia starożytnych Egipcjan 74

Tajemnice sprzed wieków:
Jakie tajemnice kryje Dolina Królów? **78**

5. Od hieroglifów do alfabetu 80

Podsumowanie **84**

Sprawdź wiedzę i umiejętności **86**

IV. W starożytnej Grecji

1. Świat starożytnych Greków 90
2. W starożytnych Atenach 96
3. Osiągnięcia starożytnych Greków 101
4. W greckim teatrze i na stadionie 105

Tajemnice sprzed wieków:
Kim byli najdzielniejsi z Greków? 110

Podsumowanie 112

Sprawdź wiedzę i umiejętności 114

V. Dzieje starożytnego Rzymu

1. Jak powstało Imperium Rzymskie? 118

Tajemnice sprzed wieków:
Dlaczego rzymskie legiony podbiły świat? 124

2. W starożytnym Rzymie 126
3. Dziedzictwo Imperium Rzymskiego 132
4. Początki chrześcijaństwa 138

Podsumowanie 142

Sprawdź wiedzę i umiejętności 144

Słowniczek historyczny 147

Doświadczenia edukacyjne 150

Odpowiedzi do „Sprawdź wiedzę i umiejętności” 152

Jak uczyć się z podręcznikiem?

Kolory w podręczniku: treści główne | ćwiczenia | informacje dodatkowe | historia w dzisiejszym świecie

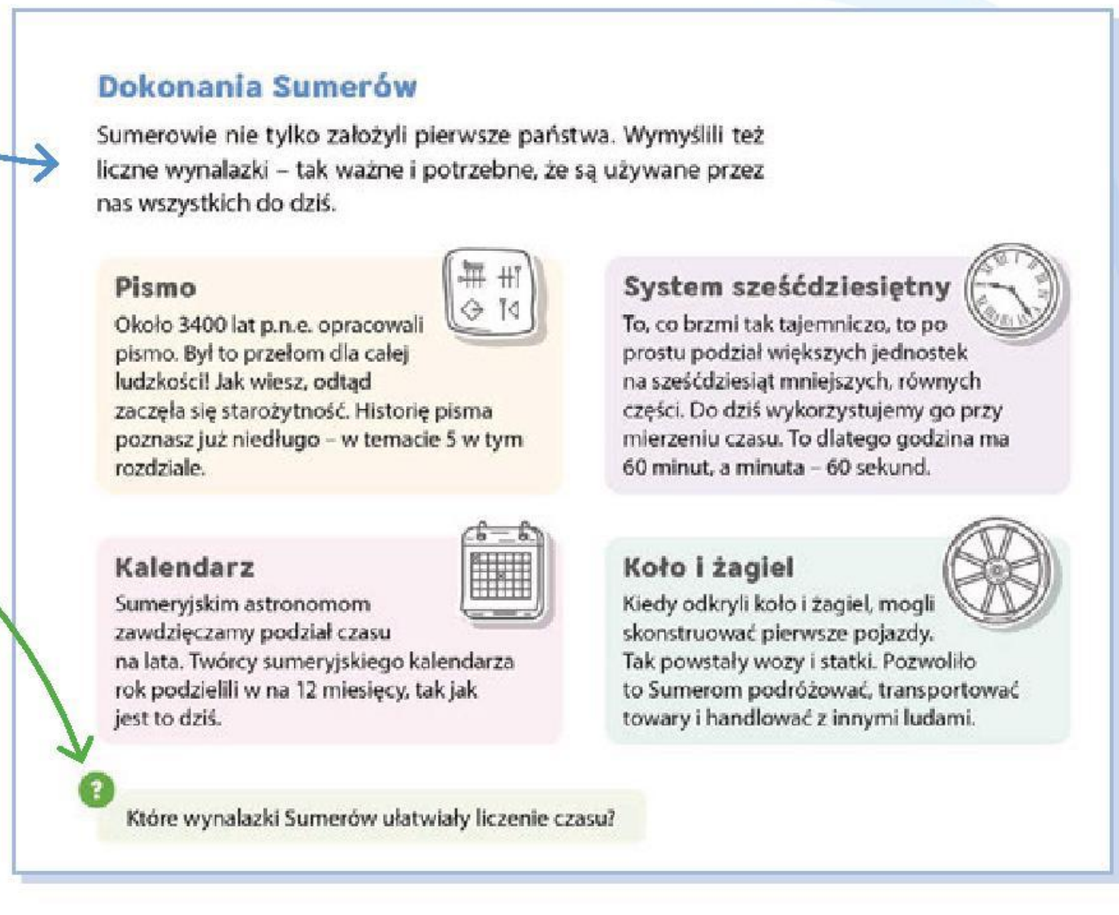
Na początek

- Spójrz na **oś czasu**, żeby się dowiedzieć, kiedy działy się wydarzenia z tematu.
- Sprawdź, co będziesz robić **Na lekcji** i na czym trzeba się skupić.
- Rozgrzej umysł ćwiczeniem **Na dobry początek**.

Kolejne kroki

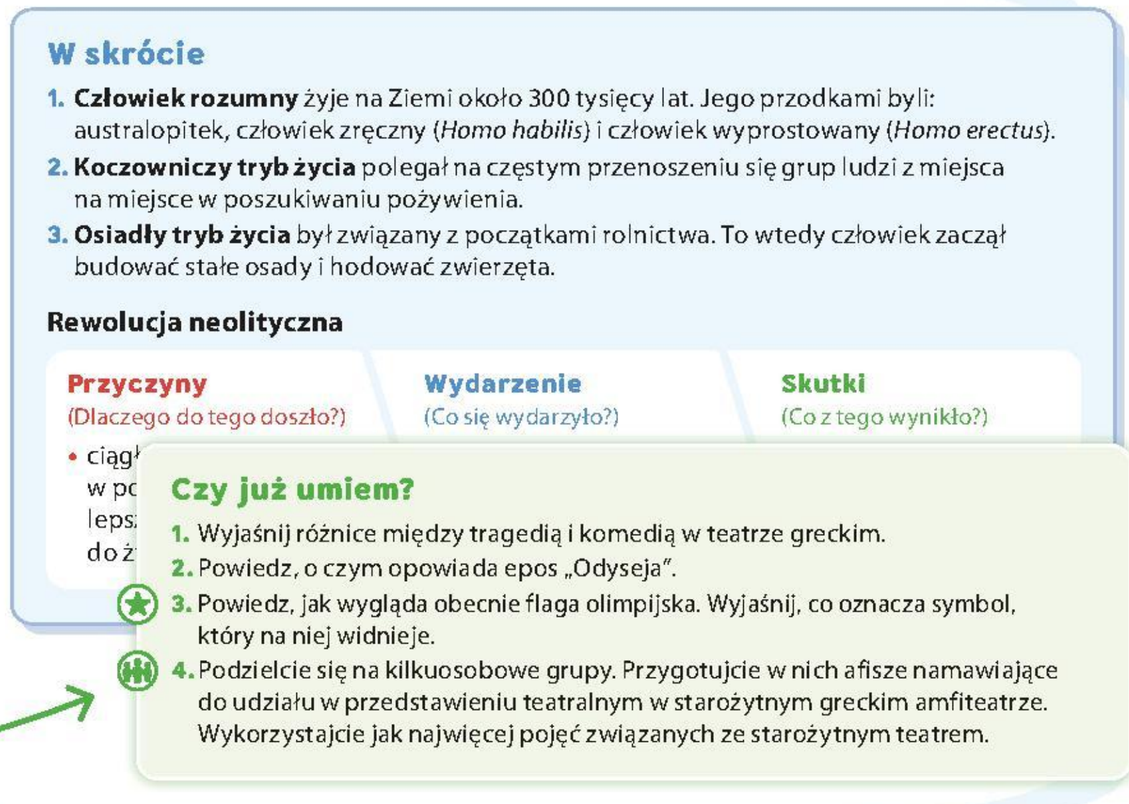
- Przeczytaj **teksty** i obejrzyj **ilustracje**, **zdjęcia**, **schematy**, żeby poznać i zrozumieć nowe treści.
- Wykonaj zadanie ?, żeby się przekonać, czy rozumiesz to, co czytasz.
- Pracuj ze **źródłami** – dokumenty, obrazy lub mapy pomogą Ci wyobrazić sobie i zrozumieć omawiane wydarzenia.
- Sięgnij po **Ciekawostki**, **Dowiedz się więcej** oraz **Tajemnice sprzed wieków**, aby poszerzyć swoją wiedzę.
- Przeczytaj element **Współcześnie** i zobacz historię wokół siebie.

Na koniec

- Wykorzystaj **W skrócie**, żeby powtórzyć najważniejsze wiadomości z tematu.

- Wykonaj zadania z części **Czy już umiem?**, aby się sprawdzić.

... a przed sprawdzianem

- Przejrzyj **Podsumowanie**, aby uporządkować kluczowe wiadomości z rozdziału.

- **Sprawdź wiedzę i umiejętności** – rozwiąż test z pytaniami i poleceniami.

- Zerknij do **Co o tym myślę?** i zastanów się, jak oceniasz zagadnienia z rozdziału i swoją pracę z nimi.

Gdy rozwiązujecie w klasie **QUIZ** „Na dobry początek", obróć tylną okładkę tak, aby Twoja odpowiedź była na górze.

Historia w akcji

- Wykonaj **doświadczenia edukacyjne**, aby wykorzystać zdobytą wiedzę w praktyce.

Ikonki w podręczniku:

- praca w grupach
- dla zainteresowanych
- historia w akcji
- wykonaj w zeszycie

I. Z historią na ty

Obraz Jana Matejki „Stefan Batory pod Pskowem” (XIX wiek).

Z tego rozdziału dowiesz się:

- Kiedy zaczęła się historia?
- Dlaczego na osi czasu nie ma roku 0?
- Jak odróżnić historię od baśni i legend?

1

Na lekcji:

Pierwsza lekcja historii

- dowiem się, czym jest historia,
- nauczę się odróżniać historię od legend i baśni,
- dowiem się, czego będę się uczyć na lekcjach historii.

Co to jest historia?

Słowo „historia" ma kilka znaczeń. Dwa z nich są Ci na pewno dobrze znane. Gdy mówimy „opowiedz jakąś historię", chcemy po prostu usłyszeć ciekawą **opowieść**. A kiedy powiemy „to już historia", mamy na myśli, że coś się już skończyło i należy do **przeszłości**. Historia to też **nauka o przeszłości ludzi**. Wszystkich ludzi – także o przeszłości Twoich dziadków, rodziców i Twojej! Każdy człowiek i każda rodzina mają swoją historię.

Czy każda opowieść to historia?

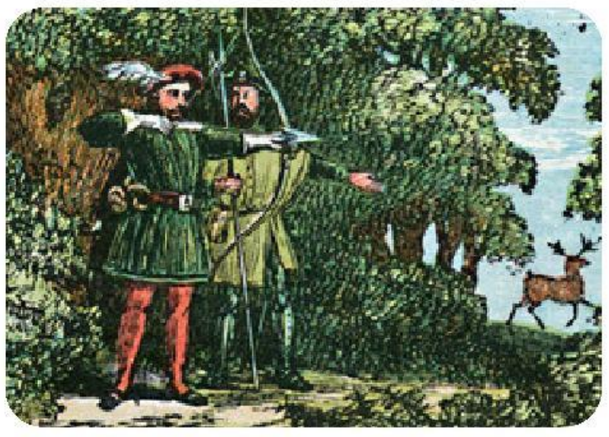
Badaniem przeszłości zajmują się **historycy**. Aby ją lepiej poznać, szukają informacji o wybranych postaciach lub wydarzeniach. Następnie na podstawie ustalonych faktów tworzą własne dzieła. Książki poświęcone historii różnią się od znanych Ci na pewno bajek, legend czy powieści. Co je odróżnia? Historycy opisują **postaci, które naprawdę żyły**, oraz wydarzenia, do których faktycznie doszło. Z kolei losy bohaterów baśni, legend i powieści zostały po prostu wymyślone przez ich autorów. Z tego wniosek, że najważniejsza dla historyków jest prawda.

Baśnie

Postacie baśniowe, takie jak Królewna Śnieżka, zostały wymyślone, a ich losy toczą się w nieokreślonym miejscu i czasie – dawno, dawno temu...

Legendy

Postacie legendarne, takie jak Robin Hood [czytaj: hud], są wymyślone, ale w legendach występują też prawdziwe osoby, miejsca i wydarzenia.

Historia

Postacie historyczne to ludzie, którzy żyli naprawdę. Postacią historyczną jest na przykład król Polski Stanisław August Poniatowski.

? Czym różni się historia od legendy i baśni?

Po co nam historia?

Praca historyków pozwala nam **lepiej zrozumieć świat**, w którym żyjemy. Dzięki historii dostrzegamy, jak różne okoliczności zmieniały życie ludzi, ich zajęcia i zwyczaje.

Znajomość historii wpływa też na nasze losy. Postacie historyczne mogą stać się dla nas wzorem postępowania. Poza tym kiedy znamy przyczyny zdarzeń z przeszłości, możemy lepiej **przewidywać skutki naszych działań**. Dzięki temu łatwiej nam podejmować właściwe decyzje i unikać niektórych błędów.

Historia jest także po prostu ciekawa. Kiedy słuchasz jakiejś opowieści, na pewno często zastanawiasz się, czy to by się mogło wydarzyć naprawdę. W historii odpowiedź na to pytanie brzmi zawsze – tak. Tu każda relacja jest oparta na faktach.

? Dlaczego warto poznawać przeszłość?

Ciekawostka

Czy historia jest nauczycielką życia?
I tak, i nie. Dobra znajomość historii pozwala nam uczyć się na błędach naszych przodków i naśladować dobre wzorce. Nie daje nam jednak gotowych rozwiązań, bo świat się zmienia i każda epoka jest inna.

Czego nauczysz się na lekcjach historii?

Poznasz

- **najważniejsze wydarzenia** – odkrycia naukowe i geograficzne, bitwy i wojny, przełomowe zmiany polityczne i społeczne,

1492 rok – Podróżnik Krzysztof Kolumb odkrył Amerykę.

- **ważne postacie** – dokonania władców, uczonych, podróżników i polityków,

1911 rok – Uczona Maria Skłodowska-Curie [czytaj: ki**ri**] dostała Nagrodę Nobla za odkrycia naukowe.

- **dzieje Polski i innych krajów** – od ich początków do dziś.

1918 rok – Polska odzyskała niepodległość.

Nauczysz się

- **zbierać informacje** o przeszłości i sprawdzać, czy są prawdziwe,
- **rozpoznawać przyczyny i skutki** wydarzeń historycznych,
- **tworzyć własną opowieść** z zebranych i sprawdzonych faktów.

W skrócie

1. **Historia to nauka o przeszłości ludzi.** Historycy badają i opisują przeszłość.
2. **Historia opowiada o ludziach, którzy żyli naprawdę, i o wydarzeniach, które się rzeczywiście odbyły**. W baśniach są ukazani wymyśleni bohaterowie i nieprawdziwe zdarzenia, a w legendach prawda miesza się z nieprawdą.
3. **Historia pomaga nam lepiej rozumieć świat** i przewidywać skutki naszych działań.

Czy już umiem?

1. Wymień trzy znaczenia słowa „historia".
2. Wyjaśnij, czym różnią się postacie baśniowe i legendarne od historycznych.
3. Przypomnij sobie jakąś legendę. Spróbuj wskazać, które jej elementy czerpią z wydarzeń historycznych, a które są zupełnie zmyślone.
4. Podzielcie się na grupy i zastanówcie się, czy baśnie i legendy są – tak jak historia – nauczycielkami życia.

2

Historia – nauka o przeszłości

Na lekcji:

- poznam typy źródeł historycznych,
- dowiem się, na czym polega praca historyka,
- dowiem się, czym są związki przyczynowo-skutkowe.

Na dobry początek

Smok Wawelski to postać

A baśniowa. B legendarna. C historyczna.

Skąd czerpiemy wiedzę o przeszłości?

Jak już wiesz, historycy zajmują się badaniem przeszłości. Szukają informacji o minionych wydarzeniach, a następnie starają się zrozumieć ich znaczenie i je opisać. Ale skąd właściwie wiedzą, co się stało dziesiątki lub setki lat temu?

Badacze przeszłości czerpią o niej wiedzę ze **źródeł historycznych**. Źródłem dla historyka może być każdy ślad działalności człowieka: od grubej kroniki po krótki liścik, od wspaniałej budowli po potłuczony garnek, od gazety po wspomnienia starszej osoby. Każdy z tych śladów mówi nam coś o dawnych czasach i pomaga je lepiej zrozumieć. Z kolei wszystko, co wytwarzamy obecnie, może stać się źródłem historycznym w przyszłości.

? Który z przedmiotów z Twojego plecaka byłby Twoim zdaniem najciekawszym źródłem dla historyka z przyszłości?

Ciekawostka

Jak małe może być źródło historyczne?
Maleńkie! Pierwsze źródło, które zawiera nazwę „Polska", to moneta sprzed tysiąca lat z czasów króla Bolesława Chrobrego. Ma zaledwie 19 mm średnicy.

Dowiedz się więcej

Na czym polega praca archeologa?

Archeolodzy pomagają historykom w odkrywaniu przeszłości. Szukają materialnych śladów działalności człowieka, po czym starają się je rozpoznać, opisać i określić czas ich powstania. Ważną metodą ich pracy są wykopaliska, czyli prace pozwalające odnaleźć przedmioty ukryte pod ziemią. Dzięki archeologom wiemy, jak dawniej budowano domy, jakich używano narzędzi, a nawet – co jedzono.

Wykopaliska archeologiczne wymagają dużej cierpliwości.

? Czy przedmioty znajdowane przez archeologów to źródła historyczne?

Jak dzielimy źródła historyczne?

Źródła historyczne dzielimy na źródła materialne – pisane lub niepisane, i niematerialne, czyli takie, których nie można dotknąć.

Źródła materialne – pisane:
- książki, kroniki
- dokumenty, zbiory praw
- listy, pamiętniki
- gazety, mapy
- napisy na budowlach lub pomnikach

№ 152
GAZETA PORANNA.
WARSZAWA

Stare gazety pokazują, czym dawniej interesowali się ludzie.

Źródła materialne – niepisane:
- budowle i ich ruiny
- obrazy, rzeźby
- odzież, biżuteria, broń
- zdjęcia, filmy
- przedmioty codziennego użytku

Dzieła sztuki są cennym źródłem do badania historii mody.

Źródła niematerialne:
- tradycja
- obyczaje
- przekazy ustne (opowieści, pieśni)

Zwyczaje wigilijne, na przykład potrawy, to część naszej tradycji.

? Które spośród otaczających Cię przedmiotów staną się źródłami pisanymi, a które – niepisanymi?

Jak sprawdzić, czy źródła mówią prawdę?

Kiedy badamy źródła historyczne, musimy być bardzo ostrożni. Kroniki niekiedy zawierają nieprawdziwe informacje, a dokumenty są sfałszowane. Zdarza się też, że świadkowie historii już nie pamiętają szczegółów lub swoje opinie przedstawiają jako fakty. Skąd zatem wiadomo, że źródło mówi prawdę i można mu ufać?

Aby to ustalić, historycy oceniają **wiarygodność źródła**. Jak to robią? Na początek próbują ustalić, kto, kiedy i w jakim celu je stworzył. Później porównują jego treść z innymi relacjami i dostępnymi wiadomościami na temat badanych wydarzeń. Wszystkie te działania pomagają ocenić, na ile źródło jest wiarygodne, a więc na ile zawarte w nim informacje są pewne.

? Jakie informacje pomagają ocenić wiarygodność źródła?

Jak historyk ocenia wiarygodność źródła?

Ocena wiarygodności źródła to ważny etap pracy historyka. Popatrzmy, jak ona przebiega na przykładzie historyka badającego wpis z dawnej kroniki poświęcony bitwie na Psim Polu (dziś to dzielnica Wrocławia).

1 Wzmianka w kronice

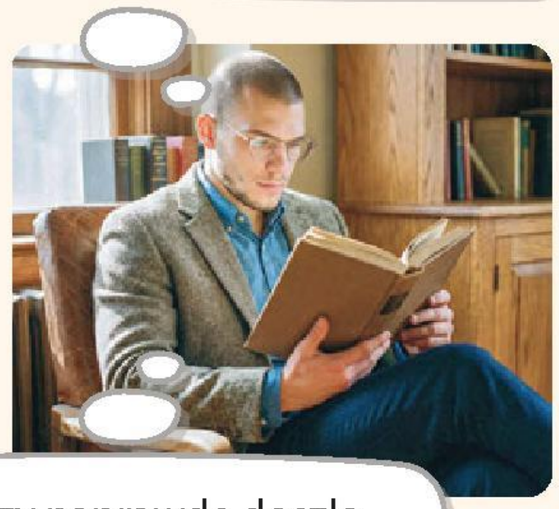
W kronice sprzed 800 lat Wincenty Kadłubek opisał zwycięstwo wojsk polskich nad armią niemiecką w bitwie na Psim Polu.

2 Pierwsze pytania

Podczas czytania kroniki Kadłubka historyk zastanawia się nad wiarygodnością opisu bitwy.

Czy zapis kronikarza potwierdzają inne źródła?

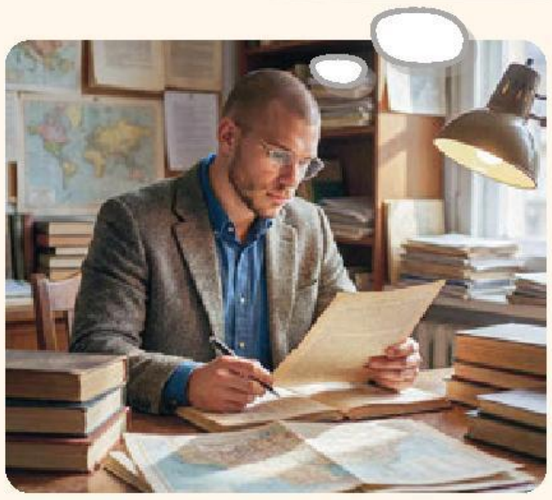

Czy naprawdę doszło do bitwy na Psim Polu?

3 Porównanie źródeł

Historyk szuka odpowiedzi na swoje pytania i informacji o badanym wydarzeniu w innych źródłach.

Wcześniejsi kronikarze milczą o tej bitwie.

4 Badanie stanu wiedzy

Historyk sprawdza, co o badanych wydarzeniach napisali inni historycy i archeolodzy.

Archeolodzy nie znaleźli żadnych śladów tego starcia.

5 Wyciąganie wniosków

Po zebraniu wszystkich informacji historyk wyciąga wnioski i dzieli się nimi ze światem – pisze książkę lub artykuł.

Do bitwy na Psim Polu nie doszło!

?

1. Wyjaśnij, dlaczego historycy uznali wzmiankę o bitwie na Psim Polu za niewiarygodną.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób praca archeologów wspiera działania historyków.

Od przyczyn do skutków

Jednym z ulubionych pytań historyków jest: dlaczego? Historycy chcą wiedzieć, dlaczego doszło do danego faktu. Starają się ustalić jego **przyczyny**, czyli wskazać działania lub zdarzenia, które do niego doprowadziły. Badają także, jakie były **skutki** tego wydarzenia, a więc jakie dalsze przemiany wywołało.

Zrozumienie **związków przyczynowo-skutkowych** ułatwią Ci schematy zamieszczone w niektórych tematach z podręcznika.

Druk to jeden z najważniejszych wynalazków ludzkości. Ale dlaczego? Spójrz na schemat poniżej.

Przyczyny i skutki wynalezienia druku

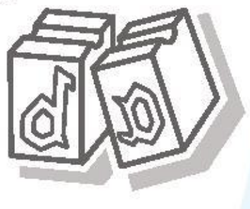
Przyczyny
(Dlaczego do tego doszło?)

- powolne, ręczne wytwarzanie książek
- bardzo wysoka cena książek

Wydarzenie
(Co się wydarzyło?)

- wynalezienie druku przez niemieckiego drukarza Jana Gutenberga

Skutki
(Co z tego wynikło?)

- obniżenie cen książek
- rozwój szkolnictwa
- rozwój kultury i literatury

W skrócie

1. **Źródła historyczne** to materiały, z których historycy czerpią wiedzę o przeszłości. Źródłami historycznymi są wszystkie ślady działalności człowieka z minionych czasów.
2. **Źródła historyczne dzielimy na:**
   - **źródła materialne** – należą do nich **źródła pisane** (na przykład kroniki, listy, gazety) i **źródła niepisane** (między innymi budynki, dzieła sztuki, przedmioty codzienne),
   - **źródła niematerialne** (tradycja, przekazy ustne).
3. **Wiarygodność źródła** historycy oceniają poprzez ustalenie, kto i w jakim celu je wytworzył. Potem porównują jego treści z innymi materiałami.
4. **Związki przyczynowo-skutkowe** to związki pomiędzy wydarzeniami z przeszłości, które miały na siebie bezpośredni wpływ – jedno z nich prowadziło do kolejnego.

Czy już umiem?

1. Wymień rodzaje źródeł historycznych i po jednym przykładzie każdego z nich.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób historycy oceniają wiarygodność badanych źródeł.
3. Przygotuj schemat przyczynowo-skutkowy dla wybranego szkolnego wydarzenia.
4. Wybierzcie jedno wydarzenie z życia klasy. W grupach opiszcie przebieg tego wydarzenia w kilku zdaniach. Później porównajcie Wasze opisy. Czym się one różnią? Z czego to wynika?

3

Na lekcji:

Historia mojej rodziny

- dowiem się, skąd czerpiemy wiadomości o historii rodziny,
- nauczę się, czym jest drzewo genealogiczne i jak je stworzyć,
- dowiem się, czym są tradycje rodzinne i dlaczego warto o nie dbać.

Na dobry początek

Do jakiej grupy źródeł należą ustne opowieści o przeszłości?

A materialnych – pisanych B materialnych – niepisanych C niematerialnych

Jak poznać historię rodziny?

Przeszłość rodziny poznajemy – tak jak każdą historię – dzięki źródłom. Najczęściej są to **opowieści** znajomych lub **krewnych**, którzy wspominają naszych przodków. Wracają do tego, czym nasi bliscy się zajmowali, gdzie mieszkali, ale też co lubili i jacy byli na co dzień. Wiele informacji o przeszłości dostarczają też **pamiątki rodzinne**. Są to wszystkie przedmioty, które wiążą się z naszą rodziną: zdjęcia, dokumenty, listy.

Czasem wśród rodzinnych pamiątek znajdują się przedmioty codziennego użytku: zegarki, biżuteria, zabawki. Aby zrozumieć, dla kogo były one ważne, z jakimi wydarzeniami mają związek i dlaczego są przechowywane, musimy poznać towarzyszące im opowieści. Dawniej te historie przekazywano ustnie z **pokolenia** na pokolenie. Dziś każdą taką relację możemy łatwo nagrać, aby ocalić ją przed zapomnieniem.

Krewni – osoby połączone więzami krwi, pochodzące od wspólnego przodka.

Pokolenie – grupa osób w podobnym wieku.

? Co wydaje Ci się bardziej godne zaufania: opowieść czy pamiętnik?

Pamiątki rodzinne mogą być bardzo różne. Jakich informacji mogą dostarczać te przedmioty?

Drzewo genealogiczne

Kiedy słuchamy rodzinnych opowieści, często trudno nam zrozumieć, o kim mowa. Kim jest siostra babci Kasi lub bratanek dziadka Stefana? W rozwiązaniu takich zagadek może nam pomóc **genealogia** i schemat określany jako **drzewo genealogiczne**. Pokazuje on powiązania pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny. Na drzewie genealogicznym zwykle umieszczamy imiona i nazwiska naszych bliskich oraz ich daty życia. Możemy jednak dodać inne informacje – na przykład o wykonywanych przez nich zawodach czy szczególnych dokonaniach, a także zdjęcia.

Genealogia – nauka zajmująca się badaniem historii rodziny i więzi między jej członkami.

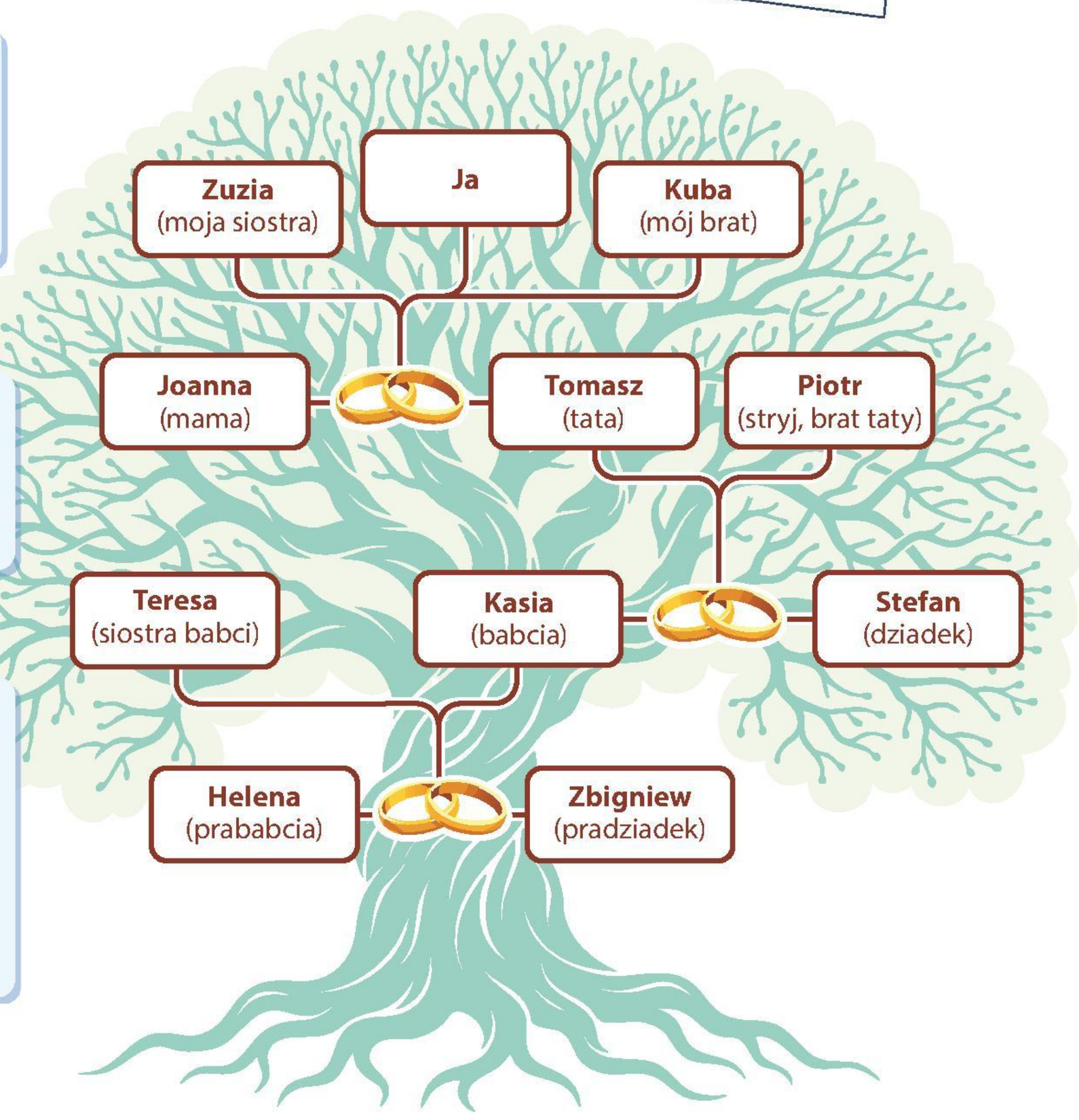

? Do czego służy drzewo genealogiczne?

Najmłodsi krewni są ulokowani na najwyższym poziomie – na szczycie drzewa.

Kolejne pokolenia oznaczamy na różnej wysokości drzewa.

Najstarsi przodkowie są oznaczeni na samym dole – na pniu drzewa. To z nich „wyrasta" reszta rodziny.

? 1. Ile pokoleń przedstawiono na tym drzewie genealogicznym?
2. Czy umiesz odczytać z drzewa, czyją babcią jest Kasia, a czyją ciocią – Teresa?

Tradycje rodzinne

Elementem łączącym członków rodziny jest **rodzinna tradycja**. Najczęściej o tradycji przypominamy sobie w czasie planowania spotkań świątecznych, gdy staramy się, aby przebiegały one tak jak zwykle. Na tradycję rodzinną składają się jednak nie tylko **zwyczaje**. Członków rodziny może łączyć również wykonywanie tego samego zawodu, zamiłowanie do muzyki lub sportu, a nawet przekazywany przez dziesięciolecia przepis na ulubione ciasto. Tradycje wzmacniają poczucie więzi i pozwalają rodzinie utrzymać stały, bliski kontakt.

Obchody świąt zwykle przebiegają co roku według tradycji.

Wspólne wyjazdy także mogą być częścią rodzinnej tradycji.

W skrócie

1. **Opowieści krewnych i pamiątki rodzinne** to główne źródła do badania historii rodziny.
2. **Pamiątki rodzinne** to wszystkie przedmioty związane z członkami rodziny, między innymi zdjęcia, dokumenty, listy, ale także zwykłe, codzienne przedmioty.
3. **Drzewo genealogiczne** to schemat przedstawiający powiązania pomiędzy członkami rodziny z różnych pokoleń. Na dole umieszczamy na nim najstarszych krewnych, a na górze – najmłodszych.
4. **Tradycje rodzinne** to między innymi zwyczaje, które wzmacniają więź między krewnymi.

Czy już umiem?

1. Powiedz, skąd możemy czerpać wiedzę na temat historii naszej rodziny.
2. Podaj przykłady zwyczajów, które można określić jako część rodzinnej tradycji.
3. Narysuj drzewo genealogiczne swojej rodziny. Przedstaw na nim informacje o przynajmniej trzech pokoleniach jej członków.
4. Przynieście do klasy po jednej pamiątce rodzinnej (lub jej zdjęcie). Podzielcie się na grupy i obejrzyjcie przyniesione przedmioty. Spróbujcie wspólnie odgadnąć, jakie historie się za nimi kryją. Po burzy mózgów porównajcie swoje pomysły z opowieścią osoby, która przyniosła pamiątkę. Zastanówcie się, co Was zaskoczyło.

4

Na lekcji:

Czas w historii

- dowiem się, co to jest chronologia,
- nauczę się tworzyć oś czasu,
- poznam epoki historyczne.

Na dobry początek

W którym wieku żyjemy?

A dziewiętnastym

B dwudziestym

C dwudziestym pierwszym

D dwudziestym drugim

Co to jest chronologia?

Kiedy słuchasz jakiejś opowieści, na pewno często pytasz: „Kiedy to było?". Dla historyków to również ważne pytanie. Dlatego starają się poznać daty różnych wydarzeń z przeszłości, w czym pomaga im **chronologia** – nauka o mierzeniu czasu. Jeśli znamy daty wydarzeń, możemy ułożyć je w **porządku chronologicznym**, czyli w kolejności od najdawniejszego do najnowszego. Dzięki temu łatwiej nam zrozumieć, jak te wydarzenia mogły na siebie wpływać. Możemy też ustalić, jakie były ich przyczyny i skutki.

Ciekawostka

Skąd pochodzi słowo „chronologia"?
Od imienia greckiego boga Chronosa, który miał rządzić czasem. Artyści ukazywali go jako skrzydlatego starca z kosą.

Bóg Chronos na obrazie sprzed trzystu lat.

Jak rysujemy oś czasu?

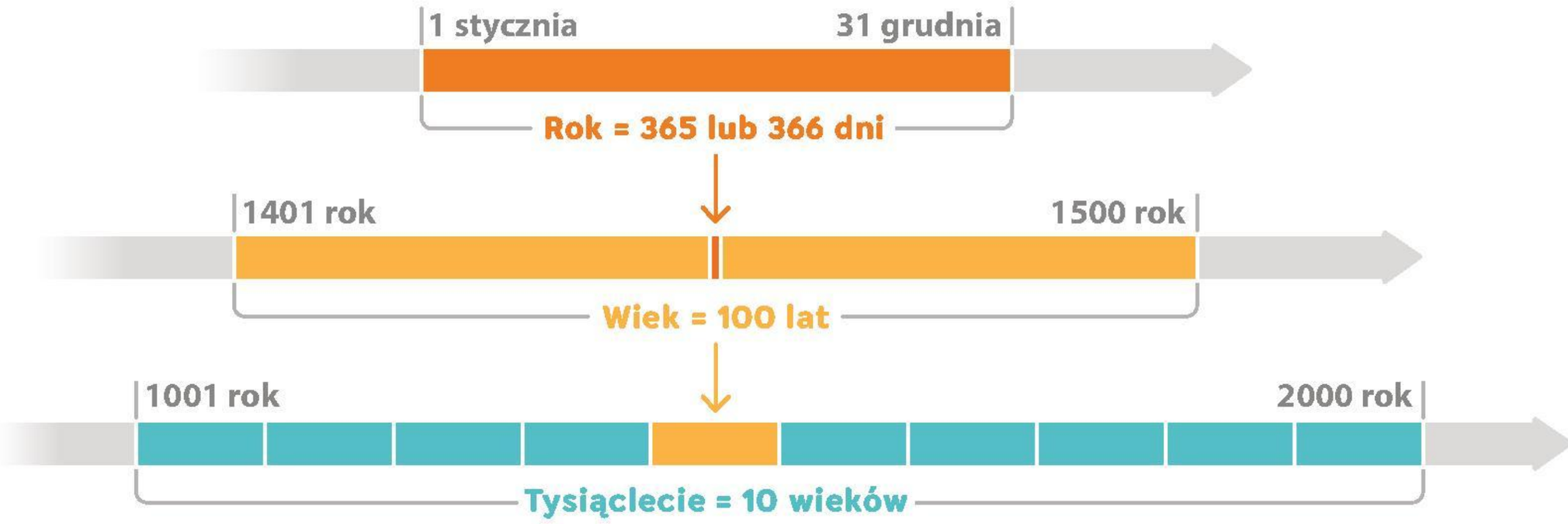
Oś czasu to linia, na której zaznacza się wydarzenia historyczne w porządku chronologicznym. Najstarsze z nich umieszczamy po lewej stronie, a najnowsze – po prawej. Gdy będziemy na przykład rysowali oś czasu naszej rodziny, to po lewej stronie zaznaczymy narodziny dziadków, w środku – rodziców, a po prawej stronie – nasze.

Strzałka na końcu osi czasu pokazuje, w którą stronę płynie czas.

Jak mierzymy czas?

Na pewno dobrze znasz podstawowe jednostki czasu. To dzień, miesiąc i **rok**. Na lekcjach historii będziemy posługiwali się także większymi jednostkami, takimi jak **wiek** (inaczej stulecie) i **tysiąclecie**.

Kiedy obliczasz upływ czasu, potrzebujesz jakiegoś punktu początkowego. Na przykład każdy z nas oblicza swój wiek od dnia narodzin. W Europie liczymy czas od narodzin Jezusa z Nazaretu. To 1 rok **naszej ery**, w skrócie **n.e.** A co z wcześniejszymi wydarzeniami? Są to czasy **przed naszą erą**, w skrócie **p.n.e.** Takie skrótowe zapisy będą się często pojawiały w tej książce.

? Ile pełnych wieków upłynęło od 1 roku n.e.?

Kiedy zaczęła się historia?

Ludzie żyją na Ziemi od 300 tysięcy lat. Jednak historycy zajmują się tylko niewielką częścią tego okresu. Interesuje ich przeszłość człowieka dopiero od momentu **wynalezienia pisma**. Dzięki pismu znają nazwy dawnych miast lub państw i mogą badać, jak toczyło się życie ich mieszkańców. Dlatego to właśnie od wynalezienia pisma zaczyna się **historia**. Wcześniejsze czasy to **prehistoria**.

? Jaki wynalazek wyznacza początek historii?

Epoki historyczne

Wynalezienie pisma nie było jedynym wielkim przełomem w dziejach człowieka. Później także dochodziło do odkryć i wydarzeń, które zmieniały losy całej ludzkości. Takie kluczowe momenty pozwoliły historykom podzielić dzieje na kilka etapów, które nazywamy **epokami historycznymi**.

wynalezienie pisma

około 3400 roku p.n.e.

STAROŻYTNOŚĆ

upadek Rzymu

476 rok

ŚREDNIOWIECZE

Starożytność to czasy:

- pierwszych państw
- piramid i faraonów
- potęgi Imperium Rzymskiego

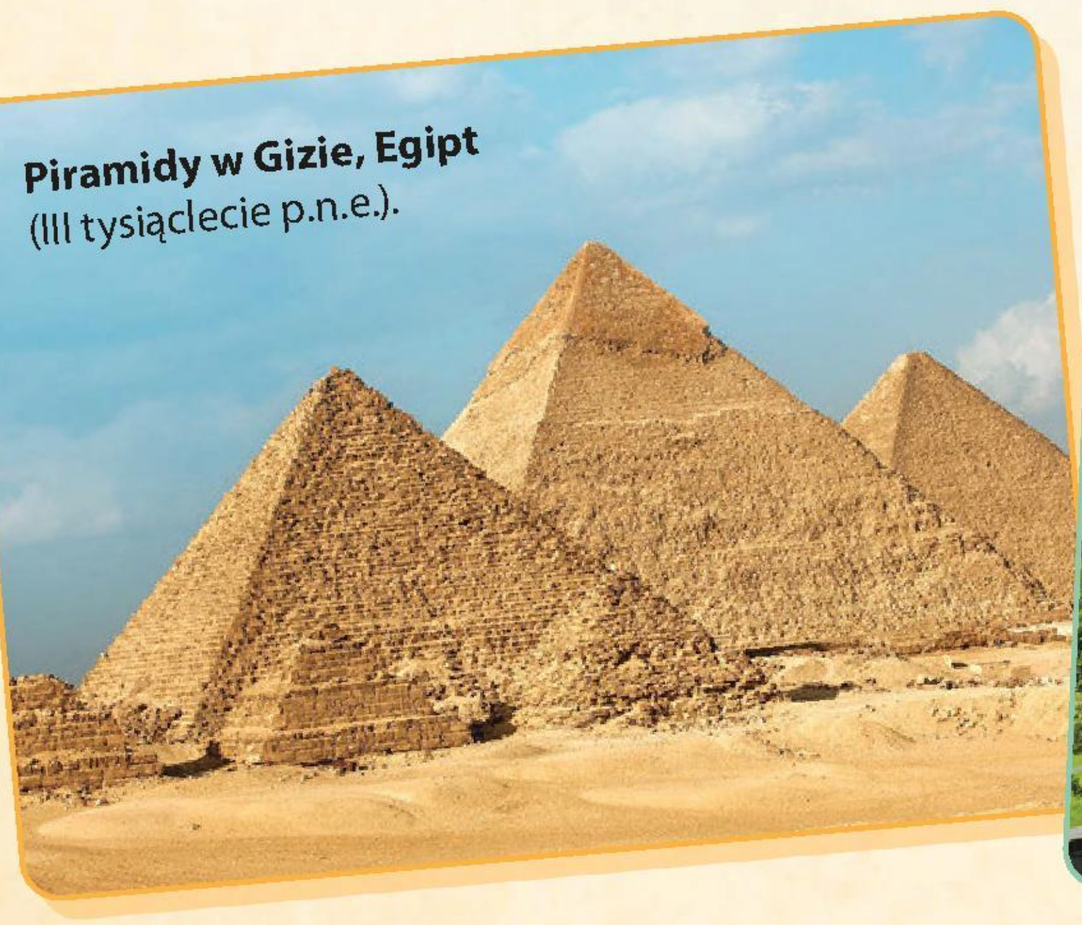

Średniowiecze to czasy:

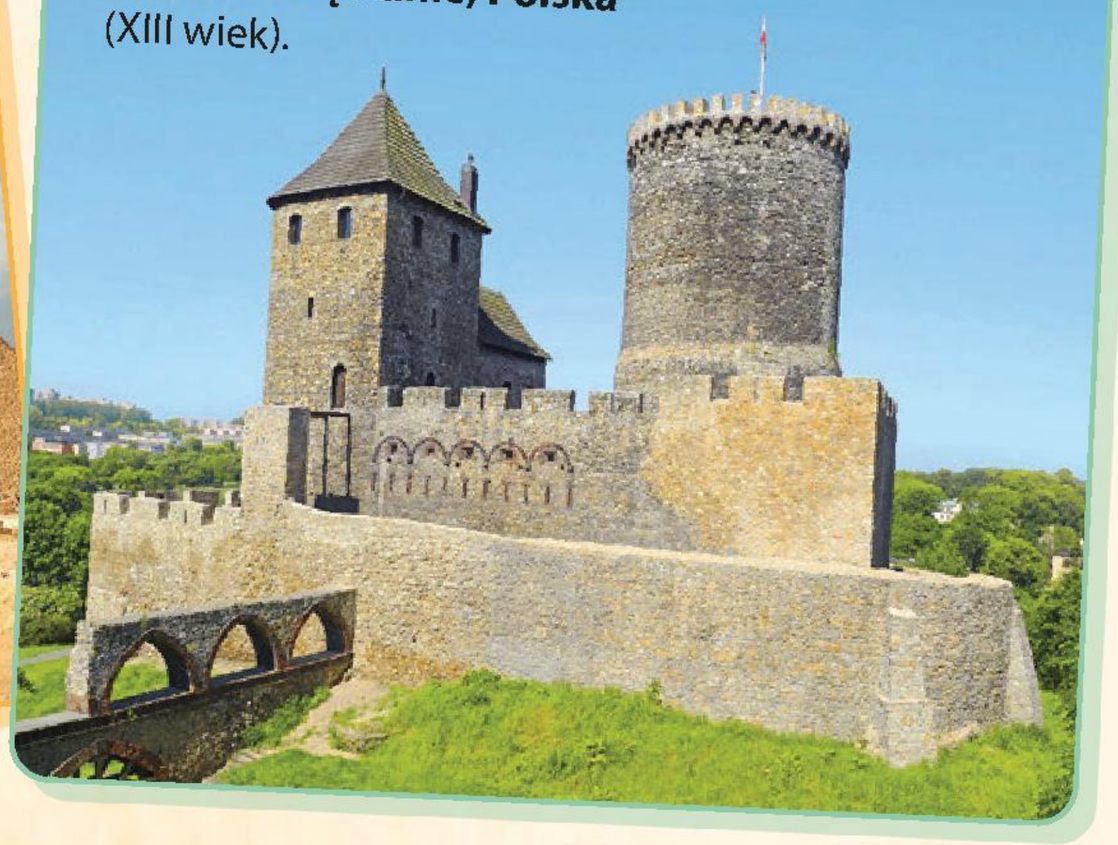
- zamków i katedr
- początków państwa polskiego
- narodzin uniwersytetów

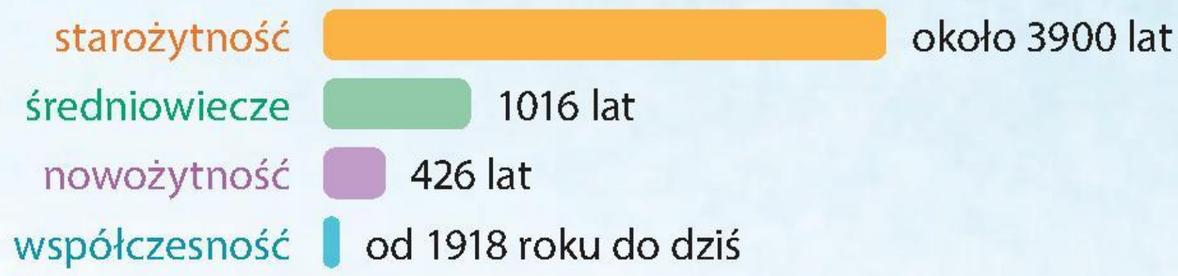
Piramidy w Gizie, Egipt
(III tysiąclecie p.n.e.).

Zamek w Będzinie, Polska
(XIII wiek).

Epoki historyczne różnią się długością. Zwróć uwagę, że te bliższe naszym czasom są dużo krótsze od dawniejszych.

1. Jaką nazwę nosi pierwsza epoka historyczna?
2. Ile lat liczy obecnie współczesność?
3. Jak myślisz, dlaczego epoki bliższe naszym czasom są krótsze od dawniejszych?

odkrycie Ameryki

1492 rok

NOWOŻYTNOŚĆ

koniec I wojny światowej

1918 rok

WSPÓŁCZESNOŚĆ

Nowożytność to czasy:

- wielkich odkryć geograficznych
- rozwoju nauki
- maszyny parowej, fabryk i kolei

Współczesność to czasy:

- rozwoju komunikacji i technologii
- podboju kosmosu
- komputerów i internetu

Okręty Krzysztofa Kolumba, rekonstrukcja (XV wiek).

Statek kosmiczny (XXI wiek).

Jak odczytujemy cyfry i liczby rzymskie?

Czy pamiętasz z matematyki cyfry rzymskie? Często korzystamy z nich na lekcjach historii. Za pomocą cyfr rzymskich oznaczamy wieki, tysiąclecia, a także miesiące.

Przypomnij sobie, który wiek mamy obecnie. Zgadza się – trwa wiek dwudziesty pierwszy. Rzymianie zapisaliby tę liczbę jako XXI. Spójrz, jakimi znakami zapisujemy wcześniejsze wieki naszej ery. Poniżej obok liczb arabskich znajdziesz odpowiadające im liczby rzymskie.

Liczby arabskie i rzymskie

1	**I**	6	**VI**	11	**XI**	16	**XVI**	30	**XXX**	80	**LXXX**
2	**II**	7	**VII**	12	**XII**	17	**XVII**	40	**XL**	90	**XC**
3	**III**	8	**VIII**	13	**XIII**	18	**XVIII**	50	**L**	100	**C**
4	**IV**	9	**IX**	14	**XIV**	19	**XIX**	60	**LX**	500	**D**
5	**V**	10	**X**	15	**XV**	20	**XX**	70	**LXX**	1000	**M**

? Ile kilometrów dzieli od Rzymu żołnierza na ilustracji powyżej?

Dowiedz się więcej

Kiedy skończyło się średniowiecze?

Historycy nie zawsze mogą łatwo ustalić, kiedy zakończyła się dana epoka historyczna. Czasem wskazują kilka równie ważnych wydarzeń, które o tym decydują. Tak jest w przypadku średniowiecza.

W **1453 roku**, gdy Turcy zdobyli Konstantynopol.

W **1543 roku**, gdy Mikołaj Kopernik ogłosił, że Ziemia kręci się wokół Słońca.

W **1492 roku**, gdy Krzysztof Kolumb odkrył Amerykę.

W **połowie XV wieku**, gdy Jan Gutenberg wynalazł druk.

? Wymień podane daty w kolejności chronologicznej.

Jak czytać osie czasu w podręczniku?

W swoim podręczniku do historii na początku wielu tematów znajdziesz oś czasu. Dzięki niej dowiesz się, o jakiej epoce i którym stuleciu będziesz się uczyć na lekcji. Poznasz też daty najważniejszych wydarzeń. Każda oś składa się z dwóch części.

Górna oś zawiera podział na epoki historyczne oraz ich daty początkowe i końcowe. Epoka, do której należy omawiany temat, została oznaczona kolorem.

Dolna oś pokazuje okres, o którym będziemy mówić na lekcji. Na osi oznaczono stulecia i najważniejsze wydarzenia.

W skrócie

1. **Porządek chronologiczny** to układ, w którym podajemy wydarzenia w kolejności od najdawniejszego do najnowszego.
2. **Rok**, **wiek** (inaczej stulecie) i **tysiąclecie** to jednostki, którymi określamy czas wydarzeń.
3. **Dzieje ludzkości dzielimy na dwie ery:**
   - **nasza era**: wszystko to, co wydarzyło się po narodzinach Jezusa z Nazaretu; daty takich wydarzeń można zapisać ze skrótem n.e.,
   - **przed naszą erą**: wszystkie wcześniejsze wydarzenia; ich daty oznaczamy skrótem p.n.e.
4. **Starożytność**, **średniowiecze**, **nowożytność** i **współczesność** to cztery epoki historyczne. Wcześniejsze dzieje człowieka, przed wynalezieniem pisma, to **prehistoria**.
5. **Liczby rzymskie** służą do oznaczania tysiącleci, wieków i miesięcy. Do ich zapisu używamy znaków takich jak: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1000.

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, jak ułożyć wydarzenia w porządku chronologicznym.
2. Wymień epoki historyczne. Zacznij od najstarszej.
3. Narysuj swoją własną oś czasu. Zaznacz na niej, kiedy urodzili się członkowie Twojej najbliższej rodziny.
4. Podzielcie tablicę na cztery części. Zapiszcie tam znane Wam postacie, zabytki, filmy, gry, komiksy i książki związane z każdą epoką historyczną.

5

Na lekcji:

Obliczanie czasu w historii

- nauczę się obliczać upływ czasu pomiędzy wydarzeniami,
- zrozumiem, jak brak roku zero wpływa na obliczanie upływu czasu,
- dowiem się, jak przypisać datę roczną do właściwego wieku.

Na dobry początek

Która epoka historyczna jest najdłuższa?

A starożytność B średniowiecze C nowożytność D współczesność

Jak obliczyć, ile lat dzieli dwa wydarzenia?

Obliczanie upływu czasu to czynność, którą wykonujemy na co dzień. Każdy z nas liczy, ile ma lat, za ile dni będą jego urodziny, a za ile miesięcy – wakacje. Historycy także liczą upływ czasu. Ustalają na przykład, ile lat trwał jakiś konflikt albo panowanie jakiegoś władcy. Jak to policzyć?

Dla wydarzeń, do których doszło w naszej erze, takie obliczenia są dość łatwe. Od **daty późniejszej** (większej) **odejmujemy datę wcześniejszą** (mniejszą). Popatrzmy, jak to zrobić na przykładzie trzech faktów z życia króla Polski Kazimierza Wielkiego:

- Kazimierz Wielki narodził się w 1310 roku,
- w 1333 roku został koronowany na króla Polski,
- zmarł w 1370 roku.

Obliczmy, ile lat miał Kazimierz Wielki, kiedy został królem. W tym celu od daty jego koronacji odejmujemy datę narodzin: 1333 – 1310 = 23 i już wiemy, że Kazimierz zaczął swoje rządy w wieku **23 lat**.

Obliczenia:

1333
- 1310
23

? Ile lat żył Kazimierz Wielki, a ile lat panował?

A co z wydarzeniami sprzed naszej ery?

Tu również wystarczy proste odejmowanie. Różnica polega jedynie na tym, że w przypadku lat sprzed naszej ery data wcześniejszego wydarzenia jest większa od daty wydarzenia późniejszego. Dlatego **od daty wcześniejszej odejmujemy późniejszą**.

Spróbujmy policzyć, ile lat żyła najsłynniejsza władczyni Egiptu, czyli Kleopatra VII. Kleopatra VII urodziła się w 69 roku p.n.e., a zmarła w 30 roku p.n.e. Wystarczy więc, że wykonamy odejmowanie: 69–30 = 39 i już wiemy, że Kleopatra VII żyła 39 lat.

Kleopatra VII to jedna z postaci historycznych, które pojawiają się w komiksie o Asteriksie.

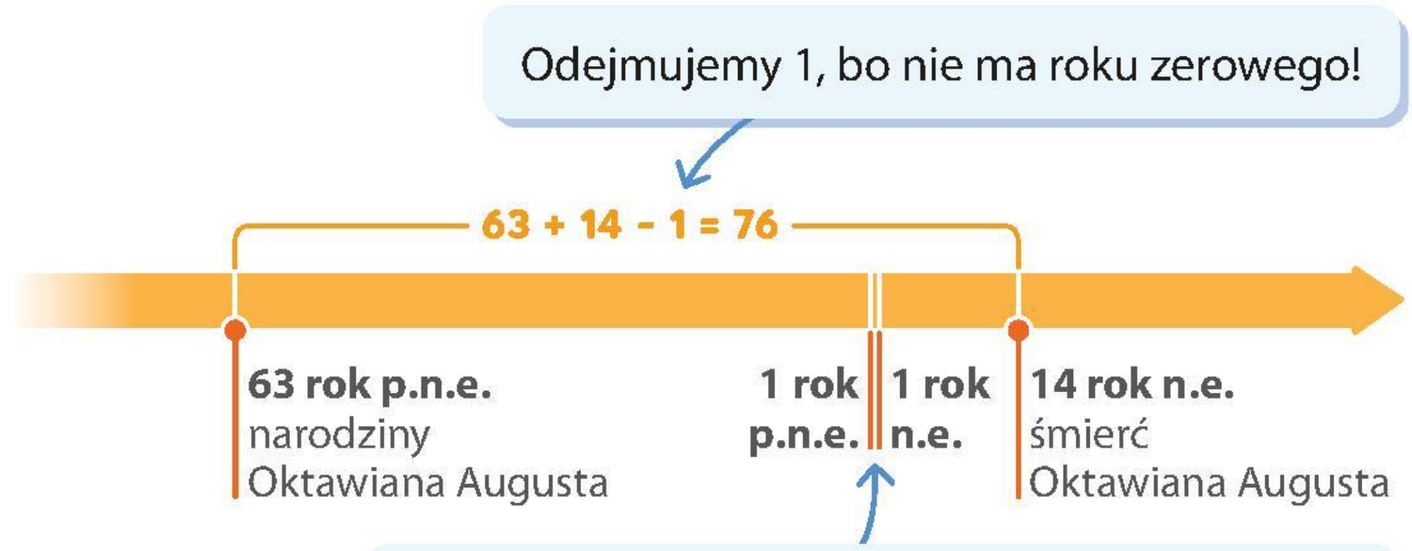
Obliczenia:

$$\begin{array}{r} 69 \\ -\ 30 \\ \hline 39 \end{array}$$

? Ile lat miała Kleopatra VII, gdy w 51 roku p.n.e. została królową?

A jeśli mamy wydarzenia z różnych er?

Niekiedy musimy obliczyć, ile lat dzieli dwa wydarzenia, które rozegrały się w dwóch erach. Na przykład rzymski cesarz Oktawian August urodził się w 63 roku p.n.e., ale zmarł w 14 roku naszej ery. Jak policzyć, ile przeżył lat? Odruchowo dodalibyśmy po prostu do siebie obie daty (63 + 14), co dałoby nam 77 lat. Musimy jednak pamiętać, że w historii **nie było roku zerowego**. Bezpośrednio po 31 grudnia 1 roku p.n.e. następuje 1 stycznia 1 roku naszej ery. Z tego powodu **od sumy dwóch dat odejmujemy 1**, co da nam 76 lat.

Obliczenia:

$$\begin{array}{r} 63 \\ +\ 14 \\ \hline 77 \end{array} \qquad \begin{array}{r} 77 \\ -\ 1 \\ \hline 76 \end{array}$$

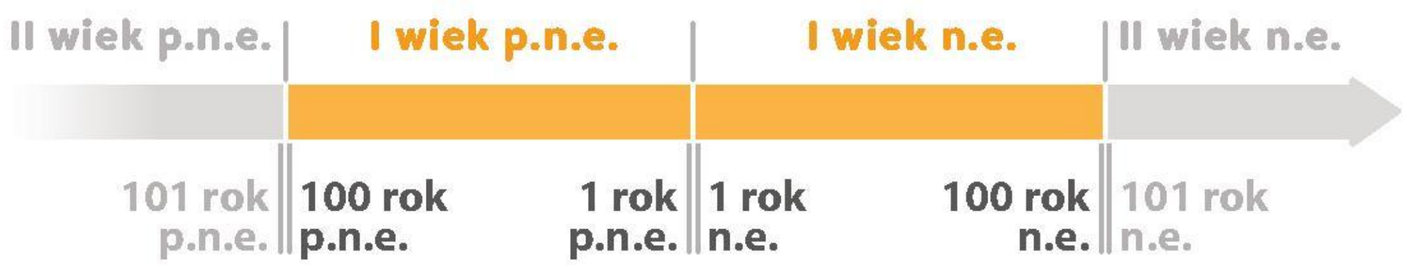
? Ile lat panował Oktawian August, skoro swoje rządy rozpoczął w 27 roku p.n.e. i sprawował je aż do śmierci?

Kiedy zaczyna się i kończy wiek?

Brak roku zerowego wpływa również na to, kiedy zaczynają się i kończą poszczególne wieki. Jak pamiętasz z poprzedniej lekcji, **wiek** to inaczej stulecie, a jego numer zwykle zapisujemy **cyframi rzymskimi**. Ponieważ nie ma roku zerowego, pierwsze stulecie (I wiek) zaczęło się 1 stycznia 1 roku n.e. i trwało do 31 grudnia 100 roku n.e. Drugie stulecie (II wiek) obejmowało z kolei lata 101–200 i tak dalej.

Jeśli chodzi o czasy przed naszą erą, wieki – tak jak lata – odliczamy od 1 roku n.e. Wobec tego:

- I wiek p.n.e. zaczął się 1 stycznia 100 roku p.n.e., a skończył 31 grudnia 1 roku p.n.e.,
- II wiek p.n.e. obejmował lata 200–101 p.n.e. i tak dalej.

? Kiedy zaczął się XXI wiek, a kiedy się skończy?

Który to wiek?

Kiedy rozmawiamy o przeszłości, czasem stosujemy daty roczne, a czasem numery wieków. Możemy powiedzieć ogólnie, że Kazimierz Wielki panował w XIV wieku, lub wskazać ściśle, że rządził w latach 1333–1370. Jak szybko ustalić, do którego wieku należy interesująca nas data? Zwykle wystarczy zakryć dwie ostatnie cyfry z tej daty, a do uzyskanej liczby dodać 1. Na przykład:

Zasłaniamy dwie cyfry!

1333 rok → 13 + 1 → XIV wiek

Ta metoda działa zarówno dla dat naszej ery, jak i przed naszą erą. Jest jednak jeden wyjątek. Jeśli data kończy się na dwa zera, to nie dodajemy jedynki. Dlaczego? Dlatego, że w naszej erze ten rok to ostatni – setny rok poprzedniego stulecia. Na przykład 100 rok n.e. należy do I wieku, a 1300 rok n.e. do wieku XIII:

100 rok → 1 → I wiek

1300 rok → 13 → XIII wiek

Z kolei dla czasów przed naszą erą 100 rok p.n.e. to pierwszy rok I wieku p.n.e., a 500 rok p.n.e. to pierwszy rok V wieku p.n.e.

Ciekawostka

Kiedy kończą się tysiąclecia?

W grudniu 1999 roku wiele osób szykowało się do hucznego świętowania początku trzeciego tysiąclecia. Jednak tysiąclecia zachowują się tak jak wieki. To znaczy, że drugie tysiąclecie skończyło się dopiero 31 grudnia 2000 roku.

Ustal, który to wiek.

Pierwszy złoty medal igrzysk olimpijskich dla Polski zdobyła Halina Konopacka w 1928 roku. Który to był wiek?

1928 rok → ?

Do spotkania Bolesława Chrobrego z cesarzem Ottonem III w Gnieźnie doszło w 1000 roku. Który to był wiek?

1000 rok → ?

Słynna bitwa pod Termopilami, w której garstka Greków walczyła z wielką armią Persów, odbyła się w 480 roku p.n.e. Który to był wiek?

480 rok p.n.e. → ?

W skrócie

1. **Upływ czasu między wydarzeniami** w latach obliczamy na dwa sposoby:
   - dla wydarzeń z tej samej ery – od daty większej odejmujemy datę mniejszą;
   - dla wydarzeń z różnych er – dodajemy do siebie obie daty i odejmujemy 1.
2. **Wieki naszej ery** zaczynają się w roku, którego dwie ostatnie cyfry to 01, a kończą w roku, który ma na końcu cyfry 00 (na przykład XX wiek trwał od 1901 roku do 2000 roku).
3. **Wieki przed naszą erą** zaczynają się w roku, którego dwie ostatnie cyfry to 00, a kończą w roku, który ma na końcu cyfry 01 (na przykład II wiek p.n.e. trwał od 200 roku p.n.e. do 101 roku p.n.e.).
4. **Aby ustalić wiek dla określonej daty rocznej**, musimy odrzucić jej dwie końcowe cyfry i dodać do pozostałej liczby 1 (na przykład 1410 rok → 14 + 1 = 15 → XV wiek). Inną metodę stosujemy, gdy dwie ostatnie cyfry daty to 00. Wtedy nie dodajemy jedynki (na przykład 1000 rok → 10 → X wiek).

Czy już umiem?

1. Oblicz, ile lat minęło od 1795 roku do 1918 roku i od 753 roku p.n.e. do 476 roku n.e.
2. Powiedz, które wieki rozpoczynały się w: 300 roku p.n.e., 301 roku n.e., 1001 roku.
3. Dowiedz się, w którym roku powstała Twoja miejscowość (lub w którym roku po raz pierwszy wspominają o niej źródła historyczne). Powiedz, który to był wiek, i policz, ile lat minęło od tego wydarzenia.
4. Zapiszcie na tablicy daty roczne innych wydarzeń, których nie wspomniano w temacie. Podajcie, w którym wieku do nich doszło. Policzcie, ile lat upłynęło od tych wydarzeń.

Tajemnice sprzed wieków

Jak dawniej mierzono czas?

Kiedy cień mówił, która godzina

Najstarszym zegarem było... **Słońce**. Ludzie zauważyli, że wschodzi ono i zachodzi każdego dnia, a jego pozycja na niebie zmienia się w ciągu roku. Dzięki temu można było rozpoznać pory roku – wiosnę, lato, jesień i zimę. Słońce wyznaczało też godziny. Pierwsze zegary nie miały wskazówek, tylko **cień**. Starożytni Egipcjanie i Grecy wbijali kij w ziemię i obserwowali, jak ten cień się wydłuża i skraca. W południe był najkrótszy – wtedy wiadomo było, że to środek dnia. Tak powstały **zegary słoneczne**. A co, gdy słońce schowało się za chmury albo zapadła noc? Wtedy z pomocą przychodziły **klepsydry**, w których przesypywał się piasek.

Klepsydra wskazuje jedynie upływ konkretnego odcinka czasu. Po przesypaniu się piasku należy ją odwrócić.

Od wieżowych dzwonów po zegarki cyfrowe

Pierwsze **zegary mechaniczne** skonstruowano dopiero w średniowieczu. Miały ciężarki, koła zębate i dzwony, które biły co godzinę. Dzięki nim całe miasto wiedziało, że czas na modlitwę, obiad albo sen. Później zegary stawały się coraz mniejsze, aż pojawiły się **zegary kieszonkowe**, potem **zakładane na rękę**, a dziś – **cyfrowe**.

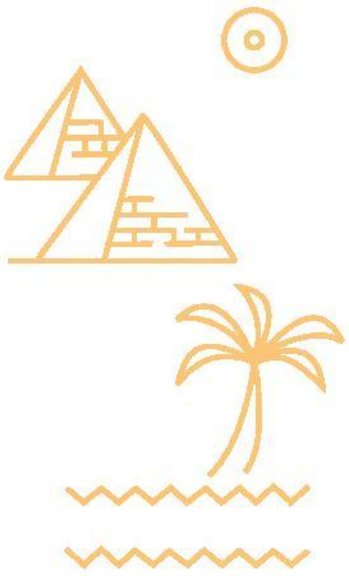
Big Ben to jeden z najbardziej znanych europejskich zegarów. Od ponad 180 lat wskazuje godzinę mieszkańcom stolicy Wielkiej Brytanii – Londynu.

Kalendarz, czyli jak nie pogubić się w czasie

Dawno temu ludzie patrzyli w niebo i zauważyli, że Księżyc co jakiś czas zmienia kształt z cieniutkiego rogalika w okrągłą tarczę podczas pełni, a potem znów znika. Księżyc potrzebuje na to mniej więcej **29 dni**, więc w ciągu roku przechodzi przez swoje fazy około dwanaście razy, dlatego właśnie rok ma **12 miesięcy**. Tak powstał pierwszy **kalendarz księżycowy**. Ale był jeden problem – rok księżycowy był za krótki. Dwanaście pełni Księżyca nie odpowiadało pełnemu obiegowi Ziemi wokół Słońca. Po pewnym czasie wiosna wypadała zimą, a lato przychodziło wcześniej.

Kalendarz podyktowany przez… rzekę

Ten problem zauważyli już starożytni Egipcjanie, którzy udoskonalili kalendarz. Obserwowali Słońce i rzekę Nil, która wylewała prawie zawsze po **365 dniach**. Dzięki temu odkryli, że **rok słoneczny** jest trochę dłuższy. Podzielili go na **12 miesięcy po 30 dni**, a na końcu dodali jeszcze **5 dni świąt**. To był pierwszy naprawdę dokładny kalendarz. Powstał 5 tysięcy lat temu. Wynalazek Egipcjan udoskonalili **Rzymianie**. W I wieku p.n.e. wybitny wódz i polityk **Juliusz Cezar** zreformował kalendarz. Odtąd co cztery lata dodawano jeden dodatkowy dzień – **29 lutego**. Tak ustanowiono kalendarz zwany juliańskim i jednocześnie rok przestępny.

Gdzie zniknęło 10 dni?

W październiku 1582 roku w wielu krajach Europy wydarzyło się coś bardzo dziwnego. Po dniu **4 października** nadszedł… **15 października**! Papież Grzegorz XIII wprowadził nowy kalendarz, bo stary juliański nie zgadzał się z porami roku. Tak powstał kalendarz gregoriański, który „połknął" dziesięć dni, by naprawić czas.

?

1. Wymień różne sposoby, jakimi ludzie mierzyli czas, zanim powstały zegary mechaniczne.
2. Podaj, dlaczego rok księżycowy jest krótszy niż rok słoneczny.

★ 3. Wymień urządzenia, które dziś wskazują nam czas.

I. Podsumowanie

s. 8

Co to jest historia?

Historycy:

- badają losy ludzi, którzy żyli naprawdę (postaci historycznych)
- opisują wydarzenia, do których naprawdę doszło
- czerpią wiedzę o przeszłości ze źródeł historycznych

s. 12

Jak dzielimy źródła historyczne?

Pisane

- książki
- dokumenty
- gazety

Niepisane

- budowle
- dzieła sztuki
- codzienne przedmioty

Niematerialne

- tradycja
- obyczaje
- opowieści

s. 15

Jak poznać historię rodziny?

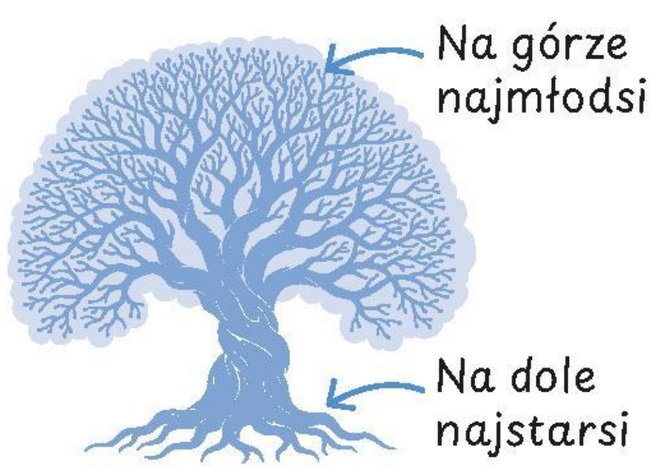
Opowieści krewnych

Pamiątki rodzinne

- zdjęcia
- pamiętniki
- przedmioty codzienne

Tradycja rodzinna

- zwyczaje
- zawody
- zainteresowania

Drzewo genealogiczne – schemat związków rodzinnych

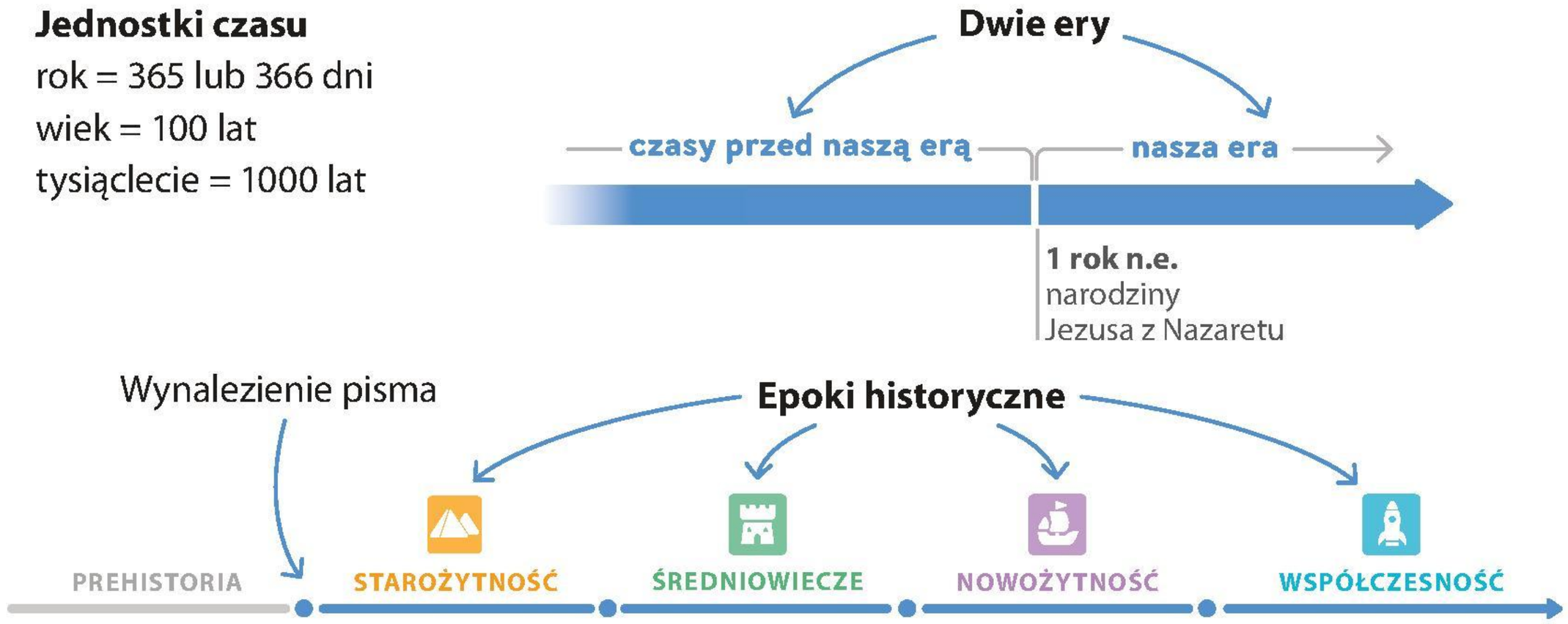
Jak historycy mierzą czas?

Jednostki czasu

rok = 365 lub 366 dni

wiek = 100 lat

tysiąclecie = 1000 lat

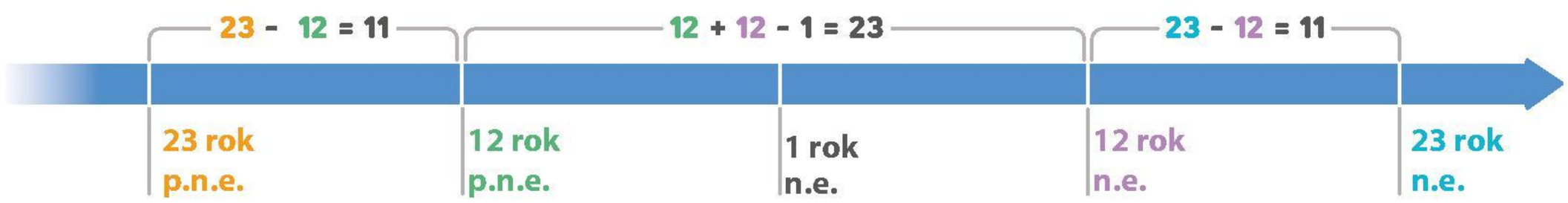

Jak obliczamy upływ lat?

Wydarzenia sprzed naszej ery
od daty wcześniejszej odejmujemy późniejszą

Wydarzenia z różnych er
dodajemy obie daty i odejmujemy jeden

Wydarzenia z naszej ery
od daty późniejszej odejmujemy wcześniejszą

Jak ustalić, który to wiek?

Granice wieku

przed naszą erą

początek: 200 rok p.n.e.
koniec: 101 rok p.n.e.

w naszej erze

początek: 101 rok n.e.
koniec: 200 rok n.e.

Wzór na obliczanie wieku

- odrzucamy dwie ostatnie cyfry daty rocznej i dodajemy 1
  1410 → 14 + 1 → XV wiek
- jeśli data roczna kończy się na dwa zera, nie dodajemy 1
  1400 → 14 → XIV wiek

I. Sprawdź wiedzę i umiejętności

Podczas rozwiązywania testu wyobraź sobie, że pracujesz na wykopaliskach archeologicznych. Twoim celem jest znaleźć jak najwięcej fragmentów cennego naczynia. Przy każdym poleceniu zobaczysz ikonkę z informacją, ile części możesz zdobyć. Nawet jeśli nie odpowiesz na wszystkie pytania, zbierzesz kilka odłamków. Na koniec podlicz je i sprawdź, co oznacza Twój wynik.

Pamiętaj: Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie.

Czara Nestora pochodzi z VIII wieku p.n.e. Zdobi ją jeden z najstarszych zapisów wykonanych pismem greckim.

WYKONAJ W ZESZYCIE

1. Wyjaśnij, czym zajmują się historycy.

2. Określ, które z wymienionych postaci to postacie historyczne.

Maria Skłodowska-Curie

Czerwony Kapturek

Syrenka Warszawska

Mikołaj Kopernik

Smok Wawelski

3. Przyporządkuj wymienione obiekty do właściwych typów źródeł.

ruiny zamku	paszport dziadka	starożytny miecz
taniec ludowy	średniowieczna kronika	

A. źródła materialne pisane: ?

B. źródła materialne niepisane: ?

C. źródła niematerialne: ?

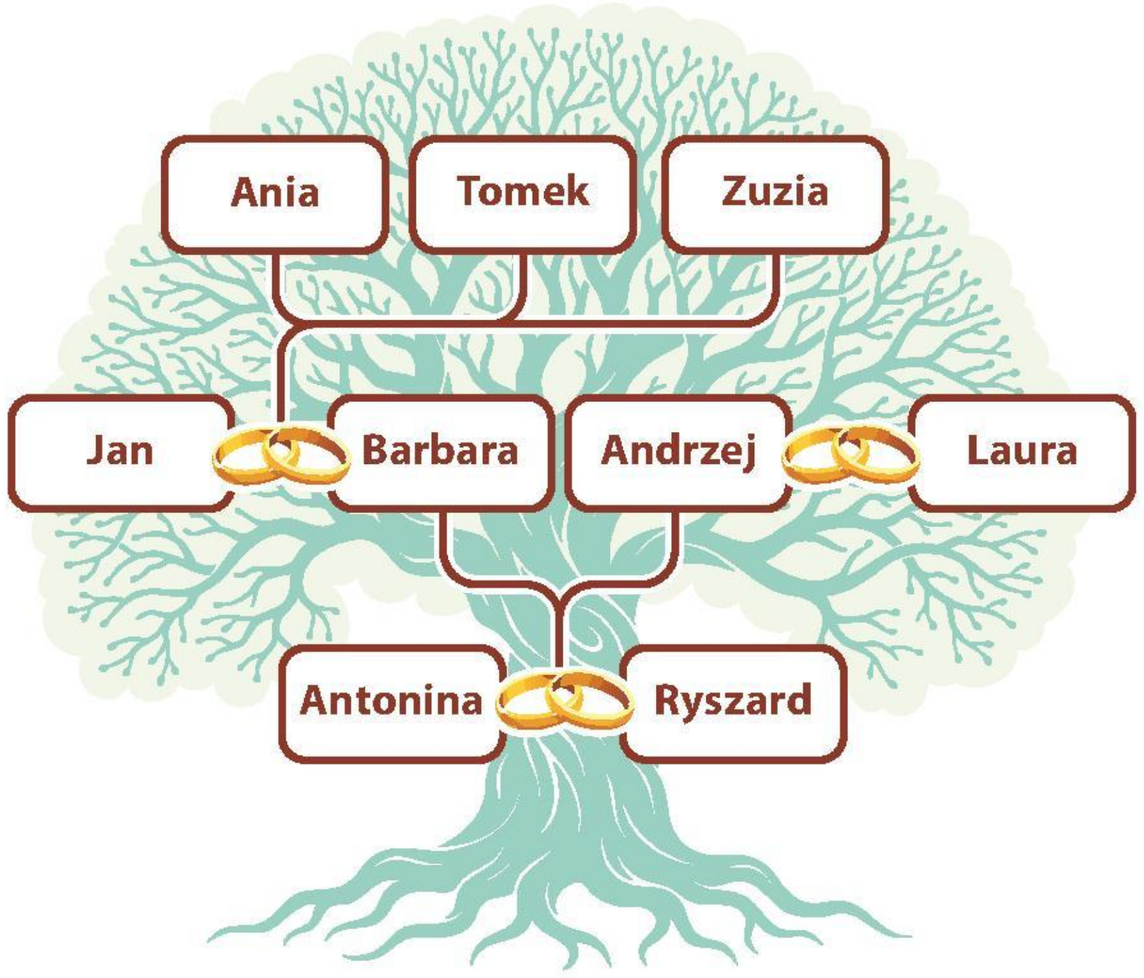
4. Spośród źródeł wymienionych w zadaniu 3 wskaż jedno, które mogło zostać odnalezione na wykopaliskach archeologicznych. Wyjaśnij swój wybór.

5. Odczytaj z drzewa genealogicznego Ani, kim są dla niej wymienione osoby.

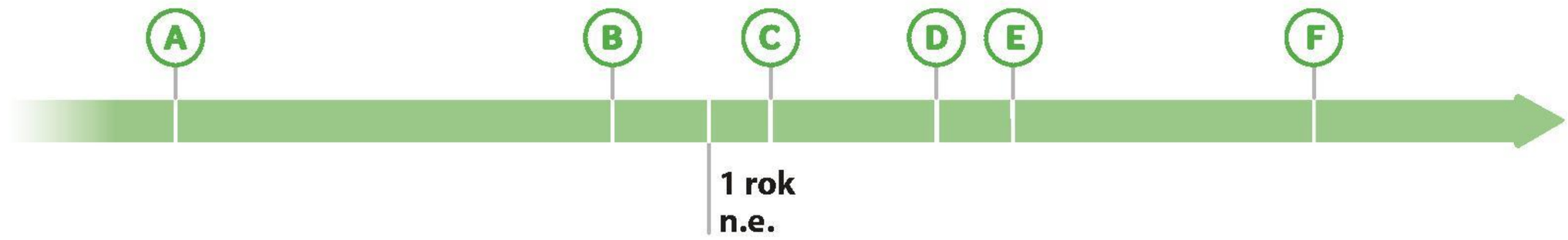
A. Barbara to ____?____ Ani.

B. Ryszard to ____?____ Ani.

C. Laura to ____?____ Ani.

6. Przyporządkuj podane daty do oznaczeń na osi czasu.

- 40 rok n.e. ____?____
- 60 rok p.n.e. ____?____
- 150 rok n.e. ____?____
- 200 rok n.e. ____?____
- 350 rok p.n.e. ____?____
- 400 rok n.e. ____?____

7. Wybierz właściwe dokończenia zdań.

Wynalezienie pisma to wydarzenie, które rozpoczyna

A. prehistorię. **B.** starożytność.

Narodziny Jezusa z Nazaretu to wydarzenie, które rozpoczyna

A. średniowiecze. **B.** naszą erę.

Epoka, w której żyjemy, to

A. nowożytność. **B.** współczesność.

8. Policz, ile lat upłynęło pomiędzy podanymi datami.

A. Od 1918 roku do 2026 roku minęło ____?____ lat.

B. Od 776 roku p.n.e. do 753 roku p.n.e. minęły ____?____ lata.

C. Od 53 roku p.n.e. do 46 roku n.e. minęło ____?____ lat.

9. Podaj, na który wiek przypadają wymienione daty.

A. 1655 rok to ___?___ wiek.

B. 476 rok to ___?___ wiek.

C. 800 rok to ___?___ wiek.

10. Podaj, na który wiek przypadają wymienione daty.

A. 43 rok p.n.e. to ___?___ wiek p.n.e.

B. 480 rok p.n.e. to ___?___ wiek p.n.e.

Gratulacje, to koniec sprawdzianu!

Sprawdź odpowiedzi na stronie 152. Policz, ile znalezisk udało Ci się zebrać. Następnie przeczytaj, co oznacza Twój wynik.

od 19 do 22 elementów	Świetny wynik! Masz dużą wiedzę o historii, więc spokojnie poradzisz sobie na każdym sprawdzianie z tego rozdziału. Zebranie tylu części naczynia to prawdziwy archeologiczny sukces. Dzięki Tobie napis na nim będą badały kolejne pokolenia historyków.
od 12 do 18 elementów	Całkiem nieźle znasz ten rozdział, choć w niektórych odpowiedziach były błędy. Powtórz wiadomości i spróbuj jeszcze raz – wtedy na pewno odkryjesz wszystkie fragmenty naczynia.
mniej niż 12 elementów	W Twoich odpowiedziach były błędy, ale nic straconego! Powtórz wiadomości i spróbuj ponownie – na pewno odkryjesz wszystkie skarby i zgromadzisz komplet znalezisk.

Co o tym myślę?

Przejrzyj wszystkie lekcje z rozdziału I i odpowiedz na pytania.

1. Która lekcja była dla Ciebie najtrudniejsza?
2. Co było najciekawsze w rozdziale I?
3. Co było dla Ciebie zaskakujące?

II. Mała i duża ojczyzna

Uczestnicy XXI Biegu Niepodległości w Warszawie (11 listopada 2009 roku).

Z tego rozdziału dowiesz się:

- dlaczego niektórzy wychodzą „na dwór", a inni „na pole",
- jakie legendy naprawdę trzeba czytać,
- kto sobie wyobrażał, że Ziemia jest prostokątem.

1

Mieszkamy w Polsce

Na lekcji:

- dowiem się, czym są wspólnota państwowa i narodowa,
- przypomnę sobie polskie symbole narodowe,
- dowiem się, dlaczego obchodzimy święta państwowe.

Na dobry początek

Co znajduje się w godle Polski?

A kogut B jastrząb C orzeł D smok

Wspólnota państwowa i narodowa

Każdy z nas należy do różnych **wspólnot**. Najmniejsze wspólnoty to rodzina, grupa koleżeńska czy szkolna klasa. W takich grupach wszyscy się znają i zwykle starają się ze sobą współpracować.

Duże wspólnoty to na przykład wspólnota państwowa lub naród. Ich członkowie nie znają się już osobiście. Co zatem ich łączy? **Wspólnota państwowa** składa się z mieszkańców danego **państwa**, którzy są jego obywatelami z urodzenia lub wyboru oraz mają określone prawa i obowiązki. Z kolei **naród** to zbiorowość ludzi, którzy czują się ze sobą związani ze względu na wspólny język, historię, kulturę i tradycję.

Co decyduje o przynależności do tych wspólnot? Nasze uczucia! Należymy do nich wtedy, kiedy czujemy się ich częścią.

Wspólnota – grupa osób połączonych przez zwyczaje, uznawane zasady i wzajemne poczucie więzi.

Państwo – ściśle określone terytorium, które zamieszkuje społeczność podległa władzy państwowej.

Czym jest ojczyzna?

Ojczyzna to kraj, który uznajemy za własny. Zwykle jest to państwo, w którym się urodziliśmy i nadal mieszkamy, tak jak wcześniej nasi przodkowie. Jednak ojczyzną może się stać także inny kraj. Na przykład taki, w którym spędzamy większą część życia, lub ten, którego kultura wydaje nam się szczególnie bliska.

Wielu ludzi jest silnie związanych ze swoją ojczyzną. Miłość i przywiązanie do własnego kraju to **patriotyzm**. Patriota to osoba, która w razie potrzeby jest gotowa poświęcić własne korzyści dla swojej ojczyzny, a na co dzień działa dla dobra jej mieszkańców.

? Czy ojczyzna to zawsze kraj naszych przodków?

Ciekawostka

Ilu Polaków żyje poza Polską?
Obecnie w Polsce mieszka około 38 milionów ludzi. Poza jej granicami żyje jeszcze około 20 milionów osób, które czują się Polakami. Określamy je mianem **Polonii**.

Parada Polonii w Chicago [czytaj: szikago].

Polskie symbole narodowe

Każde państwo ma swoje symbole, czyli ważne znaki, które je wyróżniają. Należą do nich **godło**, **flaga** (barwy narodowe) i **hymn**. Do czego nam one służą? Symbole narodowe podkreślają odrębność i niezależność państwa, a jednocześnie wzmacniają poczucie więzi między jego mieszkańcami.

Godło Polski – Orzeł Biały

Godło to najstarszy polski symbol narodowy (więcej dowiesz się o nim z „Tajemnic sprzed wieków" ze s. 40–41).

Barwy narodowe – biel i czerwień

Barwy narodowe nawiązują do kolorów godła. Biel oznacza czystość zamiarów, a czerwień – waleczność (kolor krwi).

Hymn Polski – „Mazurek Dąbrowskiego"

Pieśń powstała w 1797 roku, by zagrzewać do walki o utraconą ojczyznę. Od 1927 roku jest polskim hymnem narodowym.

Hymn jest wykonywany na uroczystościach państwowych i szkolnych oraz podczas wydarzeń sportowych.

Biało-czerwone stroje są noszone przez reprezentantów Polski na wszystkich zawodach sportowych.

godło

barwy narodowe

1. Co symbolizują polskie barwy narodowe?
2. Który spośród polskich symboli narodowych jest najstarszy?
3. W jakich sytuacjach zdarzyło Ci się słuchać hymnu lub go śpiewać?

Dlaczego obchodzimy święta państwowe?

Święta państwowe to dni, w które wspominamy ważne wydarzenia z dziejów państwa lub narodu. Jednak dlaczego w ogóle je obchodzimy? **Dzięki świętom państwowym**:

Najważniejsze polskie święta państwowe

Nazwa święta	Data	Upamiętniane wydarzenie
Narodowe Święto Niepodległości	11 listopada	odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku
Święto Narodowe Trzeciego Maja	3 maja	uchwalenie pierwszej polskiej konstytucji w 1791 roku
Święto Wojska Polskiego	15 sierpnia	zwycięstwo nad Rosją w Bitwie Warszawskiej w 1920 roku

? Czy święta odgrywają podobną rolę co symbole państwowe?

Dowiedz się więcej

Dlaczego obok flagi Polski wieszamy też flagę Unii Europejskiej?

Polska należy do wielu organizacji. Jedną z najważniejszych jest Unia Europejska (UE). To związek 27 państw utworzony, by zapewnić Europie pokój i rozwój gospodarczy. Flagę UE – z 12 złotymi gwiazdami na niebieskim tle – wieszamy, by pokazać, że Polska należy do tej wspólnoty. Unia ma także swój hymn znany jako „Oda do radości". Cechuje go… brak słów. Dzięki temu w każdym kraju można go śpiewać w innym języku.

? Czy symbole Unii Europejskiej budzą w nas te same emocje co symbole państwowe?

Flaga Unii Europejskiej symbolizuje jedność, solidarność i współpracę między narodami Europy.

Praca ze źródłem

Hymn Polski – „Mazurek Dąbrowskiego”

Przeczytaj słowa polskiego hymnu. Znajdź fragmenty, które wskazują, że ten utwór powstał jako pieśń wojskowa.

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany –
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz...

Źródło: Dz.U. z 2018 r., poz. 441, zał. 4.

Józef Wybicki napisał tekst przyszłego hymnu Polski do melodii mazurka, czyli ludowego utworu muzycznego o żywym tempie.

? Wyjaśnij znaczenie słów „Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy”.

W skrócie

1. **Wspólnota państwowa** składa się z mieszkańców danego państwa, którzy są jego obywatelami z urodzenia lub wyboru oraz mają określone prawa i obowiązki.
2. **Naród**, inaczej wspólnota narodowa, to zbiorowość ludzi, którzy czują się ze sobą związani ze względu na wspólny język, historię, kulturę i tradycję.
3. **Ojczyzna** to kraj, który uznajemy za własny, a **patriotyzm** to miłość do ojczyzny.
4. **Godło**, **flaga** i **hymn** to symbole narodowe. Polskie symbole narodowe to: **Orzeł Biały** w koronie na czerwonym tle, **biało-czerwona flaga** i **hymn „Mazurek Dąbrowskiego”**.
5. **Święta państwowe** upamiętniają ważne wydarzenia i wzmacniają poczucie wspólnoty narodowej. Najważniejsze polskie święta to: Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada), Święto Narodowe Trzeciego Maja (3 maja), Święto Wojska Polskiego (15 sierpnia).

Czy już umiem?

1. Wymień, co łączy członków wspólnoty państwowej, a co – narodowej.
2. Wyjaśnij, dlaczego obchodzimy święta państwowe.
3. Znajdź w tekście polskiego hymnu słowa, które wyszły już z użycia, i ustal ich znaczenie.
4. Wybierzcie jedno nieodległe święto lokalne lub państwowe. Zastanówcie się, jak możecie się włączyć w jego obchody, i zaplanujcie swoje przygotowania. Następnie weźcie udział w obchodach, a na koniec oceńcie, na ile Wasze pomysły się sprawdziły.

Tajemnice sprzed wieków

Jak zmieniało się godło Polski?

Gniezno, czyli gniazdo

Dawno, dawno temu trzej bracia, **Lech**, **Czech** i **Rus**, wędrowali przez gęstą puszczę. Szukali miejsca do osiedlenia dla swoich ludów. Pewnego razu o zachodzie słońca Lech przystanął. Zobaczył, że na tle czerwonego nieba unosi się biały orzeł, który krąży nad swoim gniazdem. Zachwycił się tym widokiem i powiedział: „Tu zostanę!". Nazwał to miejsce **Gniezno** od słowa „gniazdo". W taki sposób – według legendy – powstała najstarsza stolica Polski, a orzeł stał się symbolem naszego kraju.

Dlaczego orzeł?

Tyle legenda – a jak było naprawdę?
Orzeł był przed wiekami jednym z najchętniej wybieranych znaków przez królów i cesarzy. A dlaczego? Orzeł to wielki, silny i rzadko spotykany ptak. Jest prawdziwym władcą przestworzy. Z dużej wysokości obserwuje swoje terytorium. Gdy poluje, niespodziewanie spada na ofiarę, która nie ma szansy uciec. Taki jak orzeł – potężny, groźny i zdolny dostrzec wszystko na swoim terenie – chciał być każdy władca.

Gryf jest dziś symbolem województwa pomorskiego

A jeśli nie orzeł, to co?

Nie mniej popularnymi od orłów zwierzętami w herbach były lwy. Króla zwierząt uznali za swój znak między innymi Anglicy, Czesi i Norwegowie. Co ciekawe, władcy niektórych krajów chyba nie mogli się zdecydować, czy wolą lwa, czy orła. Wybrali więc… **gryfa**, czyli mityczne stworzenie – skrzyżowanie lwa z orłem.

Piastowski orzeł

Nic dziwnego, że Piastowie, pierwszy ród rządzący na ziemiach polskich, uznali orła za swój znak. Na pieczęciach i tarczach piastowscy władcy umieszczali ptaka z rozpostartymi skrzydłami. W 1295 roku jeden z ostatnich Piastów **Przemysł II** dodał orłowi **złotą koronę**. Tak stał się on symbolem polskich królów, a następnie godłem Polski.

Pieczęć króla Przemysła II z orłem w koronie

Korona, zbroja i złote szpony

Później, za czasów królów z rodu Jagiellonów, polski orzeł zaczął wyglądać coraz dostojniej. Zyskał złote szpony, dziób i koronę, a jego skrzydła przypominały stalowe łuski na zbroi rycerza. Z dumą powiewał na chorągwiach podczas bitew, błyszczał na królewskich pieczęciach i zdobił mury zamków.

Chorągiew bitewna z czasów króla Władysława Jagiełły

Rycerz w pancerzu z łuskami

Orzeł, który nie zniknął

Polska zniknęła z mapy Europy pod koniec XVIII wieku. Jej ziemie zagarnęły trzy sąsiednie państwa. Wówczas biały orzeł przestał być znakiem polskich władców, a stał się symbolem wszystkich Polaków. Mimo zakazów obcych władz wieszali go potajemnie na ścianach i umieszczali na sztandarach powstańców. Gdy w **1918 roku** nasza ojczyzna odzyskała niepodległość, Orzeł Biały wrócił jako godło państwowe.

Po II wojnie światowej nowe władze odebrały orłowi koronę, ale Polacy pamiętali, jak powinien wyglądać. W **1989 roku** Orzeł Biały ją odzyskał. Dziś patrzy na nas choćby z paszportów oraz w każdym urzędzie i szkole. Orła w koronie możemy zobaczyć także na wszystkich polskich monetach.

Współczesne godło Polski

1. Powiedz, jak – według legendy – orzeł został symbolem Polski.
2. Wyjaśnij, jak zmieniał się wizerunek polskiego godła w XX wieku.
3. Poszukaj orłów w godłach innych państw. W jakich kolorach są te orły?

2

Na lekcji:

Moja mała ojczyzna

- dowiem się, czym jest mała ojczyzna,
- wyjaśnię, czym mogą się różnić małe ojczyzny,
- poznam regiony Polski.

Na dobry początek

Patriotyzm to miłość i przywiązanie do

A własnej rodziny. B własnego narodu. C własnej ojczyzny.

Co to jest mała ojczyzna?

Jak już wiesz, ojczyzna to kraj, z którym jesteśmy szczególnie związani. Jednak tę więź silnie odczuwamy zwykle tylko od czasu do czasu – podczas świąt państwowych, wydarzeń sportowych czy wyjazdów zagranicznych. Na co dzień ważne jest dla nas miejsce, w którym mieszkamy, mamy rodzinę, sąsiadów, koleżanki i kolegów. To miejsce to nasza **mała ojczyzna**. Małą ojczyzną może być wieś, miasto lub jego dzielnica. Tu znajduje się nasz dom, a także szkoła, boisko, plac zabaw, park czy kościół.

Mała ojczyzna – miejsce, w którym dany człowiek się urodził i wychowywał lub w którym obecnie żyje. Może to być wieś, dzielnica, miasto lub region danego kraju.

Dowiedz się więcej

Tradycje małych ojczyzn

Małe ojczyzny mają swoje tradycje. Na południu Polski jedną z nich jest kolędowanie. Podczas świąt Bożego Narodzenia kolędnicy tworzą barwny pochód, który wędruje od domu do domu. Główną rolę odgrywa w nim kilka postaci:

? Z jakiego obyczaju słynie Twoja mała ojczyzna?

Dlaczego małe ojczyzny się różnią?

Choć mieszkamy w jednym państwie, nasze małe ojczyzny często się różnią. Wiele tych różnic widzimy gołym okiem, gdy podróżujemy po Polsce. Zauważamy wtedy, że zmieniają się **krajobrazy**, **dawna zabudowa miast i wsi, rodzaje upraw**. Czasem dostrzegamy też odmienne **stroje** lub **zwyczaje** związane z obchodami świąt lokalnych czy kościelnych.

Pobudka barbórkowa to pochód orkiestry górniczej, który otwiera obchody święta patronki górników, świętej Barbary. W tle typowe dla śląskich miast osiedle robotnicze z ceglanych domów.

Czarne wesele to kaszubski zwyczaj związany ze wspólną pracą nad zbieraniem torfu na opał (torf jest czarny). Każdy dzień tych prac kończyły zabawy całej wiejskiej wspólnoty.

Różnice możemy też usłyszeć. Chociaż większość mieszkańców Polski mówi po polsku, to w różnych częściach kraju te same rzeczy nazywamy inaczej. Na przykład w niektórych rejonach na ziemniaki mówi się „pyry", a w innych – „kartofle". Jedni wychodzą z domu „na dwór", ale są tacy, co idą „na pole". Gdzieniegdzie na co dzień używane są **gwary** i **języki regionalne**. Najpopularniejsze z nich to język śląski na Śląsku i język kaszubski na Kaszubach na Pomorzu.

Co sprawiło, że nasze małe ojczyzny są takie różne? Oczywiście – historia! W ciągu wieków losy poszczególnych części Polski układały się rozmaicie. Niektóre długo pozostawały w granicach kraju. Inne przez wieki podlegały władcom sąsiednich państw. W ten sposób powstały **regiony**, czyli duże obszary wyróżniające się historią i zwyczajami ich mieszkańców.

? W czym przejawiają się różnice między małymi ojczyznami?

Na jakie regiony dzieli się Polska?

Główne regiony Polski to: **Wielkopolska**, **Małopolska**, **Pomorze**, **Mazowsze**, **Śląsk**, **Warmia**, **Mazury** i **Podlasie**. Każdy z nich ma odmienną historię, gospodarkę, zwyczaje i tradycje, w tym własne regionalne potrawy. Różnią się też krajobrazami – od nadbałtyckich plaż aż do wysokich górskich szczytów Tatr. Poza tym Polska słynie z prastarej Puszczy Białowieskiej i żyjących w niej żubrów. Natura jest dobrem narodowym, o które należy dbać.

Żubr to największe w Europie zwierzę, które żyje na wolności.

Wielkopolska to kolebka państwa polskiego. Tu znajduje się Gniezno – jego pierwsza stolica. To region rolniczy.

Pomorze tylko od czasu do czasu należało do Polski. Jednak położony tu Gdańsk był setki lat największym polskim portem.

Mazury i Warmia słyną z jezior i lasów. Swoje państwo budował tu zakon krzyżacki. Pamiątką po nim są liczne zamki.

Podlasie to miejsce spotkań kilku kultur. Do dziś widać tu wpływy litewskie, tatarskie i białoruskie. Tu żyją żubry!

Mazowsze przez kilkaset lat było niezależne od Polski. Pod koniec XVI wieku Warszawa została jej stolicą.

Śląsk to obszar, na którym łączyły się wpływy polskie, niemieckie i czeskie. Dzięki złożom węgla miał duże znaczenie dla przemysłu.

Małopolska długo była centrum państwa. Kraków zasłynął jako druga stolica Polski, siedziba królów i pierwszego polskiego uniwersytetu.

1. Powiedz, w jakim regionie znajduje się Twoja miejscowość.
2. Wymień nazwy regionów, w których leżą historyczne stolice Polski.
3. Wyjaśnij, co łączy Śląsk i Podlasie.

Praca ze źródłem

Stroje ludowe

Przyjrzyj się ilustracjom. Zwróć uwagę na elementy i kolory poszczególnych strojów.

Strój krakowski to najbardziej znany polski strój ludowy. Jego ważne elementy to gorset (1) i zapaska (2) (fartuch) u kobiet oraz sukmana (3) i czapka krakuska u mężczyzn.

Strój górali podhalańskich ma kilka szczególnych elementów, takich jak cucha (kurta) (4) czy ciupaga (laska). W kobiecym stroju ważne są chusta (5), korale i gorset.

Strój łowicki wyróżnia się wielobarwnymi pasami, które zdobią zarówno spodnie, jak i spódnice. Koszule i chusty są upiększane przez kolorowe hafty (6).

? Co łączy, a co różni poszczególne stroje ludowe?

W skrócie

1. **Mała ojczyzna** to najbliższe otoczenie, w którym żyjemy: wieś, miasto lub jego dzielnica.
2. **Region** to duży obszar, który wyróżnia się krajobrazem, historią i zwyczajami swoich mieszkańców.
3. **Główne regiony Polski** to: Wielkopolska, Małopolska, Pomorze, Mazowsze, Śląsk, Warmia i Mazury oraz Podlasie.
4. **Gniezno**, **Kraków** i **Warszawa** to miasta, które kolejno pełniły funkcję stolicy Polski.
5. **Strój ludowy** to jeden z ważnych elementów tradycji regionalnej.

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, czym jest mała ojczyzna i czym się różni od dużej ojczyzny.
2. Wymień i wskaż na mapie główne regiony Polski.
3. Przygotujcie plan wycieczki historycznej po Waszym regionie. Uwzględnijcie w nim miejsca i obiekty, które pozwolą Wam przedstawić jego historię gościom z innych regionów.
4. Przygotujcie plakat przedstawiający strój ludowy, potrawę lub zwyczaj związany z Waszym regionem. Opiszcie je tak, aby ukazać ich dawne i obecne znaczenie.

3

Na lekcji:

Historia mojej okolicy

- dowiem się, jak poznać historię małej ojczyzny,
- nauczę się szukać śladów historii w terenie,
- odkryję, jaką wartość historyczną mają legendy.

Na dobry początek

Opowieść, w której elementy prawdy mieszają się z fikcją, to

A baśń. B legenda. C historia.

Jak poznać historię małej ojczyzny?

Każda mała ojczyzna ma swoją historię. Składają się na nią losy i doświadczenia ludzi, którzy żyli tu przed nami. Czasem ta historia jest dobrze zbadana i szeroko opisana. Kiedy indziej wiemy o niej bardzo mało. Możemy wówczas odnieść wrażenie, że w miejscu, w którym żyjemy, nigdy nie wydarzyło się nic szczególnego. Czy to możliwe? Oczywiście nie!

Skąd zatem możemy czerpać wiedzę o historii naszej miejscowości? Podstawowe informacje daje nam zwykle **strona internetowa** prowadzona przez lokalne władze. Zawsze warto także odwiedzić **muzeum historyczne**, **skansen**, **dom kultury** lub **bibliotekę**. Często spotkamy w nich pasjonatów lokalnej historii, którzy chętnie podpowiedzą nam, jak dalej prowadzić nasze poszukiwania.

Dowiedz się więcej

Kim są bohaterowie regionalni?

W historii państwa ważną rolę odgrywają **bohaterowie narodowi**. Są to postacie, które swoimi działaniami wpłynęły na losy całej wspólnoty i dzięki temu trwale zapisały się w jej pamięci. Małe ojczyzny także mają swoich bohaterów. **Bohaterowie regionalni** to osoby, które wniosły zasługi dla mieszkańców w historii miejscowości lub regionu. Często są to działacze społeczni, nauczyciele lub artyści, którzy całe życie byli związani z określoną miejscowością.

Antoni Abraham działał na rzecz rozwoju polskiej kultury na Pomorzu i Kaszubach. Jego pomnik stoi w centrum Gdyni.

? W jaki sposób bohaterowie regionalni są upamiętniani w Twojej okolicy?

Jak szukać śladów przeszłości wokół nas?

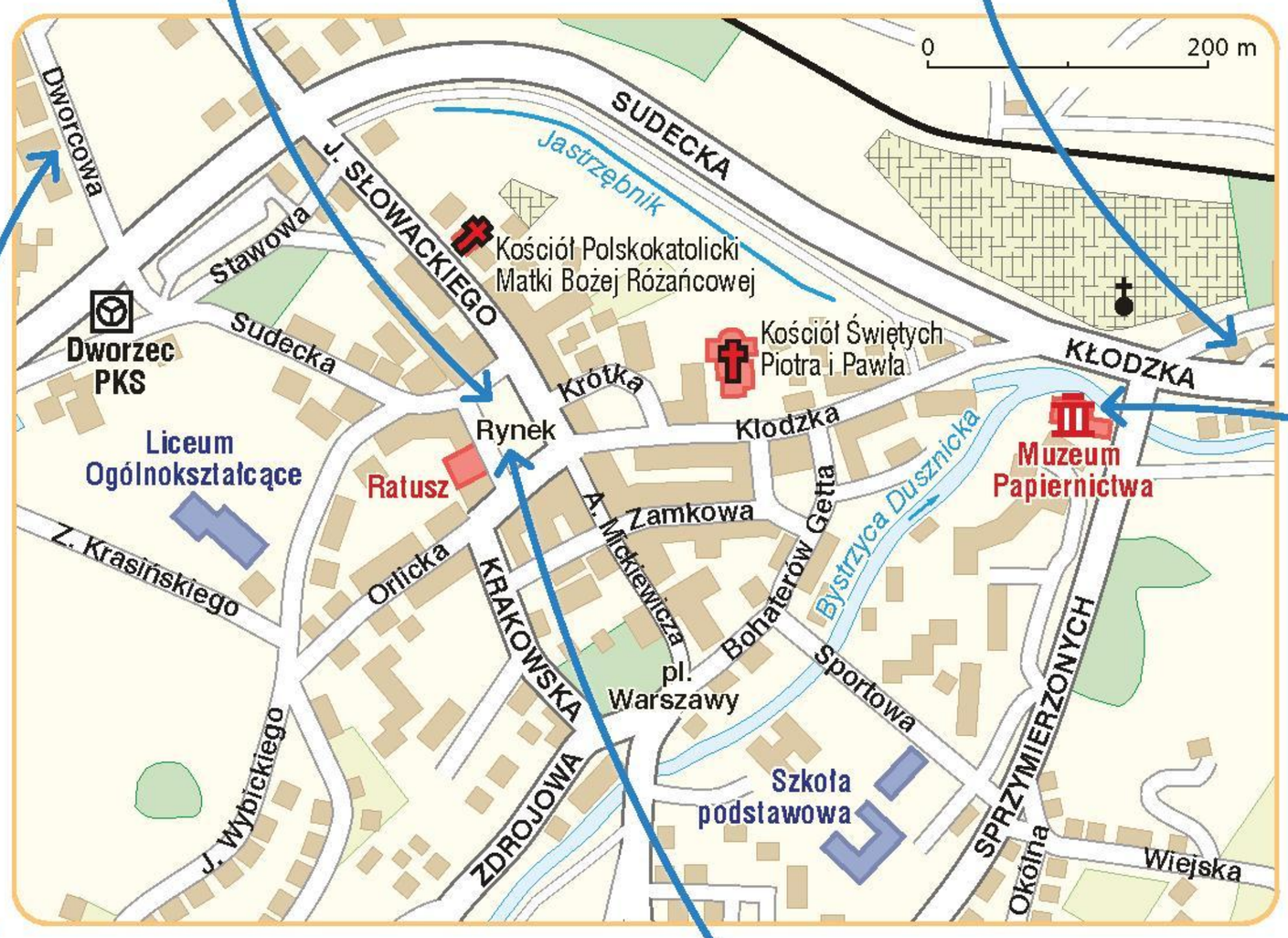
Historię naszej miejscowości możemy również poznawać sami. Wystarczy, że zaczniemy zwracać uwagę na różne obiekty, które mijamy na co dzień. Jej losy są zapisane w nazwach ulic oraz w stojących przy nich budynkach i pomnikach. Na co warto patrzeć, aby ją lepiej poznać? Zastanówmy się razem, oglądając plan **Dusznik-Zdroju** – miasta na południu Polski.

Rynek to zwykle najstarszy plac miasta. Jego prostokątny kształt to wskazówka, że miejscowość założono w średniowieczu.

Murale często ukazują postacie lub wydarzenia z historii lokalnej. Ten upamiętnia pobyt wy-bitnego kompozytora Fryderyka Chopina [czytaj: szopena] w Dusznikach w 1826 roku.

Budynki przemysłowe, takie jak papiernia w Dusznikach, pokazują, czym dawniej zajmowali się mieszkańcy miasta.

Nazwy ulic mówią, gdzie znajdowały się dawniej ważne budynki – takie jak zamek, dworzec, pałac lub szkoła.

Pomniki często upamiętniają ważne wydarzenia. Figura Matki Bożej stanęła w Dusznikach w 1725 roku, gdy miasto ominęła zaraza.

?

1. Jakie obiekty pozwalają nam poznać historię naszej miejscowości?
2. Dlaczego murale są atrakcyjną formą upamiętniania bohaterów regionalnych?

Czy legenda to też źródło historyczne?

Wiele miejscowości i regionów w Polsce ma swoje **legendy**. Jak pamiętasz, legenda to opowieść, która łączy elementy prawdziwe i zmyślone. Mogą się w niej zatem pojawić postacie historyczne, rzeczywiste miejsca lub wydarzenia, do których naprawdę doszło. Zwykle pojawiają się one tylko w tle opowieści, a główne postacie i ich działania są fikcyjne. Na przykład w powszechnie znanej legendzie o Smoku Wawelskim autentyczna jest jedynie smocza jama, czyli jaskinia położona u stóp Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie. Reszta tej opowieści jest zmyślona.

A jednak legendy odgrywają ważną rolę w odkrywaniu historii małych ojczyzn. Czego możemy się z nich dowiedzieć? Poszukajmy odpowiedzi na to pytanie.

Czego dowiadujemy się z legend?

- co dawniej uznawano za dobre, a co za złe
- czego się obawiano, a z czego śmiano
- skąd pochodzą nazwy miejscowości

? Czego możemy dowiedzieć się z legend o małej ojczyźnie?

Praca ze źródłem

Legenda o początkach Białegostoku

Przeczytaj tekst źródłowy. Znajdź postacie, miejsca i wydarzenia, które wydają się prawdziwe.

Pewnego dnia książę litewski Gedymin, polując w Puszczy Bielskiej, zapędził się za [...] jeleniem na jej północno-zachodni skraj, aż hen w pobliże granicy z Mazowszem. Wieczór już zapadł, gdy wreszcie dopadł zwierza [...]. [...] [Po polowaniu] książę odpoczywał nad strumieniem. Był dosyć wartki [szybki] i w przeciwieństwie do innych rzek i strumieni w tej części puszczy – czysty. [...] – Czysty, biały stok [dawniej: potok lub strumień] – powiedział książę. – Można by nad nim zbudować dwór myśliwski albo i wieś założyć. Woli książęcej stało się zadość. Wkrótce nad strumieniem wybudowano dwór, potem i wieś o nazwie Biały Stok.

Źródło: „Legendy województw: białostockiego, łomżyńskiego, suwalskiego", oprac. W. Niewińska, Białystok 1995, s. 10.

Gedymin – władca Litwy, żył w latach 1275–1341.

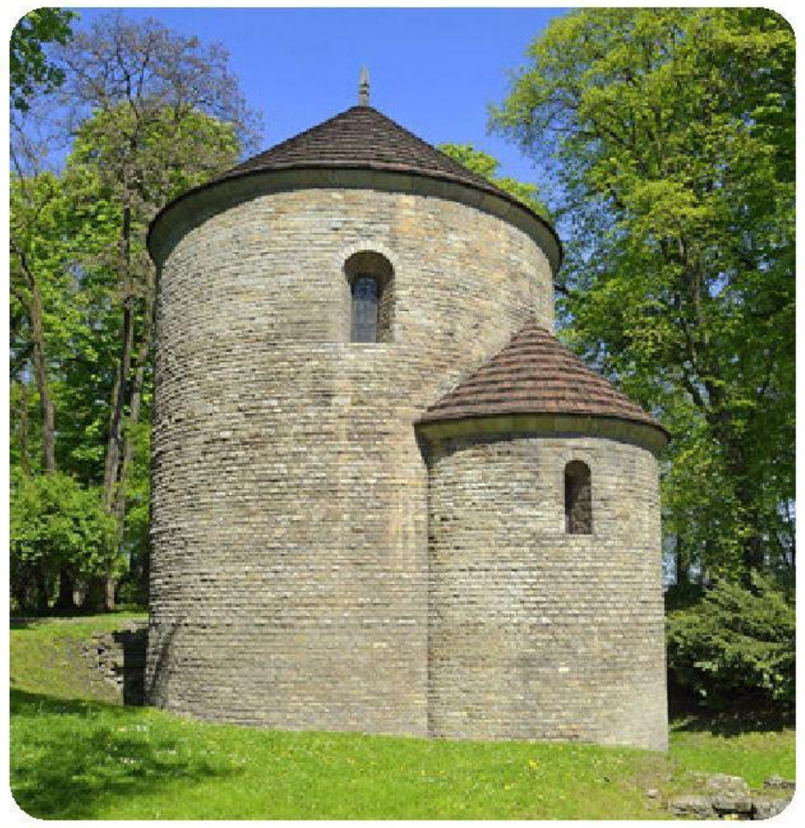
? Wskaż w legendzie elementy fikcyjne i te, które wydają się prawdziwe.

Dowiedz się więcej

Ochrona zabytków

Zabytek to obiekt, który ma szczególną wartość historyczną lub artystyczną. Może to być zarówno budynek, jak i przedmiot. Zabytkowe budowle są rozsiane po całym kraju. To między innymi kościoły, zamki, pałace, kamienice, ale też budynki przemysłowe – fabryki, stacje kolejowe, mosty. Niektóre z nich są bardzo stare, inne mają zaledwie kilkadziesiąt lat. Może dawny dwór lub kościół jest też w Twojej okolicy?

Obiekty uznane za zabytkowe podlegają ochronie prawnej. Przepisy mówią, że właściciel lub zarządca zabytku musi o niego dbać. O zabytki powinniśmy się jednak troszczyć wszyscy, gdyż są one ważną częścią naszego wspólnego dziedzictwa.

Rotunda w Cieszynie to jedna z najstarszych zachowanych budowli w Polsce. Jej podobiznę znajdziesz na banknocie dwudziestozłotowym.

? Jakie zabytki znajdują się w Twojej małej ojczyźnie?

W skrócie

1. **Historia małej ojczyzny** to dzieje jej wcześniejszych mieszkańców.
2. **Muzea historyczne**, **skanseny**, **domy kultury** i **biblioteki** to instytucje, które ułatwiają poznawanie historii lokalnej.
3. **Bohaterowie regionalni** to postacie, które szczególnie zapisały się w historii miejscowości lub regionu.
4. **Nazwy ulic**, **pomniki**, **tablice pamiątkowe**, **murale** i **zabytkowe budynki** to cenne źródła do poznawania historii własnej miejscowości.
5. **Legendy** to opowieści, które łączą elementy fikcyjne i prawdziwe. **Legendy regionalne** pomagają nam lepiej zrozumieć, kim byli dawni mieszkańcy regionu.
6. **Zabytki** to obiekty o szczególnej wartości historycznej lub artystycznej, chronione przez prawo.

Czy już umiem?

1. Wymień instytucje, w których można szukać informacji o historii Twojej miejscowości.
2. Wyjaśnij, dlaczego historycy niechętnie czerpią informacje z legend.
3. Znajdź legendę związaną z regionem, w którym mieszkasz. Wskaż w niej elementy prawdziwe i zmyślone.
4. Na planie swojej miejscowości lub na mapie jej okolic oznaczcie:
   - instytucje, które mogą pomóc poznać jej historię,
   - obiekty, które pozwalają odtworzyć jej historię i zabytki.
5. Wybierz zabytek z Twojej lub pobliskiej miejscowości. Następnie przygotuj plakat, który będzie przedstawiał jego losy i znaczenie.

4

Na lekcji:

Jak korzystać z mapy historycznej?

- dowiem się, czym jest mapa historyczna,
- nauczę się odczytywać informacje z mapy historycznej,
- poznam różne rodzaje map i planów.

Na dobry początek

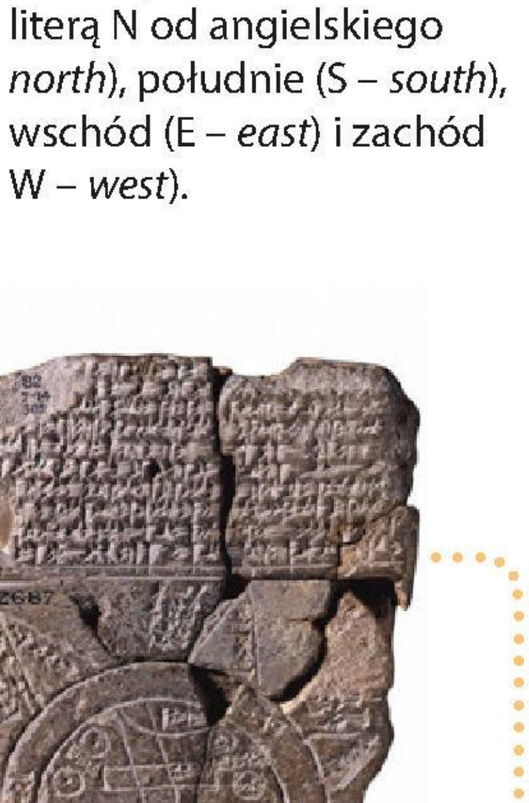
Nazwy „wschód" i „zachód" są związane z pojawianiem się na niebie

A księżyca. B słońca. C Gwiazdy Polarnej.

Po co historykom mapy?

Mapa to przedstawienie terenu za pomocą rysunku. Mapy mogą ukazywać cały świat, wybrane kontynenty, kraje lub regiony. Na co dzień po mapę sięgamy zwykle, żeby znaleźć właściwą drogę do celu. Jeśli umiemy z niej korzystać, nie zgubimy się w podróży czy w obcym mieście. Do czego jednak mapa służy historykom?

Mapa historyczna pokazuje, jak pewien obszar wyglądał w przeszłości. Dzięki niej możemy się między innymi dowiedzieć, gdzie przebiegały granice państw w średniowieczu, które lądy były znane Europejczykom w XVI wieku lub dokąd można było dojechać koleją w XIX wieku. Niekiedy mapy historyczne opisują całe procesy. Z takich map możemy na przykład odczytać, jak zmieniały się granice Polski w ciągu wieków lub jak wielkie państwa dzieliły się na mniejsze.

Strony świata to cztery główne kierunki geograficzne: północ (oznaczana literą N od angielskiego *north*), południe (S – *south*), wschód (E – *east*) i zachód W – *west*).

? Do czego służy mapa historyczna?

Dowiedz się więcej

Kiedy zaczęto tworzyć mapy świata?

Pierwsze mapy świata powstały już w starożytności. Ich autorzy tworzyli je zarówno na podstawie swojej wiedzy, jak i wyobrażeń. Babilończycy sądzili, że Ziemia ma kształt koła, w którego środku leży ich miasto – Babilon. Egipcjanie uznawali, że Ziemia jest prostokątna. Grecy zaś przedstawiali ją jako tarczę, czyli koło wypukłe na środku.

Babilońska mapa świata powstała między IX a VII wiekiem p.n.e., czyli ma co najmniej 2600 lat.

? Jak w starożytności ludzie wyobrażali sobie kształt Ziemi?

Z czego składa się mapa historyczna?

Każda mapa historyczna składa się z kilku elementów. Aby ją właściwie odczytać, musimy zwrócić uwagę na każdy z nich.

Tytuł mapy mówi, jaki obszar ukazuje mapa i jakich czasów dotyczy.

Polska za Kazimierza Wielkiego w latach 1333–1370

Legenda wyjaśnia znaczenie znaków (symboli, ikonek), kolorów i linii użytych na mapie.

Podziałka informuje o skali mapy, czyli o jej pomniejszeniu. Tu widzimy, że ukazany odcinek odpowiada 100 kilometrom.

? Jakie są najważniejsze elementy mapy historycznej?

Jak odczytać mapę historyczną?

Popatrz na zamieszczoną wyżej mapę i zastanów się, czego możesz się z niej dowiedzieć. Jej tytuł mówi nam, że widzimy Polskę z czasów rządów króla Kazimierza Wielkiego. Jeśli uważnie przyjrzymy się legendzie i mapie, dowiemy się z niej także, że:

- Kazimierz Wielki został koronowany w 1333 roku w Krakowie (informuje nas o tym ikonka korony przy tym mieście),
- w 1333 roku jego państwo składało się z dwóch regionów: Wielkopolski i Małopolski (kolor ciemnoczerwony),
- do końca swoich rządów władca zajął między innymi Ruś Halicką i okolice Płocka (kolor jasnoczerwony),
- podczas swojego panowania król zbudował wiele zamków.

Ciekawostka

Czy Kazimierz Wielki miał mapę Polski?

Nie! Najstarsza mapa, która przedstawiała całe państwo polskie, powstała dopiero 150 lat po jego śmierci. Do tego dziś znamy ją tylko we fragmentach.

Legenda – klucz do zrozumienia mapy

Jak widać, z mapy historycznej możemy odczytać całą opowieść. Żeby to zrobić, musimy jednak uważnie zapoznać się z **legendą mapy**. Niektóre spośród opisanych w niej symboli pojawiają się na mapach tak często, że dobrze jest je po prostu znać:

- linie ciągłe to zazwyczaj granice państw,
- strzałki to zwykle trasy wypraw lub działania wojsk,
- skrzyżowane miecze to miejsca bitew,
- karty papieru to miejsca zawarcia umów.

Nawet kiedy znaki na mapie wydają Ci się znajome, zawsze sprawdź w legendzie, czy na pewno właściwie je odczytujesz.

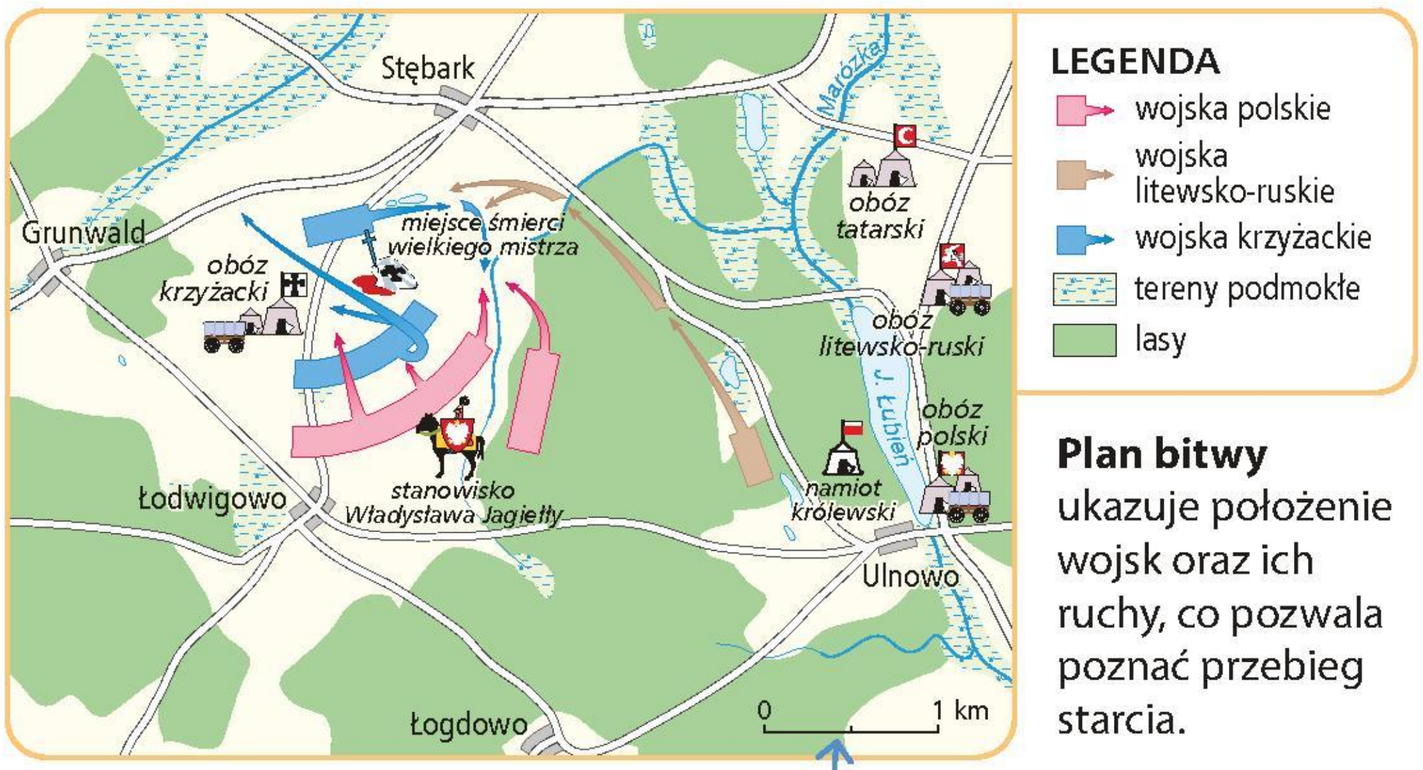

? Dlaczego legenda jest niezbędnym elementem mapy?

Czym jest plan historyczny?

Plan to drugi sposób przedstawienia terenu za pomocą obrazu. Co go odróżnia od mapy? Plan zwykle pokazuje **niewielki obszar** w stosunkowo **dużej skali**, a więc w dużym przybliżeniu. Historycy chętnie tworzą plany, aby ukazać przebieg dawnej bitwy lub rozwój miejskiej zabudowy. Odtwarzają na nich choćby ruchy poszczególnych oddziałów czy położenie dawno zniszczonych obiektów. Z planu historycznego korzystamy tak jak z mapy. Pamiętaj zwłaszcza o czytaniu jego legendy!

Bitwa pod Grunwaldem (15 lipca 1410 roku)

Plan bitwy ukazuje położenie wojsk oraz ich ruchy, co pozwala poznać przebieg starcia.

? Czym różni się mapa od planu?

Duża skala odróżnia plan od mapy.

Ciekawostka

Kiedy powstały pierwsze plany polskich miast?

Mniej więcej 400 lat temu. Tyle lat liczą najstarsze plany Poznania i Zamościa oraz – położonych wówczas poza Polską – Szczecina czy Świebodzina.

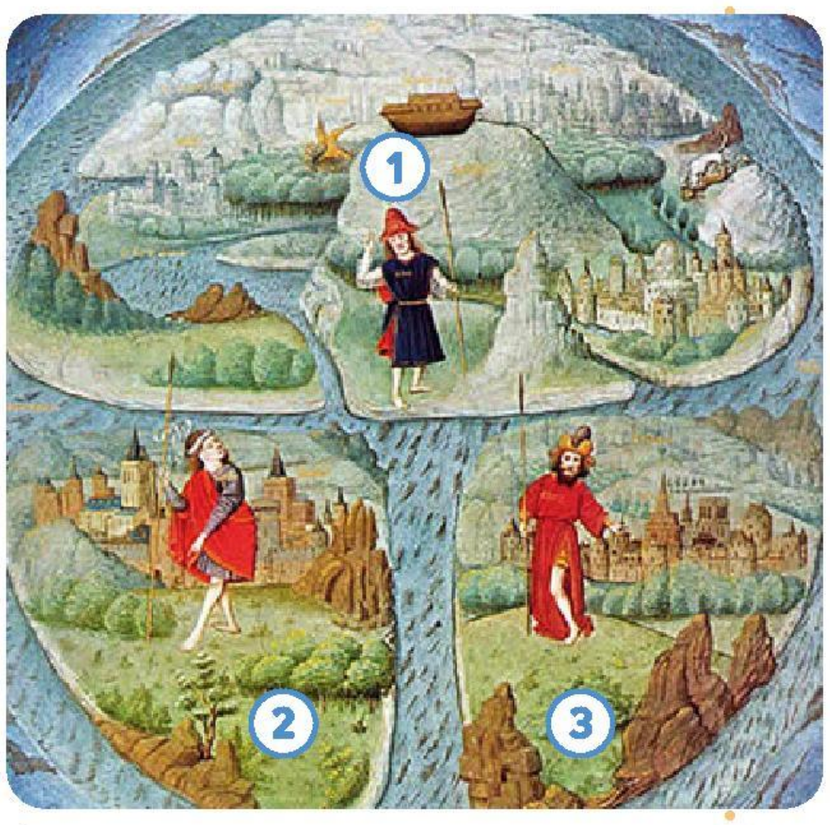

Plan Poznania z 1617 roku.

Dowiedz się więcej

Dlaczego mapy są zwrócone na północ?

Dzisiejsze mapy są rysowane zgodnie z układem kierunków geograficznych. Północ znajduje się na górze mapy, południe – na dole, wschód po jej prawej stronie, a zachód po lewej. Takie rozwiązanie wydaje nam się tak naturalne, że nawet się nad nim nie zastanawiamy. Jednak przez wieki mapy tworzono inaczej. W średniowieczu na górze mapy często umieszczano wschód, a w czasach nowożytnych – południe. Dlaczego ostatecznie wybrano północ? Niektórzy sądzą, że zadecydowało upowszechnienie się kompasu, który zawsze wskazuje biegun północny. Inni twierdzą, że większe znaczenie miał autorytet starożytnego geografa Ptolemeusza. Jego mapa świata była skierowana właśnie na północ.

Średniowieczna mapa została skierowana na wschód. Na górze umieszczono Azję (1), na dole – Europę (2) i Afrykę (3).

? Czy mapy w dzisiejszych telefonach i samochodach zawsze wskazują północ?

W skrócie

1. **Mapa historyczna** to graficzne przedstawienie wybranego obszaru, na przykład kontynentu, państwa, regionu, w określonym czasie z przeszłości.
2. **Najważniejsze elementy** mapy historycznej to:
   - **tytuł**, który wskazuje, jakiego obszaru i czasu dotyczy mapa;
   - **legenda**, która objaśnia wykorzystane na mapie oznaczenia;
   - **podziałka**, która informuje o skali mapy (czyli o stopniu jej pomniejszenia).
3. **Plan historyczny** odróżnia się od mapy historycznej tym, że ukazuje mniejszy obszar w większym przybliżeniu, a więc bardziej szczegółowo.
4. Współczesne **mapy są skierowane na północ**. Oznacza to, że górna ramka mapy wskazuje kierunek północny.

Czy już umiem?

1. Powiedz, z jakich elementów składają się mapa i plan.
2. Podaj podobieństwa i różnice pomiędzy mapą historyczną i planem historycznym.
3. Wyjaśnij, dlaczego bez odczytania legendy nie można właściwie zrozumieć mapy historycznej.
4. Poszukaj w atlasie historycznym ciekawej mapy. Zapoznaj się z jej legendą. Następnie w kilku zdaniach opisz ukazane na niej wydarzenia.
5. Podzielcie się na grupy. Na dużych kartkach narysujcie plan najbliższego otoczenia Waszej szkoły. Na koniec porównajcie prace wszystkich grup. Zastanówcie się, z czego mogą wynikać różnice.

II. Podsumowanie

s. 36

Jak dzielimy wspólnoty?

Wspólnota – grupa osób, które łączy poczucie więzi.

Małe
- rodzina
- grupa koleżeńska
- szkolna klasa

Duże
- wspólnota państwowa – złożona z obywateli
- naród – złożony z osób, połączonych więzią opartą na wspólnym języku, kulturze i tradycji

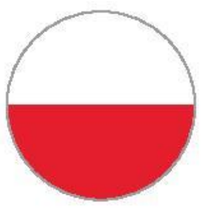
s. 37

Co wzmacnia poczucie więzi z ojczyzną?

Ojczyzna – kraj, który uznajemy za własny.

Polskie symbole narodowe

godło: Orzeł Biały

barwy narodowe: flaga biało-czerwona

hymn: „Mazurek Dąbrowskiego”

Święta państwowe w Polsce
- Narodowe Święto Niepodległości (11 listopada)
- Święto Narodowe Trzeciego Maja (3 maja)
- Święto Wojska Polskiego (15 sierpnia)

s. 44

Na jakie regiony dzieli się Polska?

Główne regiony
- Wielkopolska
- Małopolska
- Mazowsze
- Pomorze
- Warmia
- Mazury
- Śląsk
- Podlasie
- Kujawy

Czym różnią się regiony?
- historią
- krajobrazem
- kulturą i tradycją
- językiem (gwary i języki regionalne)

s. 46

Jak poznać historię małej ojczyzny?

Źródła informacji

Instytucje
- muzea
- skanseny
- domy kultury
- biblioteki

Plany
- nazwy ulic
- układ ulic
- patroni szkół

Legendy

Zabytki
- budowle
- pomniki

Mała ojczyzna – nasze najbliższe otoczenie, na przykład:
- region
- miejscowość
- dzielnica.

s. 51

Jak odczytać mapę historyczną?

Mapa historyczna i **plan historyczny** to rysunkowe przedstawienia wybranego obszaru w przeszłości.

Czym różni się mapa od planu?

Mapa pokazuje duży obszar w małej skali.

Plan pokazuje mały obszar w dużej skali.

Polska za Kazimierza Wielkiego w latach 1333–1370

Elementy mapy:

Tytuł wskazuje, jakiego obszaru i czasu dotyczy mapa.

Legenda objaśnia wykorzystane na mapie oznaczenia.

Podziałka informuje o skali mapy (czyli o stopniu jej pomniejszenia).

II. Sprawdź wiedzę i umiejętności

Podczas rozwiązywania testu wyobraź sobie, że poszukujesz fragmentów zaginionej mapy – najstarszej mapy Polski. Przy każdym poleceniu zobaczysz ikonkę z informacją, ile jej części znajdziesz dzięki rozwiązaniu tego zadania. Nawet jeśli nie odpowiesz na wszystkie pytania, na pewno zbierzesz kilka elementów. Na koniec podlicz zebrane fragmenty mapy i sprawdź, co oznacza Twój wynik.

Pamiętaj: Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie.

Mapa Bernarda Wapowskiego z 1526 roku to najstarsza mapa Polski. Dziś znamy tylko jej fragment, na którym widać między innymi okolice Torunia (1).

WYKONAJ W ZESZYCIE

1. Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Wspólnota, której członkowie nie znają się osobiście, ale czują się związani ze względu na wspólny język, historię i kulturę, to

A. grupa koleżeńska.
B. wspólnota państwowa.
C. rodzina.
D. naród.

2. Dobierz do podanych definicji ich właściwe dokończenia.

Polonia | ojczyzna | patriotyzm

A. Polacy poza granicami Polski to ____?____
B. Kraj uznawany za własny to ____?____
C. Miłość i przywiązanie do swojego kraju to ____?____

3. Wyjaśnij, co upamiętniają święta, które obchodzimy w podanych dniach.

3 maja – ____?____
15 sierpnia – ____?____
11 listopada – ____?____

4. Dokończ poniższe zdania z hymnu Polski.

Jeszcze Polska nie zginęła... ____?____
Marsz, marsz Dąbrowski... ____?____

5. Wyjaśnij, czym jest mała ojczyzna.

6. Przyjrzyj się mapie. Podaj nazwy regionów, które oznaczono na niej literami A–D.

A. ? _____

B. ? _____

C. ? _____

D. ? _____

7. Podaj nazwę regionu, w którym znajduje się Twoja szkoła.

? _____

8. Przyjrzyj się mapie i jej legendzie. Następnie uzupełnij zdania.

Polska Władysława Łokietka w latach 1305–1333

A. Władysław Łokietek został koronowany na króla w ? _____ roku.

B. Kiedy w 1333 roku król umierał, jego państwo składało się z dwóch regionów: ? _____ i ? _____

C. Jeszcze za jego życia, w 1331 roku, doszło do bitwy pod ? _____

9. Wyjaśnij, co oznaczamy na mapie poniższymi ikonami.

✕ ____?____

____?____

10. Dobierz do podanych definicji ich właściwe dokończenia.

plan | mapa

A. Duży obszar ukazany w niewielkiej skali to ____?____

B. Mały obszar ukazany w dużej skali to ____?____

Gratulacje, to koniec sprawdzianu!

Sprawdź odpowiedzi na stronie 152. Policz, ile fragmentów mapy udało Ci się zebrać. Następnie przeczytaj, co oznacza Twój wynik.

od 13 do 15 fragmentów	Twój wynik jest godny podziwu! Śmiało możesz przystąpić do każdego sprawdzianu z tego rozdziału. Zebranie tylu fragmentów tej mapy to prawdziwy sukces. Dzięki Tobie wreszcie dowiemy się, co na niej było!
od 10 do 12 fragmentów	Całkiem nieźle znasz ten rozdział, choć w niektórych odpowiedziach były błędy. Powtórz wiadomości i spróbuj jeszcze raz – wtedy na pewno odkryjesz wszystkie fragmenty mapy.
mniej niż 10 fragmentów	W Twoich odpowiedziach pojawiły się błędy, ale nic straconego! Powtórz wiadomości z całego rozdziału i spróbuj rozwiązać zadania ponownie.

Co o tym myślę?

Przejrzyj wszystkie lekcje z rozdziału II i odpowiedz na pytania.

1. Która lekcja była dla Ciebie najtrudniejsza?
2. Co było najciekawsze w rozdziale II?
3. Co było dla Ciebie zaskakujące?

III. Z najdawniejszych dziejów

Wielki Sfinks i piramida Chefrena w Gizie
(III tysiąclecie p.n.e.).

Z tego rozdziału dowiesz się:

- kiedy człowiek oswoił psa,
- które miasto na świecie jest najstarsze,
- dlaczego Egipcjanie preparowali mumie.

1

Jak żyli pierwsi ludzie?

Na lekcji:

- wyjaśnię, kim byli najstarsi przodkowie człowieka,
- omówię różnice między koczowniczym a osiadłym trybem życia,
- wyjaśnię, na czym polegała rewolucja neolityczna.

Na dobry początek

Jak nazywa się okres w dziejach ludzkości przed wynalezieniem pisma?

A starożytność **B** prehistoria **C** średniowiecze **D** nowożytność

Kim byli nasi najstarsi przodkowie?

Wiecie już, że pierwsza epoka historyczna – starożytność, rozpoczęła się wraz z wynalezieniem pisma. Było to około pięć i pół tysiąca lat temu. Jednak historia człowieka jest o wiele dłuższa. Kiedy więc pojawili się pierwsi ludzie? Na podstawie odkryć naukowców przyjmuje się, że człowiek, zwany też **człowiekiem rozumnym**, żyje na Ziemi około 300 tysięcy lat. Początkowo zamieszkiwał w **Afryce** (znajdź ten obszar na mapie na kolejnej stronie). Panujący tam klimat umożliwił mu przetrwanie i rozwój. Jednak to, jak wyglądał i co potrafił, było rezultatem przemian, które trwały kilka milionów lat. Zobacz, jak wyglądali przodkowie człowieka, czyli praludzie, i jakie umiejętności opanowali.

?

Na którym kontynencie żyli pierwsi ludzie?

Wędrówki pierwszych ludzi

- Przyjrzyj się mapie. Zwróć uwagę, że dawniej między wieloma wyspami i kontynentami istniały połączenia lądowe.
- Zauważ, w jakiej kolejności udało się ludziom zasiedlić kolejne kontynenty.

LEGENDA

- obszary występowania praludzi około 4 milionów lat temu
- prawdopodobna powierzchnia lądów w okresie prehistorycznym
- współczesna linia brzegowa
- → kierunki rozprzestrzeniania się człowieka rozumnego
- 10 000 daty osiedlania się człowieka rozumnego (lata przed naszą erą)

?

1. Powiedz, w jaki sposób człowiek rozumny dotarł do Ameryki Północnej.
2. Odczytaj z mapy, który kontynent został zasiedlony jako ostatni. Powiedz, kiedy dotarł tam człowiek rozumny.

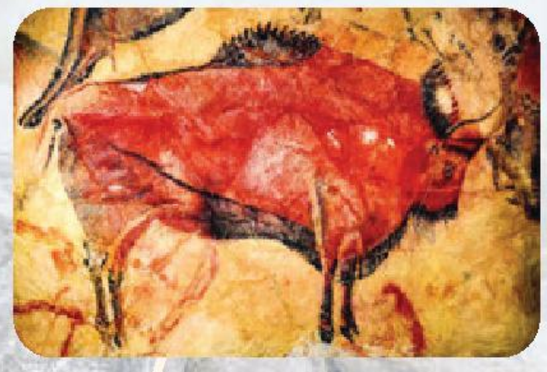
człowiek wyprostowany
(***Homo erectus*** – czytaj: erektus)

człowiek rozumny (***Homo sapiens***)

Koczowniczy tryb życia

Najdawniejsi ludzie byli **koczownikami**. Oznacza to, że nie mieli stałych miejsc zamieszkania, tylko osiedlali się przez krótki czas na jakimś obszarze, czyli koczowali. Wędrowali w grupach w poszukiwaniu pożywienia. Gdy w okolicy, którą zamieszkiwali, kończyło się pożywienie, ruszali dalej. Tworzyli wspólnotę, której przetrwanie zależało od współpracy i wzajemnej opieki.

Prehistoryczne malunki na ścianach jaskiń przedstawiały często zwierzęta i sceny polowań. To najstarsze obrazy stworzone przez człowieka. Niektóre mają 50 tysięcy lat.

Jaskinie

Służyły przodkom człowieka jako miejsce schronienia przed deszczem, chłodem i dzikimi zwierzętami.

Ogień

Ognisko dawało ciepło i światło. Ponadto ogień odstraszał dzikie zwierzęta i pozwalał upiec mięso. Dzięki umiejętności rozpalania ognia ludzie mogli przenosić się w chłodniejsze rejony świata.

Zbieractwo

Ludzie w czasach prehistorycznych zbierali leśne owoce, zioła, grzyby oraz jaja podbierane ptakom z gniazd.

Polowanie

Polowano najczęściej w grupach. Wspólne działanie zwiększało szanse człowieka w starciu z większym zwierzęciem, na przykład mamutem.

Osiadły tryb życia

Z czasem ludzie zorientowali się, że ziarna dziko rosnących zbóż są dobrym pożywieniem. Zrozumieli, że mogą zbierać te ziarna i sami wysiewać je na przeznaczonych do tego polach. Tak narodziło się **rolnictwo**. Jego początek był wielkim przełomem. Odtąd ludzie nie musieli już tak często przenosić się z miejsca na miejsce. Mogli osiąść blisko pól uprawnych, a zatem przejść na **osiadły tryb życia**.

?

1. Powiedz, jakie znaczenie dla ludzi miała umiejętność posługiwania się ogniem.
2. Omów różnice między koczowniczym i osiadłym trybem życia. Weź pod uwagę miejsca, w których mieszkali, sposób zdobywania pożywienia, opanowane umiejętności.

Hodowla zwierząt

Ludzie wyłapywali dzikie kozy, owce i inne zwierzęta, a następnie je oswajali. Tak stawały się one zwierzętami hodowlanymi.

Ziemianki

Najstarsze ludzkie domy wznoszono z drewna i gliny, a dachy kryto słomą lub trzciną. Były częściowo zagłębione w ziemię, dlatego nazywamy je ziemiankami.

Rolnictwo

W pobliżu osady znajdowały się zazwyczaj pola uprawne. Ludzie uprawiali na nich zboża: proso, jęczmień i pszenicę.

Pierwszy chleb

Dzięki uprawie zbóż ludzie mogli wytwarzać pieczywo. Najpierw przy pomocy dwóch kamieni ścierali ziarna na mąkę, następnie mieszali ją z wodą i z powstałego ciasta formowali placki, które wypiekali na głazie rozgrzanym w ognisku. Tak powstawały pierwsze chleby.

Czym była rewolucja neolityczna?

Przejście z koczowniczego na osiadły tryb życia było wielkim przełomem w dziejach ludzkości. Naukowcy nazwali ten proces **rewolucją neolityczną**. Ustalili, że doszło do niej około **10 tysięcy lat p.n.e.** Dlaczego była to tak ważna zmiana? Ludzie nie musieli już wędrować w poszukiwaniu zwierzyny i jadalnych roślin. Zaczęli zakładać osady skupione wokół pól uprawnych, w pobliżu dużych rzek. Z tych osad z czasem rozwinęły się pierwsze miasta. Ale gdzie zaszła ta rewolucja? Rolnictwo narodziło się w rejonie **Żyznego Półksiężyca**. Nazwano tak obszar między Azją i Afryką. To tu powstały najstarsze miasta, a z czasem i pierwsze państwa.

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia. Nazwa pochodzi od neolitu – okresu w dziejach, który rozpoczął się około 10 tysięcy lat p.n.e.

Ciekawostka

Pies i kot – najstarsi przyjaciele człowieka?
Pies został udomowiony już około 15 tysięcy lat temu, gdy ludzie prowadzili koczowniczy tryb życia. Psy pomagały im w polowaniach i odstraszały dzikie zwierzęta. Po narodzinach rolnictwa w pobliżu osad pojawiły się też koty, które polowały na myszy gromadzące się przy zapasach zboża.

Żyzny Półksiężyc

Przyjrzyj się mapie. Zwróć uwagę, że przez obszar Żyznego Półksiężyca przepływają trzy wielkie rzeki.

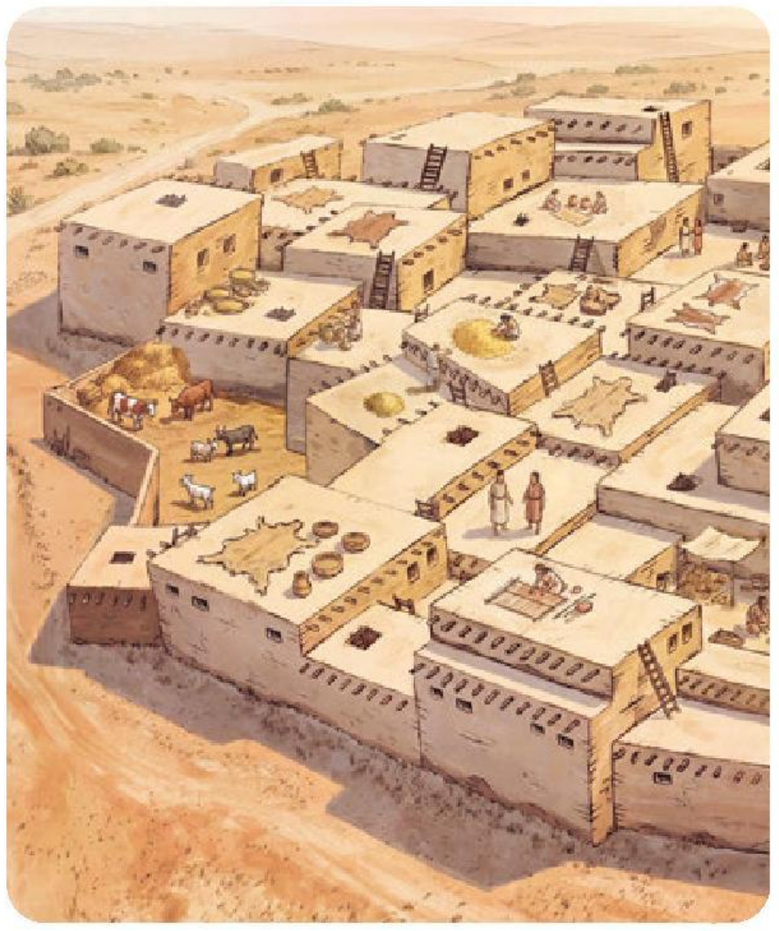

1. Powiedz, skąd pochodzi nazwa Żyzny Półksiężyc.
2. Podaj nazwy trzech rzek płynących przez obszar Żyznego Półksiężyca.

Dowiedz się więcej

Które miasto na świecie jest najstarsze?

Jednym ze skutków rewolucji neolitycznej było powstanie pierwszych miast. Ale które z nich jest najstarsze? Jak wiesz, pierwsze miasta powstawały na obszarze Żyznego Półksiężyca. Najstarsze zamieszkane miasto to **Jerycho**, leżące w dzisiejszym Izraelu. Naukowcy twierdzą, że ludzie mieszkają tu nieprzerwanie od IX tysiąclecia p.n.e. (a więc od 11 tysięcy lat). W podobnym okresie jak Jerycho powstało miasto **Catal Höyük** [czytaj: czatal hoje] w dzisiejszej Turcji. Dzięki pracom naukowców można dziś zobaczyć, jak wyglądały domy z tamtych czasów.

Domy w Catal Höyük przylegały do siebie ścianami. Czy widzisz otwory w dachach? To nimi mieszkańcy wchodzili do środka.

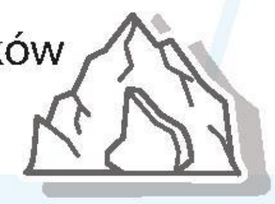
? Ile tysięcy lat temu powstały najstarsze znane miasta?

W skrócie

1. **Człowiek rozumny** żyje na Ziemi około 300 tysięcy lat. Jego przodkami byli: australopitek, człowiek zręczny (*Homo habilis*) i człowiek wyprostowany (*Homo erectus*).
2. **Koczowniczy tryb życia** polegał na częstym przenoszeniu się grup ludzi z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pożywienia.
3. **Osiadły tryb życia** był związany z początkami rolnictwa. To wtedy człowiek zaczął budować stałe osady i hodować zwierzęta.

Rewolucja neolityczna

Przyczyny
(Dlaczego do tego doszło?)
- ciągłe wędrówki w poszukiwaniu lepszych warunków do życia

Wydarzenie
(Co się wydarzyło?)
- rewolucja neolityczna **około 10 tysięcy lat p.n.e.**

Skutki
(Co z tego wynikło?)
- przejście ludzi na osiadły tryb życia
- rozwój rolnictwa

Czy już umiem?

1. Wymień najstarszych przodków człowieka. Opisz ich cechy i umiejętności.
2. Wyjaśnij, na czym polegała rewolucja neolityczna.
3. Na podstawie dostępnych źródeł wiedzy wyjaśnij, czym były pięściaki. Wyjaśnij, z czego je wykonywano i do czego służyły.
4. Stwórzcie na tablicy listę umiejętności, które opanował człowiek i jego przodkowie w prehistorii. Które z nich – Waszym zdaniem – były najważniejsze dla rozwoju człowieka?

2

Pierwsze cywilizacje

Na lekcji:

- wyjaśnię, gdzie i kiedy powstały pierwsze państwa,
- omówię najważniejsze dokonania Sumerów,
- wymienię osiągnięcia cywilizacji babilońskiej.

Na dobry początek

Na którym kontynencie żyli najstarsi przodkowie człowieka?

A w Afryce B w Azji C w Europie D w Australii

Kto założył najstarsze państwa?

Ludzie zaczęli prowadzić osiadły tryb życia i uprawiać rolę najpierw na Żyznym Półksiężycu. Żyzne gleby, ciepły klimat i dostęp do wody sprzyjały tam powstawaniu osad. Na tym terenie, między dwiema wielkimi rzekami **Tygrysem** i **Eufratem**, rozpościerała się **Mezopotamia**. Około 4 tysiące lat p.n.e. mieszkali tu **Sumerowie**. Ich rolnicze wspólnoty łączyły się w **miasta-państwa**. Obejmowały one otoczone murami miasto i okoliczne ziemie.

Na czele miast-państw stali władcy. Podlegali im urzędnicy, którzy pobierali podatki i nadzorowali prace przy kanałach nawadniających. Większość mieszkańców zajmowała się rolnictwem i dbaniem o kanały, a także handlem i rzemiosłem. Ludzie współpracowali, tworząc wspólnotę. Tak powstała najstarsza **cywilizacja**.

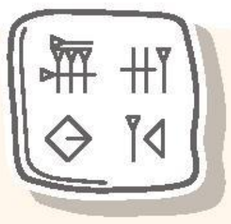
Cywilizacja – rozwinięte społeczeństwo, które budowało miasta, posługiwało się pismem oraz stworzyło własne państwo.

Pola uprawne leżące dalej od rzeki były nawadniane kanałami. Ich budowa wymagała pracy wielu osób i dobrej organizacji. Zwykle ten, kto kierował tą pracą, zostawał władcą miasta-państwa.

Dokonania Sumerów

Sumerowie nie tylko założyli pierwsze państwa. Wymyślili też liczne wynalazki – tak ważne i potrzebne, że są używane przez nas wszystkich do dziś.

Pismo

Około 3400 lat p.n.e. opracowali pismo. Był to przełom dla całej ludzkości! Jak wiesz, odtąd zaczęła się starożytność. Historię pisma poznasz już niedługo – w temacie 5 w tym rozdziale.

System sześćdziesiętny

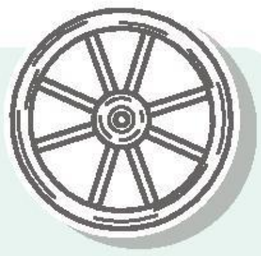
To, co brzmi tak tajemniczo, to po prostu podział większych jednostek na sześćdziesiąt mniejszych, równych części. Do dziś wykorzystujemy go przy mierzeniu czasu. To dlatego godzina ma 60 minut, a minuta – 60 sekund.

Kalendarz

Sumeryjskim astronomom zawdzięczamy podział czasu na lata. Twórcy sumeryjskiego kalendarza rok podzielili w na 12 miesięcy, tak jak jest to dziś.

Koło i żagiel

Kiedy odkryli koło i żagiel, mogli skonstruować pierwsze pojazdy. Tak powstały wozy i statki. Pozwoliło to Sumerom podróżować, transportować towary i handlować z innymi ludami.

? Które wynalazki Sumerów ułatwiały liczenie czasu?

Starożytna Babilonia

Na początku II tysiąclecia p.n.e. w Mezopotamii zaczęło rosnąć w siłę państwo zwane **Babilonią**. Jego stolicą był **Babilon**. Okres największej potęgi Babilonii przypadł na XVIII wiek p.n.e., gdy panował tu król **Hammurabi**. Władca ten podbił dużą część Mezopotamii, w tym sumeryjskie miasta-państwa. Aby usprawnić swoje państwo, król kazał spisać zbiór praw zwany **Kodeksem Hammurabiego**.

Babilończycy przejęli od Sumerów wiele odkryć i wynalazków. Z kolei sami wnieśli znaczący wkład w rozwój **matematyki**. Potrafili wykonywać skomplikowane obliczenia na bardzo dużych liczbach oraz działania na ułamkach. Babilońscy uczeni prowadzili też dokładne **obserwacje astronomiczne**. Na ich podstawie udoskonalili przejęty od Sumerów dwunastomiesięczny **kalendarz**. Wprowadzili tydzień, który składał się z siedmiu dni.

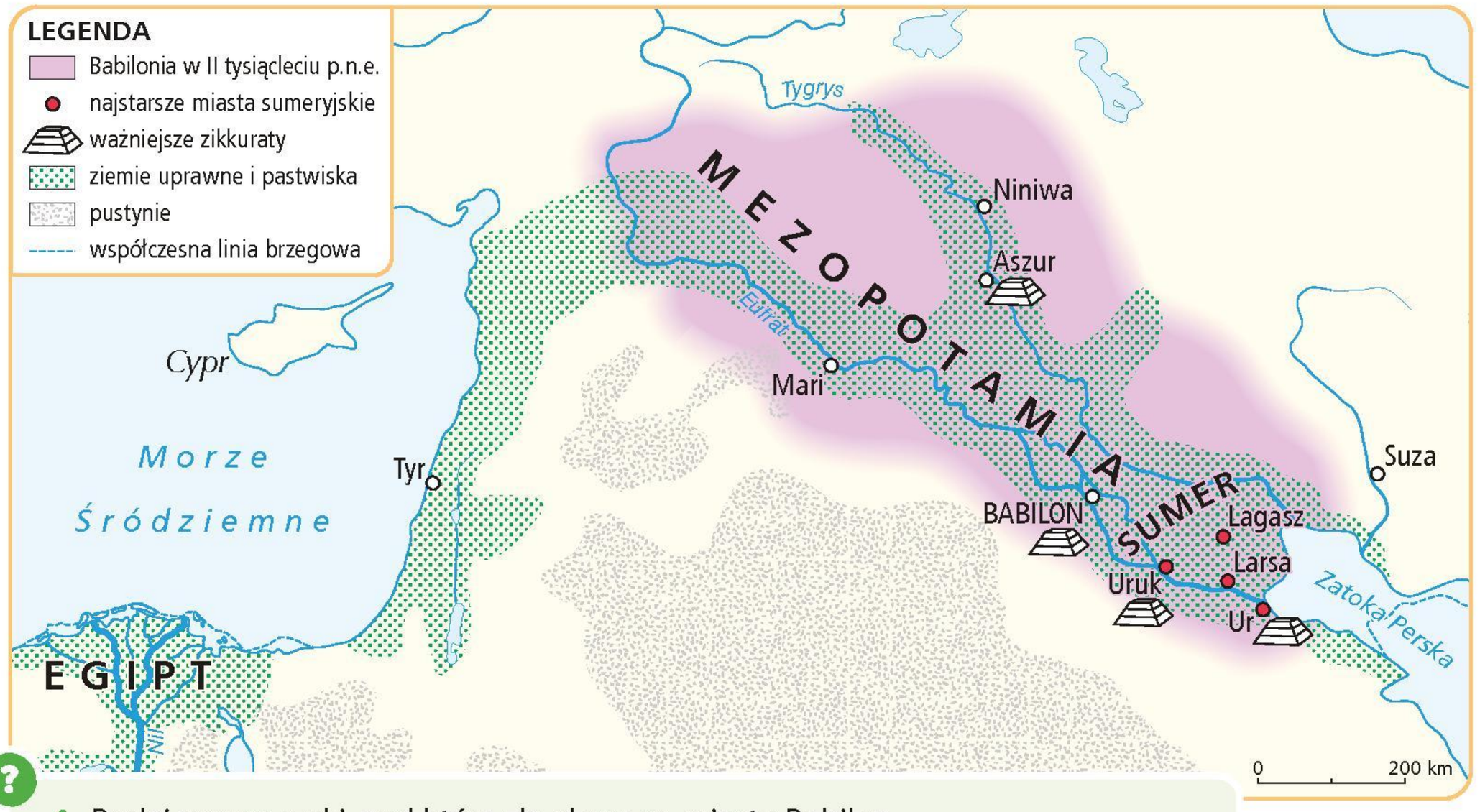
Brama Isztar była jedną z głównych bram Babilonu. Zbudowano ją z cegieł pokrytych niebieską glazurą. Zdobiły ją kolorowe sylwetki zwierząt, w tym byków i lwów.

? Który wynalazek Sumerów udoskonalili Babilończycy?

Mezopotamia w starożytności

Zwróć uwagę, że państwo babilońskie opanowało obszary zajmowane wcześniej przez Sumerów.

Zauważ, że w starożytności brzeg morza znajdował się w innym miejscu niż obecnie.

1. Podaj nazwę rzeki, nad którą zbudowano miasto Babilon.
2. Podaj nazwę miasta sumeryjskiego, które w starożytności leżało nad morzem.

Praca ze źródłem

Kodeks Hammurabiego

- Przeczytaj tekst źródłowy. Zwróć uwagę, że za to samo przestępstwo różne osoby mogły otrzymać różne kary.
- Zauważ, jak byli traktowani obywatele, a jak niewolnicy.

22. Jeśli obywatel rabunku dokonał i został złapany, człowiek ten zostanie zabity. [...]
195. Jeśli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu.
196. Jeśli obywatel oko obywatelowi wybił, oko wybiją mu.
199. Jeśli oko niewolnika obywatela wybił lub kość niewolnika obywatela złamał, połowę ceny jego zapłaci.
200. Jeśli obywatel wybił ząb obywatelowi równemu sobie, ząb wybiją jemu.

Źródło: „Kodeks Hammurabiego", tłum. M. Stępień, Warszawa 2000.

Hammurabi (1) został przedstawiony na płaskorzeźbie. Widać na niej także jednego z bogów babilońskich (2), który wręcza królowi symbole jego władzy. Poniżej wyryto prawa składające się na Kodeks Hammurabiego (3).

1. Wyjaśnij, co oznacza zasada „oko za oko, ząb za ząb".
2. Powiedz, kto miał większe prawa: obywatel czy niewolnik.
3. Oceń, czy kary opisane w kodeksie były surowe. Aby uzasadnić swoją odpowiedź, podaj konkretny przykład.

W skrócie

1. **Pierwsze cywilizacje** powstały w Mezopotamii. Najstarsze znane państwa założyli tu około 4 tysiące lat p.n.e. Sumerowie.
2. **Sumeryjskie państwa** składały się z miasta i jego najbliższej okolicy. Największą budowlą w mieście zwykle była schodkowa świątynia – zikkurat.
3. **Najważniejsze wynalazki Sumerów** to: pismo, koło, żagiel, kalendarz i system sześćdziesiętny, wykorzystywany do mierzenia czasu.
4. **Babilonia** to potężne państwo, które powstało w Mezopotamii w II tysiącleciu p.n.e. Jego najsłynniejszym władcą był Hammurabi. Zasłynął on jako twórca zbioru praw nazwanego jego imieniem.

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, czym był zikkurat. Powiedz, jaką funkcję pełnił.
2. Wymień najważniejsze dokonania Sumerów.
3. Odszukaj w dostępnych źródłach nazwę budowli wzniesionej w Babilonie, która była zaliczana do siedmiu cudów świata starożytnego.
4. Stwórzcie listę urządzeń i pojazdów, z których korzystacie każdego dnia, a które mogły powstać dzięki wynalazkom Sumerów.

3

W starożytnym Egipcie

Na lekcji:

- opiszę, jakie warunki naturalne panują w Egipcie,
- wyjaśnię, dlaczego Egipt nazywa się darem Nilu,
- przedstawię społeczeństwo starożytnego Egiptu.

Na dobry początek

Który wynalazek Sumerów dał początek starożytności?

A koło B pismo C kalendarz D żagiel

Egipt darem Nilu

Najstarsze cywilizacje powstały w Mezopotamii. To tu, nad Tygrysem i Eufratem, swoje państwa założyli Sumerowie oraz Babilończycy. W podobnym czasie nad rzeką **Nil** w północno-wschodniej Afryce rozwijała się inna wspaniała cywilizacja – **egipska**.

Co roku Nil wylewa i wówczas jego wody nanoszą na okoliczne pola żyzny muł. Jednak poza nadrzecznym pasem rozciąga się bezkresna, gorąca pustynia. Dlatego Egipcjanie, podobnie jak mieszkańcy Mezopotamii, budowali kanały, żeby doprowadzić wodę do dalej położonych pól. W ten sposób powiększali obszar, na którym można było uprawiać zboże i inne rośliny jadalne.

Około 3 tysiące lat p.n.e. powstało **państwo egipskie**. Jego narodziny, rozwój i potęga były ściśle związane z rzeką. Z tego powodu już w starożytności uznano, że **Egipt jest darem Nilu**.

Starożytny Egipt

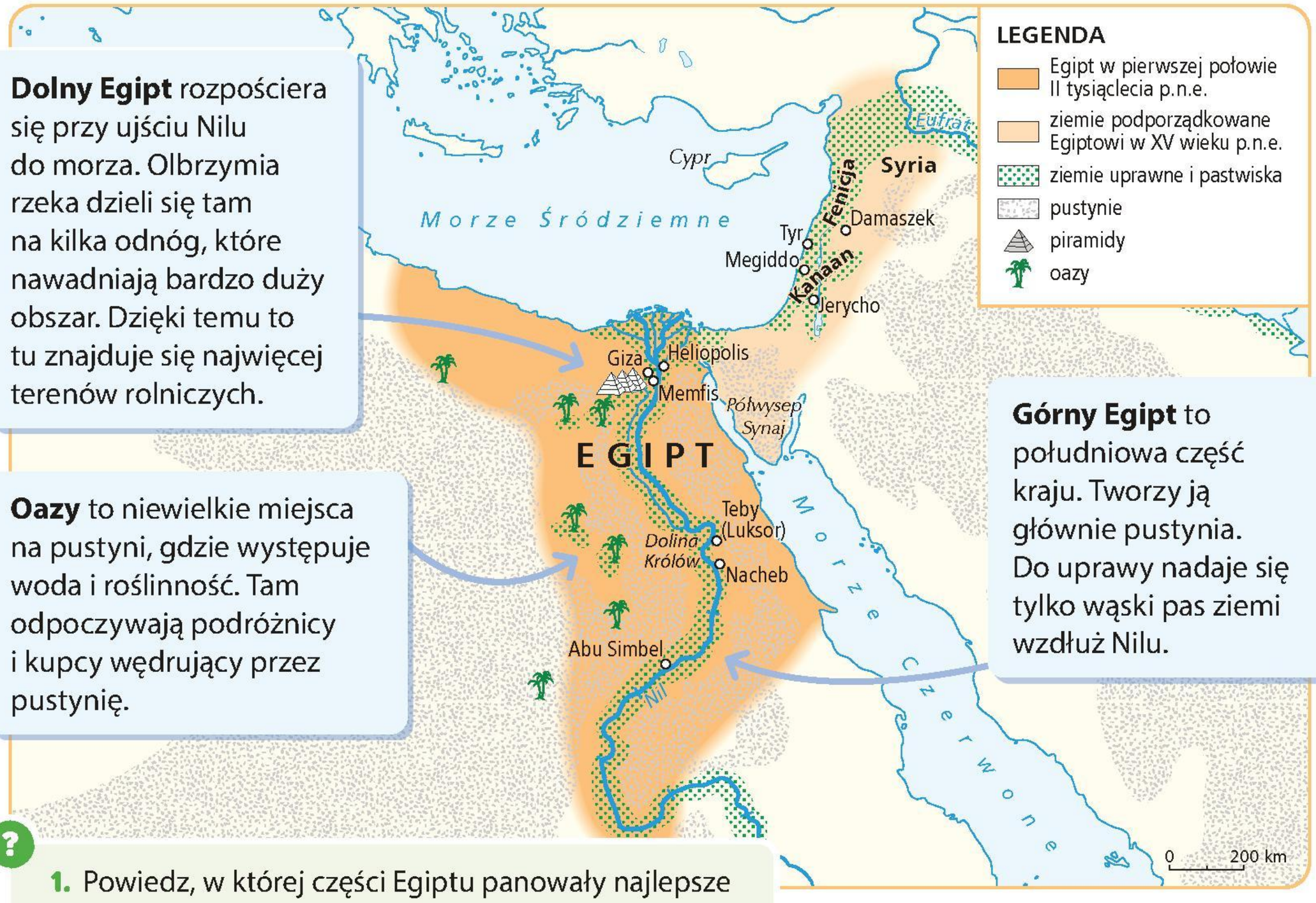
Nil to najdłuższa rzeka na świecie. Starożytni Egipcjanie nie wiedzieli nawet, gdzie się zaczyna. Źródła Nilu odkryto dopiero w XIX wieku.

? W której części Afryki powstało państwo egipskie?

Starożytny Egipt

- Przyjrzyj się mapie i legendzie. Zwróć uwagę, gdzie w Egipcie panują najlepsze warunki do uprawiania roli.
- Zauważ, które tereny czasowo znajdowały się pod władzą Egiptu.

1. Powiedz, w której części Egiptu panowały najlepsze warunki dla rolnictwa. Dlaczego akurat tam?
2. Podaj nazwy dwóch krain, które w XV wieku p.n.e. były podporządkowane Egiptowi.

Praca ze źródłem

O pracy egipskiego rolnika

- Przeczytaj tekst źródłowy. Zwróć uwagę, w jaki sposób Nil wpływał na pracę chłopów.

[Egipcjanie], w porównaniu ze wszystkimi innymi ludźmi [...] z najmniejszym trudem zbierają plony z ziemi: wszak nie potrzebują się biedzić [trudzić], żeby pługiem rozrywać bruzdy albo kopać, albo wykonywać jakąś inną pracę z tych, którymi reszta ludzi trudzi się dla zasiewu, lecz u nich rzeka sama z siebie przybywa, nawadnia role, a nawodniwszy je, znowu opada. Wtedy każdy obsiewa swą rolę i [...] oczekuje żniw, po czym wymłóca [wydobywa] ziarno [...] i zanosi je do spichlerza.

Źródło: Herodot, „Dzieje", tłum. S. Hammer, Warszawa 2005, s. 106.

1. Wyjaśnij, jak autor tekstu oceniał warunki, w których pracowali egipscy chłopi.
2. Na podstawie tekstu i mapy uzasadnij, dlaczego Egipt został nazwany darem Nilu.

Kto mieszkał w starożytnym Egipcie?

Społeczeństwo Egiptu dzieliło się na **kilka grup**, które ze sobą współpracowały. Każda z nich miała swoje ściśle określone prawa i obowiązki. Ten podział można przedstawić w formie piramidy. Zwróć uwagę, że im wyższą pozycję ktoś na niej zajmował, tym więcej miał praw.

Jestem **faraonem**, czyli władcą Egiptu. Moi poddani uważają mnie za jednego z bogów. Ustanawiam prawa, którym sam nie podlegam. Jestem też najwyższym sędzią, kapłanem i dowódcą armii.

My, **kapłani**, sprawujemy obrzędy religijne. Doradzamy też faraonowi. Jako najlepiej wykształceni ludzie w państwie zajmujemy się też medycyną i nauką.

Jako **urzędnicy** jesteśmy potrzebni faraonowi do rządzenia krajem. Potrafimy czytać, pisać i prowadzić obliczenia.

Jesteśmy **rzemieślnikami**. Wytwarzamy między innymi narzędzia, ubrania i broń. Wraz z **kupcami** zaopatrujemy Egipcjan w najpotrzebniejsze rzeczy.

Zadaniem nas, **żołnierzy**, jest obrona kraju i pilnowanie, by wszyscy byli posłuszni władcy.

My, **chłopi**, jesteśmy najliczniejsi w całym państwie, a jednak mamy niewiele praw. Zajmujemy się głównie uprawą ziemi.

Jesteśmy **niewolnikami**. Większość z nas była kiedyś żołnierzami. Nie mamy żadnych praw. Wielu z nas służy w domach bogatych Egipcjan.

? Kim mogła w Egipcie zostać osoba, która potrafiła czytać i pisać?

Dowiedz się więcej

Faraonowie i egipskie królowe

Starożytne państwo egipskie istniało ponad trzy tysiące lat. W tym czasie rządziło nim około 170 władców. Za pierwszego uznaje się **Menesa**, który około 3000 roku p.n.e. zjednoczył Górny i Dolny Egipt. Kolejnymi władcami byli niemal wyłącznie mężczyźni. Zdarzało się jednak, że na tronie faraonów zasiadały kobiety. Najsłynniejsze władczynie to **Hatszepsut**, która rządziła w XV wieku p.n.e., oraz **Kleopatra VII** – ostatnia władczyni Egiptu, żyjąca w I stuleciu p.n.e.

Królowa Nefertiti rządziła wspólnie z mężem, faraonem Echnatonem, w XIV wieku p.n.e. Władczyni słynęła z urody. Do dziś przetrwały przestawiające ją rzeźby.

? Kto był ostatnią władczynią Egiptu?

W skrócie

1. **Państwo egipskie** powstało około 3 tysiące lat p.n.e. w północnej Afryce nad rzeką Nil.
2. **Rozwój cywilizacji egipskiej** był możliwy dzięki regularnym wylewom Nil. Zapewniają one dogodne warunki do rozwoju rolnictwa. Z tego powodu Egipt nazywany jest darem Nilu.
3. **Społeczeństwo egipskie** dzieliło się na grupy, które miały swoje prawa i obowiązki.
   - **faraon** – był władcą Egiptu, rządził niepodzielnie i odbierał cześć boską
   - **kapłani** – sprawowali obrzędy religijne, doradzali władcy i prowadzili badania naukowe
   - **urzędnicy** – byli pisarzami i pomagali władcy rządzić krajem
   - **kupcy** – zajmowali się handlem
   - **żołnierze** – strzegli porządku w kraju i jego granic
   - **chłopi** – uprawiali ziemię
   - **niewolnicy** – służyli Egipcjanom, nie mieli żadnych praw

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, dlaczego Egipt został nazwany darem Nilu.
2. Wymień grupy społeczne w Egipcie, które pomagały faraonowi w sprawowaniu władzy.
3. Podczas wspólnej pracy opiszcie podobieństwa i różnice między cywilizacją Sumerów i Egipcjan. Podzielcie tablicę na pół, po lewej stronie zapiszcie podobieństwa, a po prawej różnice. Weźcie pod uwagę takie aspekty jak: klimat, rzeki, ukształtowanie terenu i organizacja państwa.
4. Przygotuj prezentację na temat jednego z władców starożytnego Egiptu. Wykorzystaj instrukcję, którą znajdziesz w podręczniku na stronie 151.

4 Osiągnięcia starożytnych Egipcjan

Na lekcji:

- omówię najważniejsze dokonania starożytnych Egipcjan,
- przedstawię wierzenia Egipcjan,
- wyjaśnię, czym były piramidy i jak je wznoszono.

Na dobry początek

Do której z wymienionych grup ze starożytnego Egiptu należeli ludzie najlepiej wykształceni?

A rzemieślnicy B urzędnicy C kapłani D żołnierze

Czego dokonali starożytni Egipcjanie?

Cywilizacja egipska istniała ponad trzy tysiące lat. W tym czasie Egipcjanie rozwinęli wiele dziedzin nauki i sztuki. Ich odkrycia i wynalazki zmieniły świat i mają swoje zastosowanie do dziś. Czas poznać najważniejsze z nich. Egipscy uczeni zasłynęli z tego, że:

- stworzyli **pismo obrazkowe** zwane **hieroglifami**; używali go do pisania tekstów religijnych i najważniejszych dokumentów;
- rozwinęli **medycynę**; potrafili przeprowadzać skomplikowane operacje między innymi na sercu i mózgu;
- opracowali **kalendarz**, w którym rok miał 365 dni i dzielił się na 12 miesięcy;
- projektowali **olbrzymie budowle**: piramidy, świątynie i pałace, których ogrom i dokładność wykonania zachwyca do dziś.

Hieroglify zapisywano z góry na dół, a także w rzędach. Każdy znak mógł odpowiadać literze lub całemu słowu.

Piramidy w Gizie powstały w III tysiącleciu p.n.e. To wielkie grobowce faraonów Cheopsa (1), Chefrena (2) i Mykerinosa (3). W jaki sposób je zbudowano, dowiesz się z infografiki na stronie 76.

Egipt – kraina potężnych bogów

Starożytni Egipcjanie wierzyli w wielu bogów, którzy opiekowali się różnymi dziedzinami życia. Oznacza to, że wyznawali **politeizm**. Niektóre bóstwa były czczone w całym Egipcie, inne lokalnie. Wznoszono dla nich świątynie, w których kapłani sprawowali obrzędy, a lud składał ofiary z płodów rolnych i innych produktów. Egipcjanie przedstawiali swoich bogów jako ludzkie postacie, często z głowami zwierząt. Poznaj najważniejszych z nich.

Politeizm – wiara w wielu bogów; ten termin pochodzi od greckich słów: *polis* – wiele i *theos* [czytaj: teos] – bóg.

Ra to bóg słońca i stwórca świata. Był przedstawiany jako człowiek z głową jastrzębia lub sokoła.

Izyda to bogini płodności, magii i lecznictwa. Egipcjanie czcili ją jako opiekunkę rodzin i całego państwa.

Ozyrys był mężem Izydy. Czczono go jako boga śmierci, sędziego i opiekuna zmarłych.

Dlaczego Egipcjanie tworzyli mumie?

Egipcjanie wierzyli, że każdy po śmierci stanie przed sądem boga Ozyrysa, który zdecyduje, czy zmarły zasługuje na wejście do raju. Egipska religia głosiła, że aby dusza mogła żyć wiecznie, potrzebuje swojego ludzkiego ciała. Dlatego starano się je uchronić przed rozpadem. Ubogich zakopywano w piasku pustyni, który wysuszał zwłoki. Ciała faraonów i ważnych dostojników poddawano natomiast specjalnemu procesowi zwanemu **mumifikacją**.

Mumifikacja rozpoczynała się od usunięcia wnętrzności z ciała zmarłego. Było ono następnie balsamowane i owijane bandażami. Tak powstawała mumia.

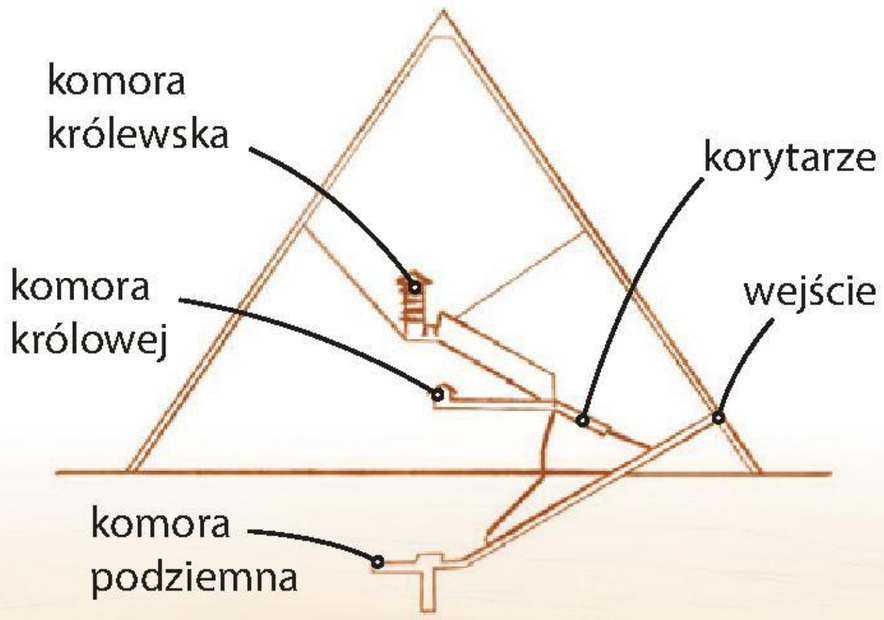

Mumię składano w bogato zdobionej trumnie zwanej **sarkofagiem**. Następnie umieszczano go w piramidzie lub grobowcu wykutym w skale.

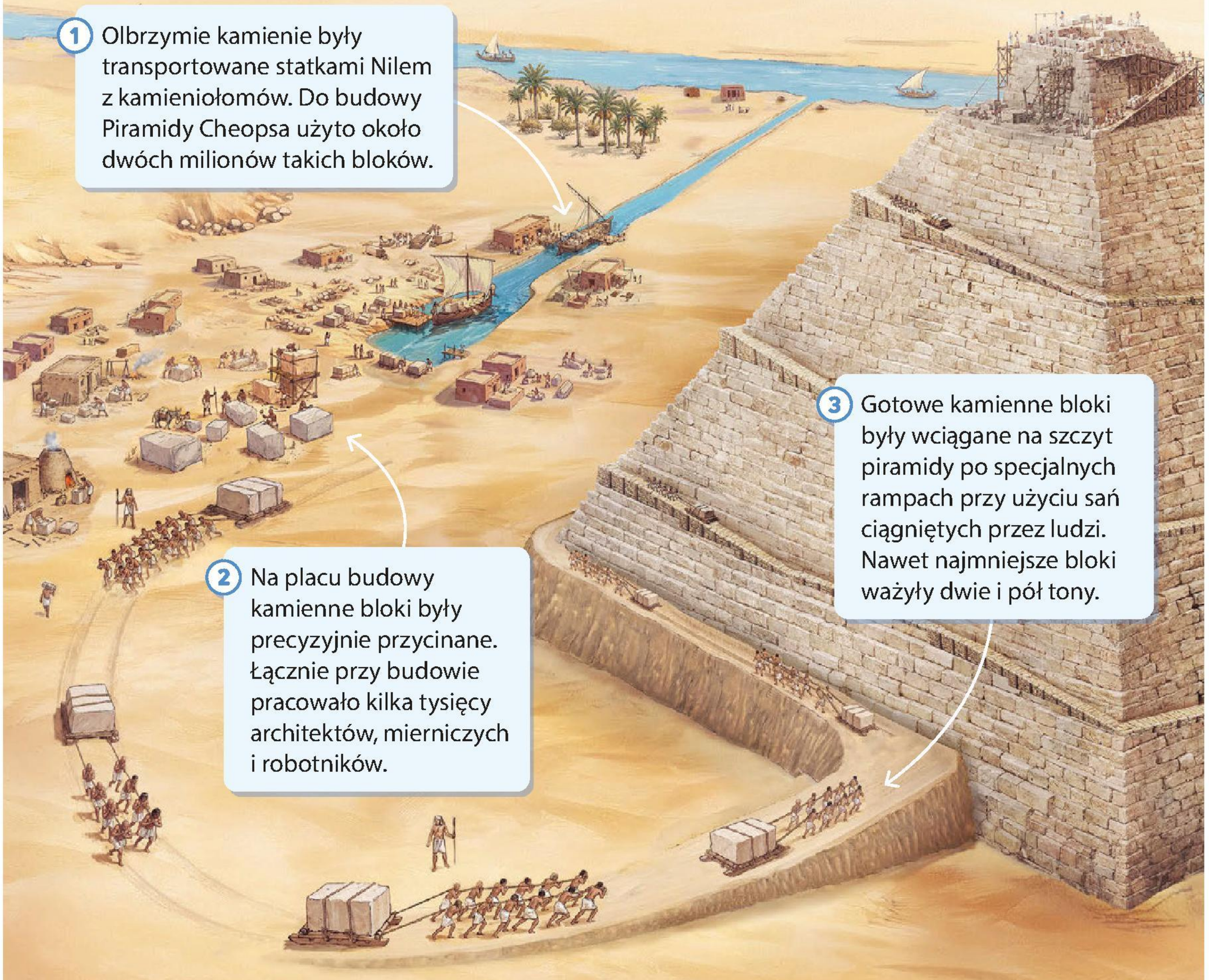
? W jakim celu Egipcjanie wykonywali mumifikację?

Jak powstały piramidy w Gizie?

Najwspanialszymi budowlami wzniesionymi przez Egipcjan są piramidy, czyli grobowce faraonów. Trzy największe zbudowano w III tysiącleciu p.n.e. w Gizie – dla Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa. Twórcy piramid nie znali koła, nie mieli więc wozów ani taczek. Budowa każdego grobowca trwała dziesięciolecia. Przyjrzyjmy się, jak budowano piramidę Cheopsa.

Przekrój piramidy Cheopsa

?

1. Wyjaśnij, w jakim celu wzniesiono piramidy w Gizie.
2. Powiedz, w jaki sposób głazy z kamieniołomów dostarczano na plac budowy.

Współcześnie

Jak kultura egipska wpływa na dzisiejszy świat?

Dokonania starożytnych Egipcjan do dziś fascynują ludzi na całym świecie. Zainteresowanie budzą egipskie osiągnięcia nauki i sztuki. Budowle wznoszone tysiące lat temu nad Nilem są inspiracją dla architektów. Wiele filmów i gier osadzonych jest w realiach starożytnego Egiptu. Współczesny Egipt, jedno z największych państw Afryki, każdego roku stanowi cel wycieczek milionów turystów.

Wielkie Muzeum Egipskie w Gizie zostało otwarte w 2025 roku. Na nowoczesnych wystawach prezentowanych jest tu ponad 100 tysięcy eksponatów.

Szklana piramida przed muzeum Luwr w Paryżu we Francji została zaprojektowana na wzór słynnego grobowca faraona Cheopsa w Egipcie. Obiekt łączy tradycję z nowoczesnością.

? Gdzie znajduje się Wielkie Muzeum Egipskie?

W skrócie

1. **Najważniejsze dokonania starożytnych Egipcjan** to: stworzenie pisma (hieroglifów), wznoszenie wielkich świątyń i piramid, opracowanie kalendarza i rozwój medycyny.
2. **Religia egipska** była politeistyczna. Do najważniejszych bogów należeli Ra, Izyda i Ozyrys.
3. **Mumifikacja** miała na celu zabezpieczenie ciała zmarłego przed rozpadem i zapewnienie mu długiego życia pośmiertnego.
4. **Piramidy** to olbrzymie grobowce faraonów i dostojników egipskich. Największe wzniesiono dla królów: Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa w Gizie.

Czy już umiem?

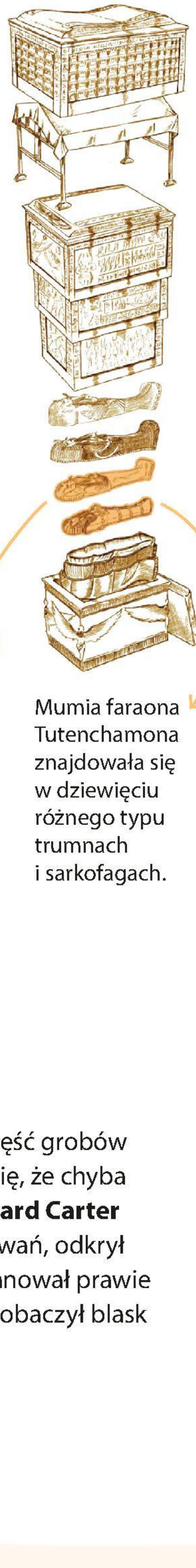
1. Wyjaśnij, co to znaczy, że religia Egipcjan miała charakter politeistyczny.
2. Odpowiedz, czym była mumifikacja i dlaczego Egipcjanie ją powszechnie stosowali.
3. Odnajdź w dostępnych źródłach informacje na temat piramidy Dżesera. Zanotuj, kiedy powstała i czym różni się od piramid w Gizie.
4. Przedstawcie podobieństwa i różnice między cywilizacją Sumerów i Egipcjan. Podzielcie tablicę na pół, po lewej stronie zapiszcie podobieństwa, a po prawej różnice. Weźcie pod uwagę takie aspekty jak klimat, rzeki, organizacja państwa i dokonania.

Jakie tajemnice kryje Dolina Królów?

Królewska dolina pośród pustyni

Jak wiesz, Egipcjanie wznosili dla swoich władców wspaniałe piramidy. Jednak nie wszyscy faraonowie mieli takie monumentalne grobowce. Wielu z nich spoczęło w słynnej Dolinie Królów, która znajduje się na zachodnim brzegu Nilu, w pobliżu miasta Luksor. To tu przez ponad **pięćset lat**, od około **XVI do XI wieku p.n.e.**, chowano egipskich królów. Ich wykute w skale grobowce miały być niedostępne dla złodziei. Tak się przynajmniej Egipcjanom wydawało…

Mumia faraona Tutenchamona znajdowała się w dziewięciu różnego typu trumnach i sarkofagach.

Spoczynek władców Egiptu

W Dolinie Królów powstało ponad **sześćdziesiąt** grobowców. Spoczywają tam potężni władcy, tacy jak **Ramzes II** czy **Seti I**. Te groby to **prawdziwe labirynty**. Poddani składali tu wiele cennych przedmiotów, w tym ozdób i naczyń. Każdy z nich miał być przydatny faraonowi w podróży w zaświaty i życiu wiecznym wśród bogów.

Tajemnica ukrytego grobowca

Spokój faraonów nie trwał jednak długo. Już w starożytności część grobów została obrabowana. Jeszcze na początku XX wieku wydawało się, że chyba wszystkie – aż do **1922 roku**. Wówczas brytyjski archeolog **Howard Carter** [czytaj: hołard karter], po dziesięciu latach bezowocnych poszukiwań, odkrył zapieczętowany grób młodego faraona **Tutenchamona**, który panował prawie 3300 lat wcześniej. Gdy Carter po raz pierwszy zajrzał do środka, zobaczył blask złota i powiedział: *„Widzę wspaniałe rzeczy"*.

Jedna z trumien Tutenchamona była z czystego złota. Jedynie oczy zostały wykonane z kryształu.

Skarby sprzed tysięcy lat

W grobowcu Tutenchamona znaleziono ponad **5 tysięcy przedmiotów**! Oprócz rzeczy służących każdemu na co dzień znalazły się tu nawet wykonane ze złota łoża i tron czy pozłacane rydwany. Sensację wzbudził **słynny złoty sarkofag** w kształcie ludzkiej postaci. Najbardziej niezwykła była jednak **maska z czystego złota**, ważąca ponad 10 kilogramów. To właśnie ona stała się jednym z najbardziej rozpoznawalnych symboli starożytnego Egiptu.

Złota Maska Tutenchamona

Czy Tutenchamon rzucił klątwę na odkrywców?

Kiedy Carter otworzył grób Tutenchamona, zaczęto mówić o **klątwie faraona**. Kilka osób z jego ekipy zmarło wkrótce po odkryciu, więc niektórzy uwierzyli, że starożytni bogowie mszczą się za zakłócenie spokoju tego władcy. Dziś naukowcy tłumaczą, że w grobowcu mogły być zarodniki pleśni lub bakterie, które wywołały choroby. Mimo to legenda o klątwie pozostała i do dziś rozpala wyobraźnię.

Jak wyglądał Tutenchamon?

Mumia Tutenchamona zachowała się tak dobrze, że naukowcy mogli **odtworzyć jego wygląd**. Okazało się, że był młody – miał około 19 lat, delikatne rysy twarzy i lekko cofniętą brodę. Miał też problemy zdrowotne: jedną nogę krótszą od drugiej i chodził o lasce. Dziś możemy zobaczyć, jak jego twarz wyglądała ponad trzy tysiące lat temu.

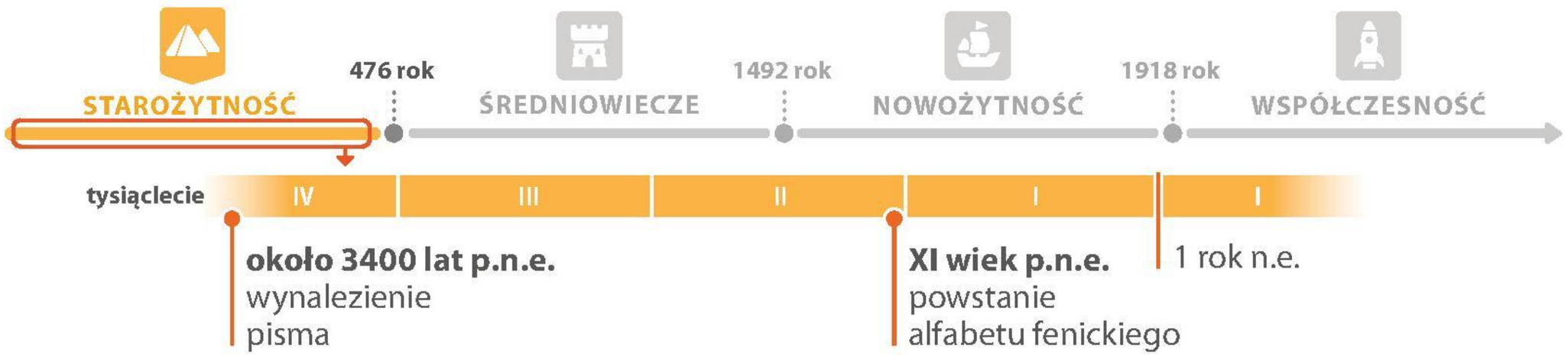
Rekonstrukcja twarzy faraona Tutenchamona.

Nad Doliną Królów góruje wzgórze w kształcie piramidy. Badacze twierdzą, że właśnie to zdecydowało o wyborze tego miejsca na miejsce spoczynku faraonów.

?

1. Wyjaśnij, dlaczego faraonowie wybrali Dolinę Królów na miejsce swojego spoczynku.
2. Powiedz, dlaczego odkrycie Howarda Cartera było przełomowe dla badania starożytnego Egiptu.

5

Od hieroglifów do alfabetu

Na lekcji:

- wyjaśnię, jakie korzyści dało ludziom stworzenie pisma,
- omówię kolejne etapy rozwoju pisma,
- przedstawię różnice między pismem obrazkowym, klinowym i alfabetycznym.

Na dobry początek

Który lud wymyślił pierwsze pismo?

A Babilończycy B Egipcjanie C Sumerowie

Pismo – największy wynalazek ludzkości?

Współcześnie do podstawowych umiejętności człowieka należą pisanie i czytanie. Dzięki temu, że kilka lat temu nauczyliście się czytać, możecie poznać treść tej książki. Dowiedzieliście się już z niej, że wynalezienie pisma dało **początek historii człowieka**. Ale dlaczego to właśnie ten wynalazek jest tak ważny? W jaki sposób pismo wpłynęło na rozwój cywilizacji? Poszukajmy odpowiedzi na te pytania.

? Jakie korzyści przyniosło wynalezienie pisma?

Jak zmieniało się pismo?

Pierwsze pismo powstało około 3400 lat p.n.e. Jak już wiesz, stworzyli je **Sumerowie**. Przez tysiąclecia uległo rozmaitym zmianom i uproszczeniom. Prześledźmy wspólnie historię pisma!

Pismo obrazkowe

Najstarsze pismo miało charakter **obrazkowy**. Ludzie rysowali proste obrazki zwane **piktogramami**, które miały oznaczać określone rzeczy. Najstarsze zabytki takiego pisma to spisy zgromadzonych towarów i umowy handlowe. Bardziej skomplikowanym rodzajem pisma obrazkowego są egipskie **hieroglify**.

Sumeryjskie tabliczki z pismem obrazkowym to często zapiski handlowe. Pisarze rysowali konkretny towar, na przykład kłos zboża, i odciskali kropki oznaczające jego ilość.

Hieroglify służyły Egipcjanom do zapisywania najważniejszych tekstów: opisów dokonań władców, modlitw, istotnych dokumentów. Używano ponad pięciu tysięcy znaków.

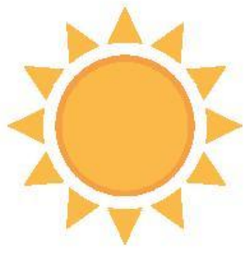
Ciekawostka

Kiedy odczytano hieroglify?

Ostatnie napisy przy użyciu hieroglifów powstały w IV wieku n.e. Wraz z końcem starożytności zaginęła umiejętność ich odczytywania. Święte znaki Egipcjan pozostawały nierozszyfrowane aż do XIX wieku. W 1822 roku odczytał je Francuz Jean-François Champollion [czytaj: żą fransua szampolią].

Pismo obrazkowe miało jednak swoje wady:

- rysowanie piktogramów wymagało sporych umiejętności od pisarza, aby dokładnie ukazać rzecz, o którą chodziło,
- pismo liczyło nawet kilka tysięcy znaków i zapamiętanie ich wszystkich było naprawdę trudne,
- z czasem okazało się, że z użyciem pisma obrazkowego nie zawsze można oddać precyzyjnie to, co chciał napisać autor. Gdy ktoś rysował na przykład taki znak:

osoba czytająca mogła rozumieć go jako słońce, dzień, światło albo ciepło.

? Jakie znaczenia mógłby mieć piktogram przedstawiający oko?

Pismo klinowe

Jeszcze w IV tysiącleciu p.n.e. Sumerowie uprościli pismo obrazkowe. Piktogramy zastąpiono różnymi układami kreseczek. Odtąd mogli szybciej zapisywać tekst. Każda kreseczka była zakończona trójkątem, przez co stały się one podobne do klinów (możesz zobaczyć ten kształt na zdjęciu poniżej). Dlatego ten rodzaj pisma nazywa się **klinowym**. Jak powstawały takie kliny? Sumerowie zapisywali swoje teksty na miękkich glinianych tabliczkach. Używali do tego gałązek trzciny, które miały taki właśnie trójkątny kształt.

Pismo klinowe było używane przez ludy Mezopotamii przez około dwa tysiące lat. Jego znaki zapisywano początkowo pionowo, a w późniejszym okresie poziomo z lewej do prawej.

Alfabet – wielki wynalazek Fenicjan

W XI wieku p.n.e. wielkiego przełomu w dziedzinie pisma dokonali **Fenicjanie**. Był to kupiecki lud zamieszkujący wschodnie wybrzeże Morza Śródziemnego. Zauważyli oni, że wyrazy składają się z pojedynczych dźwięków, które dziś nazywamy głoskami. Przypisali im więc osobne znaki. W ten sposób powstał **alfabet** liczący 22 znaki. Odpowiadały one jednak tylko spółgłoskom.

Od Fenicjan alfabetyczne pismo przejęli starożytni **Grecy**. Udoskonalili je, bo dodali samogłoski. Na nich wzorowali się **Rzymianie**, którzy stworzyli alfabet, jakiego używamy do dziś.

? Czy łatwiej uczyć się pisma alfabetycznego, czy obrazkowego?

Ciekawostka

Dlaczego alfabet to alfabet?

Słowo „alfabet" zawdzięczamy Grekom. W ich alfabecie dwiema pierwszymi literami są „alfa" i „beta". Jednak język polski ma też swoje słowo „**abe**ca**d**ło". Czy widzisz, że pochodzi ono od liter A, B, C, D?

Dowiedz się więcej

Skąd wzięły się najstarsze litery?

Kształt niektórych liter wywodzi się jeszcze z pisma obrazkowego. Przykładem takiego znaku jest litera „L".

hieroglif egipski 2500 rok p.n.e. | uproszczone pismo egipskie 1600 rok p.n.e. | litera fenicka 1100 rok p.n.e. | litera grecka 700 rok p.n.e. | litera łacińska 600 rok p.n.e. | pismo współczesne

? Na którym z przedstawionych etapów możemy mówić już o piśmie alfabetycznym?

Pismo obrazkowe współcześnie

Pismo zmieniało się przez tysiące lat. Czy jednak wiesz, że dziś wciąż używamy piktogramów, czyli znaków pisma obrazkowego? Kiedy piszecie e-maile lub wiadomości z zastosowaniem komunikatorów internetowych, na pewno używacie **emotikonek**. Służą one na przykład do opisania nastroju lub reakcji na wiadomość innej osoby. Zauważ, że – podobnie jak znaki dawnego pisma obrazkowego – mogą być odczytywane na różne sposoby.

Znaki drogowe i **emotikonki** to dzisiejsze rodzaje pisma obrazkowego.

? Gdzie obecnie wykorzystuje się piktogramy?

W skrócie

1. **Najstarsze pismo** opracowali około 3400 lat p.n.e. Sumerowie. Jest to **pismo obrazkowe**. Rodzaj pisma obrazkowego stanowią również **egipskie hieroglify**.
2. **Pismo klinowe** powstało z uproszczenia pisma obrazkowego.
3. **Najstarszy alfabet** stworzyli Fenicjanie. Później udoskonalili go Grecy, którzy dodali do alfabetu samogłoski. Następne zmiany wprowadzili Rzymianie.

Wynalezienie pisma

Przyczyny
(Dlaczego do tego doszło?)
- potrzeba utrwalania i przekazywania informacji
- ułatwienie handlu

Wydarzenie
(Co się wydarzyło?)
- wynaleziono pismo w Mezopotamii około **3400 lat p.n.e.**

Skutki
(Co z tego wynikło?)
- możliwość utrwalania i przekazywania informacji
- powstanie alfabetu
- rozwój cywilizacji

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla ludzkości miało wynalezienie pisma.
2. Wytłumacz, czym różni się pismo obrazkowe od alfabetycznego.
3. Dowiedz się, czy istnieją dziś na świecie języki, w których do zapisywania wyrazów nie używa się alfabetu.
4. Opracujcie własne pismo obrazkowe. Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Każdy z nich przygotuje zdanie utworzone z wymyślonych przez Was symboli. Zadaniem pozostałych uczniów będzie odczytanie treści Waszego komunikatu.

III. Podsumowanie

s. 60–61

Kim byli i skąd pochodzili przodkowie człowieka?

Gatunki

- australopitek
- człowiek zręczny
- człowiek wyprostowany
- człowiek współczesny

Najstarsze siedliska człowieka współczesnego – wschodnia Afryka, około 300 tysięcy lat temu

s. 62–63

Jak żyli pierwsi ludzie?

Koczowniczy tryb życia

- częste zmiany miejsca osiedlenia
- mieszkanie w jaskiniach
- zbieractwo
- polowania

Osiadły tryb życia

- stałe miejsce zamieszkania
- budowanie osad
- początek rolnictwa
- hodowla zwierząt

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia.

s. 66–68

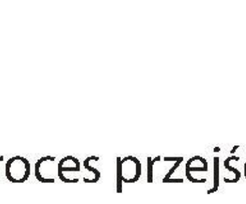
Gdzie powstały pierwsze cywilizacje?

Mezopotamia

Sumerowie

- pierwsze miasta-państwa
- najstarsze pismo
- wynalezienie koła
- opracowanie kalendarza
- system sześćdziesiętny

Babilończycy

- udoskonalenie kalendarza
- rozwój matematyki i astronomii
- Kodeks Hammurabiego

To tu powstały najstarsze państwa

s. 70–72

Jak wyglądało życie w starożytnym Egipcie?

Warunki naturalne
- obszar pustynny
- ziemie uprawne tylko w pobliżu Nilu
- regularne wylewy rzeki

Społeczeństwo Egiptu
- faraon
- kapłani
- urzędnicy
- rzemieślnicy i kupcy
- żołnierze
- chłopi
- niewolnicy

s. 74–76

Jakie były dokonania starożytnych Egipcjan?

Pismo
- hieroglify

Medycyna i mumifikacja
- skomplikowane operacje
- tworzenie mumii

Architektura
- świątynie
- grobowce (piramidy Cheopsa, Chefrena i Mykerinosa)

Astronomia
- kalendarz

s. 81–82

Jak w ciągu wieków zmieniało się pismo?

Pismo obrazkowe
- sumeryjskie piktogramy
- egipskie hieroglify
- współczesne emotikonki

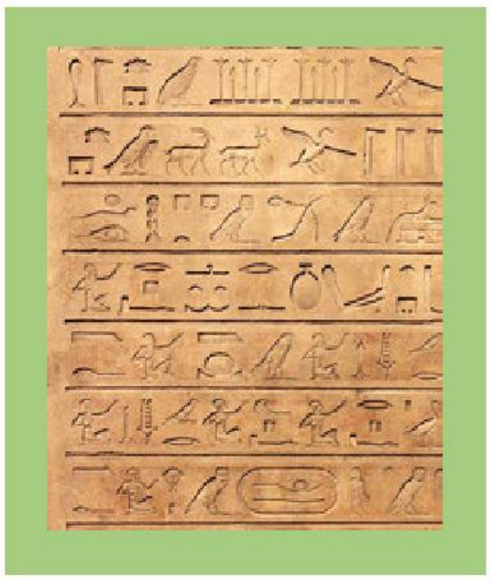
Pismo klinowe
- stworzone przez Sumerów
- stosowane przez ludy Mezopotamii około dwa tysiące lat

Pismo alfabetyczne
- Fenicjanie (pierwszy alfabet)
- Grecy (wprowadzenie samogłosek)
- Rzymianie (alfabet używany dziś w Polsce)

III. Sprawdź wiedzę i umiejętności

Rozwiąż test z wiedzy o najstarszych cywilizacjach. Jednocześnie wcielisz się w rolę egiptologa, czyli badacza zajmującego się historią starożytnego Egiptu. Twoim zadaniem jest odszyfrowanie tekstu sprzed tysięcy lat zapisanego hieroglifami. Wykonuj kolejne zadania. Każde pozwoli Ci odczytać od jednego do czterech hieroglifów. Nawet jeśli nie odpowiesz na wszystkie pytania w zadaniu, część piktogramów może być Twoja! Na koniec policz odszyfrowane przez Ciebie hieroglify i sprawdź, co oznacza Twój wynik.

Pamiętaj: Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie.

Hieroglify na starożytnej kamiennej płycie.

WYKONAJ W ZESZYCIE

1. Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Najstarsi przodkowie człowieka współczesnego pochodzili z

A. Afryki. **B.** Australii. **C.** Azji. **D.** Europy.

2. Dobierz do podanych zdań ich właściwe dokończenia z ramek.

Sumerowie	Babilończycy	Egipcjanie	Fenicjanie

A. Lud, który stworzył pierwszy alfabet, to ____?____

B. Pismo klinowe stworzyli ____?____

C. Boga Ozyrysa czcili ____?____

D. Prawami spisanymi w Kodeksie Hammurabiego kierowali się ____?____

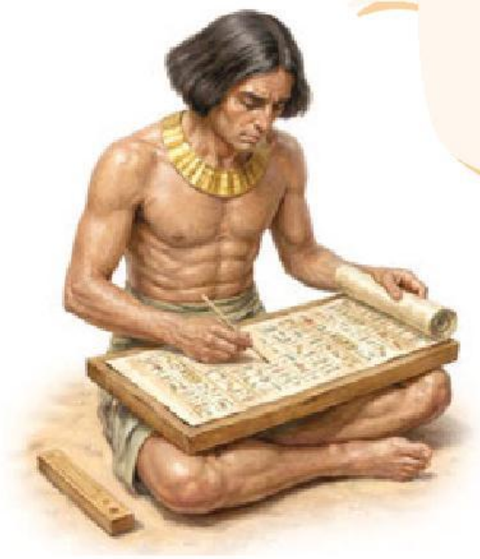
3. Przyjrzyj się zdjęciu. Następnie odpowiedz na pytania.

- Która cywilizacja stworzyła budowle ze zdjęcia?
- Jaka była funkcja tych budowli?

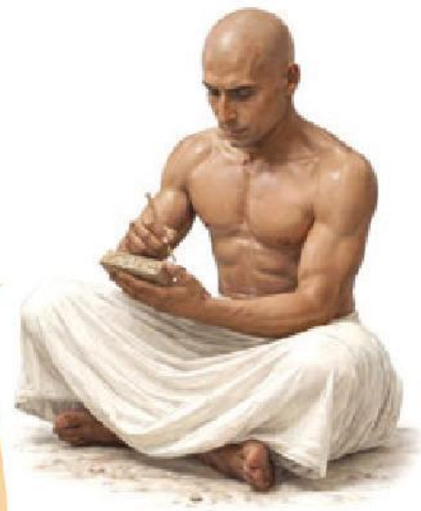
4. Wyjaśnij, dlaczego religia starożytnych Egipcjan jest określana jako politeistyczna.

5. Powiedz, o jakich starożytnych ludach mówią przedstawione postacie.

A W II tysiącleciu p.n.e. to państwo zajmowało niemal całą Mezopotamię. Stolica ich państwa została wzniesiona nad rzeką Eufrat.

B W Mezopotamii zakładali najstarsze znane państwa. Jako pierwsi zaczęli używać pisma, koła i żagla.

6. Wyjaśnij, na czym polegała rewolucja neolityczna. W swojej odpowiedzi wykorzystaj podane pojęcia.

Żyzny Półksiężyc	koczowniczy tryb życia	osiadły tryb życia
polowania	rolnictwo	hodowla

7. Przyjrzyj się zamieszczonej mapie. Następnie wybierz właściwe dokończenie zdania.

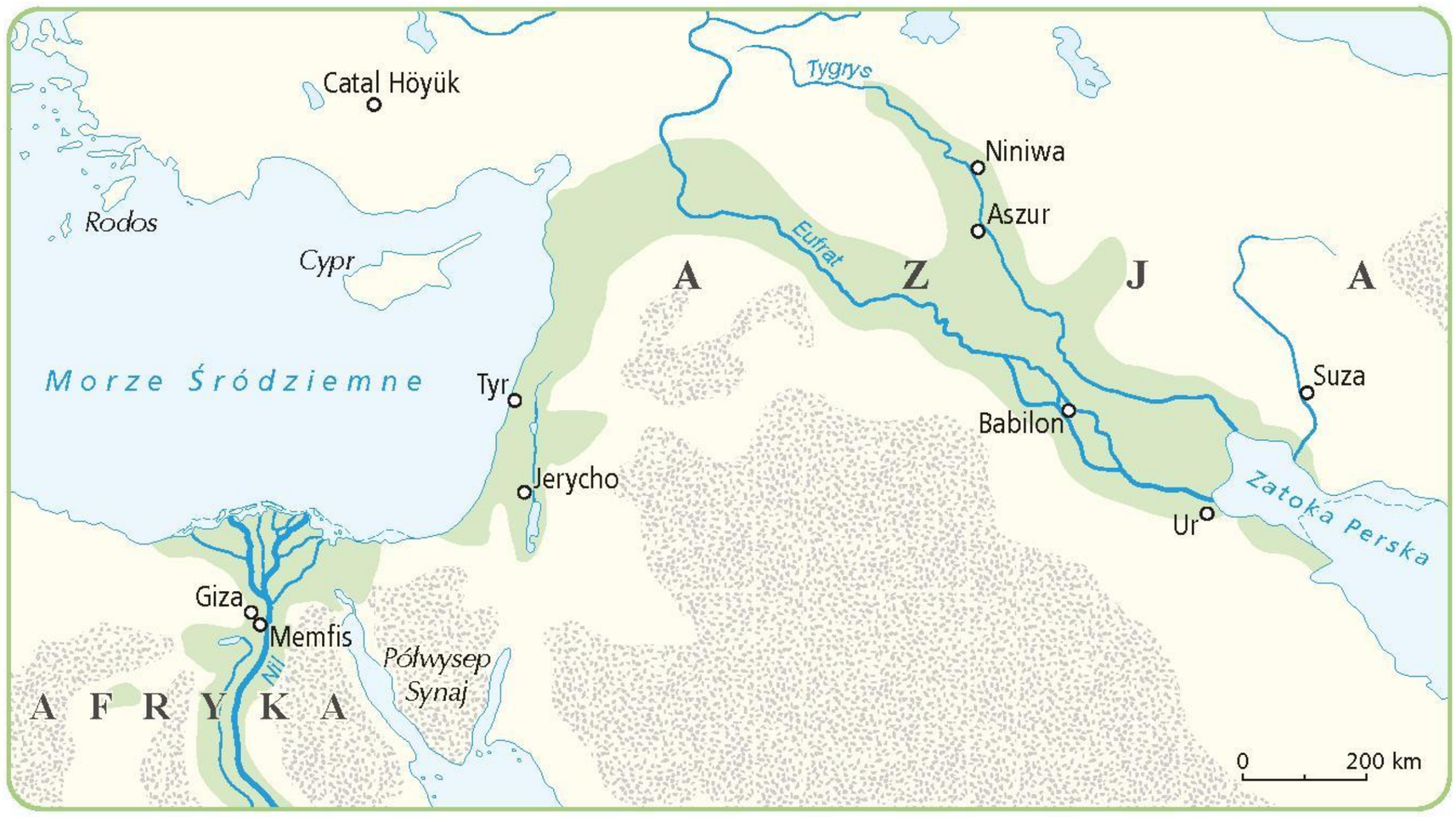
Kolorem zielonym został na mapie oznaczony obszar

A. państwa egipskiego.

B. cywilizacji Sumerów.

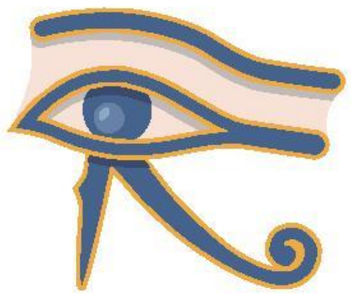
C. Babilonii.

D. Żyznego Półksiężyca.

8. Określ, jakiej grupy społeczeństwa starożytnego Egiptu dotyczy każdy opis.

- Byli najliczniejszą grupą mieszkańców tego kraju, zajmowali się uprawą roli.
- Sprawowali funkcje religijne, byli najlepiej wykształconymi ludźmi w państwie.
- Wytwarzali narzędzia, naczynia, ubrania i broń.

Gratulacje, to koniec sprawdzianu!

Sprawdź odpowiedzi na stronie 152. Policz, ile hieroglifów udało Ci się odczytać. Następnie przeczytaj, co oznacza Twój wynik.

od 10 do 12 hieroglifów

Gratulacje! Udało Ci się odczytać pełne brzmienie starożytnego egipskiego tekstu. To kolejny wspaniały sukces egiptologów. Z taką wiedzą możesz śmiało przystąpić do każdego sprawdzianu z wiedzy o pierwszych cywilizacjach. W nagrodę otrzymujesz egipski amulet zwany Okiem Horusa. Egipcjanie wierzyli, że zapewnia on wszechwiedzę i szczęście swojemu posiadaczowi.

Od 7 do 9 hieroglifów

Udało Ci się odczytać większość znaków, to bardzo dobry wynik. Jednak pełne brzmienie starożytnego tekstu wciąż pozostaje tajemnicą. Pamiętaj, że zawsze możesz przystąpić do testu jeszcze raz. Wtedy na pewno odczytasz go w całości.

mniej niż 7 hieroglifów

W Twoich odpowiedziach pojawiły się błędy. Dlatego egiptolodzy mają za mało informacji, żeby dobrze odczytać starożytny tekst. Ale nic straconego. Powtórz wiadomości z całego rozdziału i spróbuj rozwiązać zadania ponownie. Wtedy na pewno odkryjesz tajemnicę egipskiego tekstu.

Co o tym myślę?

Przejrzyj wszystkie lekcje z rozdziału III i odpowiedz na pytania.

1. Która lekcja była dla Ciebie najtrudniejsza?
2. Co było najciekawsze w rozdziale III?
3. Co było dla Ciebie zaskakujące?

IV. W starożytnej Grecji

Świątynia Erechtejon na wzgórzu Akropol w Atenach (V wiek p.n.e.)

Z tego rozdziału dowiesz się:

- skąd wzięło się określenie „bieg maratoński”,
- który grecki mędrzec żartobliwie powtarzał „wiem, że nic nie wiem”,
- które miasto zostało zdobyte za pomocą drewnianego konia?

1

Świat starożytnych Greków

Na lekcji:

- wyjaśnię, kim byli starożytni Grecy,
- wytłumaczę, dlaczego Grecy nie stworzyli wspólnego państwa,
- omówię wierzenia starożytnych Greków.

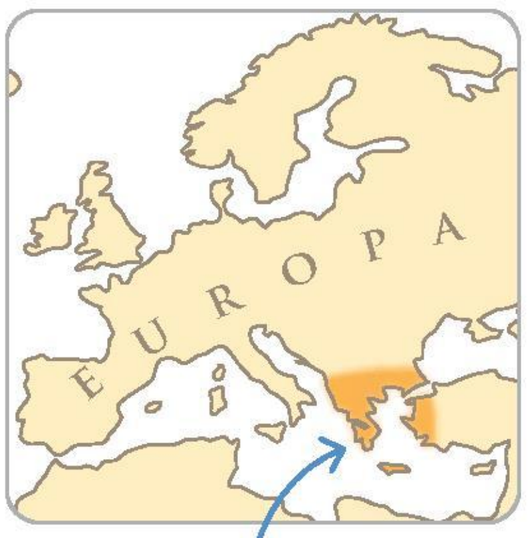
Na dobry początek

Nad którą rzeką powstało starożytne państwo egipskie?

A Eufrat B Nil C Tygrys

Gdzie leży Grecja?

Na południu Europy, nad Morzem Egejskim, leży górzysta kraina – **Grecja**. Kraj ten obejmuje też wiele wysp u greckich wybrzeży. Panuje tam łagodny, ciepły klimat. Nie ma jednak wielkich rzek jak w Egipcie czy Mezopotamii, mało jest urodzajnej ziemi. Tylko na równinach i w górskich dolinach uprawia się zboże, oliwki oraz winorośl.

Starożytna Grecja

Kto mieszkał w Grecji?

Mimo niezbyt korzystnych warunków w II tysiącleciu p.n.e. osiedliły się tu pierwsze greckie plemiona. Nazywały siebie **Hellenami**, a swoją krainę – **Helladą**. W górskich dolinach i na wyspach Hellenowie zakładali liczne miasta-państwa określane jako **polis**. Najczęściej składały się one z miasta oraz okolicznych wsi. Tylko niektóre z nich, tak jak Ateny czy Sparta, zajmowały większy obszar.

Krajobraz Grecji jest bardzo urozmaicony. Czym różni się od krajobrazu Egiptu?

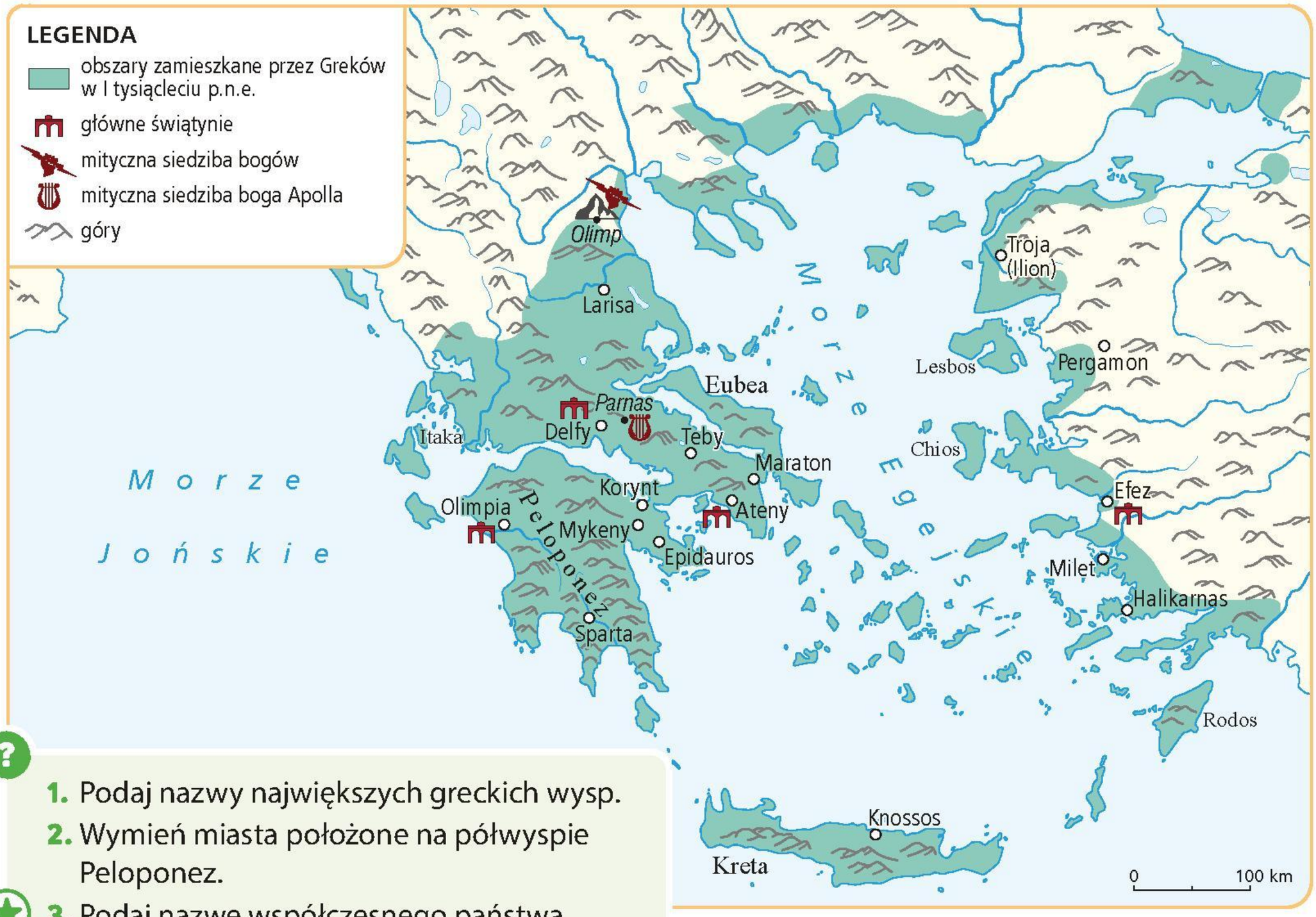

Pasma górskie stanowiły naturalne granice między greckimi polis i chroniły je przed wrogami z zewnątrz.

Niewielkie zatoki, jakich mnóstwo jest u wybrzeży Grecji, doskonale służyły do budowania bezpiecznych portów i miast.

Starożytna Grecja

Zwróć uwagę, że Grecy zamieszkiwali całe wybrzeże Morza Egejskiego i wiele tamtejszych wysp.

1. Podaj nazwy największych greckich wysp.
2. Wymień miasta położone na półwyspie Peloponez.
3. Podaj nazwę współczesnego państwa, w którym leżą miasta Efez i Milet.

Co łączyło starożytnych Greków?

Mimo że Grecy nie stworzyli wspólnego państwa, bardzo wiele ich łączyło. Mieli silne poczucie więzi i dumy z tego, że należą do jednej cywilizacji. Co sprawiało, że uważali się za wspólnotę?

- **Wspólny język – greka**, który pozwalał się im swobodnie porozumiewać. Posługiwali się też tym samym alfabetem.
- **Kultura i sztuka** – w całej Grecji powstawały budowle i dzieła sztuki w podobnym stylu, a także cenione utwory literackie.
- **Wspólna walka** – małe polis często toczyły wojny między sobą. Jednak gdy Grecję próbował podbić obcy lud, na przykład Persowie, Grecy potrafili razem odeprzeć wroga.
- **Sport**, który był niezwykle ważny dla wszystkich Greków.
- **Religia** – Grecy wierzyli w tych samych bogów. Najważniejszych poznasz na następnych stronach podręcznika.

Greczynki i Grecy wkładali przez większość roku lekkie stroje i sandały. W całej Grecji nosili ubiory i ozdoby w jednolitym stylu.

W co wierzyli starożytni Grecy?

Grecy, podobnie jak ludy Mezopotamii i starożytni Egipcjanie, wyznawali **politeizm**. Wierzyli w wielu bogów, z których każdy opiekował się inną dziedziną życia. Wyobrażano ich sobie jako nieśmiertelne istoty o ludzkim wyglądzie. Uważano, że tworzą wielką rodzinę. Każde bóstwo miało swój atrybut, czyli charakterystyczny przedmiot lub ulubione zwierzę. Poznaj najważniejszych greckich bogów.

Nazywają mnie najpiękniejszym z bogów. Opiekuję się sztuką i artystami. Jestem nie tylko bogiem piękna, lecz także poezji, muzyki, światła i wróżb. Mój ulubiony instrument muzyczny to lira.

Nazywają mnie posłańcem bogów. Dzięki skrzydlatym sandałom mogę szybko latać. Poza tym opiekuję się kupcami i złodziejami. Za pomocą magicznej laski potrafię załagodzić każdy spór.

HERMES

APOLLO

Rzadko przebywam na Olimpie wśród innych bogów – mam za dużo pracy. Jestem bogiem ognia i kowali. Wykuwam na przykład pioruny dla mojego ojca Zeusa. Poślubiłem uroczą Afrodytę.

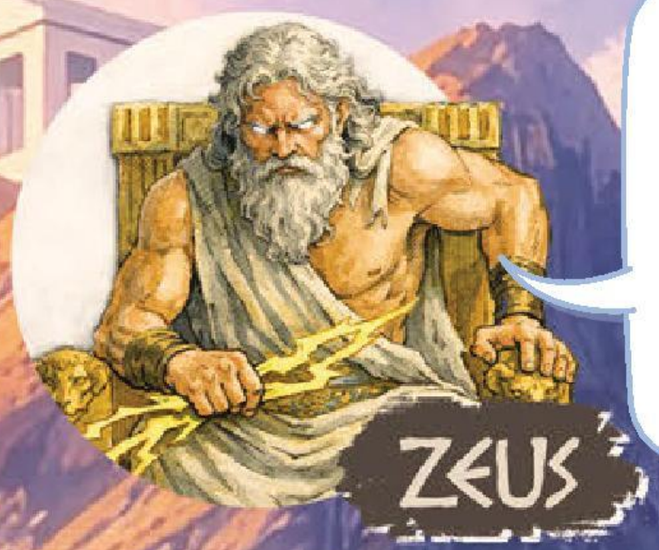
Jestem władcą podziemnej krainy zmarłych. Wzbudzam strach, bo słynę z surowości. Wejścia do mojego królestwa strzeże trójgłowy pies Cerber. Moim bratem jest Zeus.

HEFAJSTOS

HADES

Jako żona Zeusa władam wraz z nim niebem i ziemią. Czuwam nad małżeństwami. Jestem dumna i władcza. Moimi atrybutami są owoc granatu i pawie, w które zaprzężony jest mój rydwan.

To ja, najpotężniejszy grecki bóg, pan nieba i ziemi. Mój złoty pałac znajduje się na szczycie Olimpu. Stąd w gniewie ciskam pioruny, które są moim głównym atrybutem. Towarzyszą mi groźne orły.

Jestem najpiękniejszą z bogiń, łagodną i miłą. Opiekuję się zakochanymi i zsyłam odwzajemnioną miłość. Moimi atrybutami są gołąb i jabłko. Poślubiłam Hefajstosa.

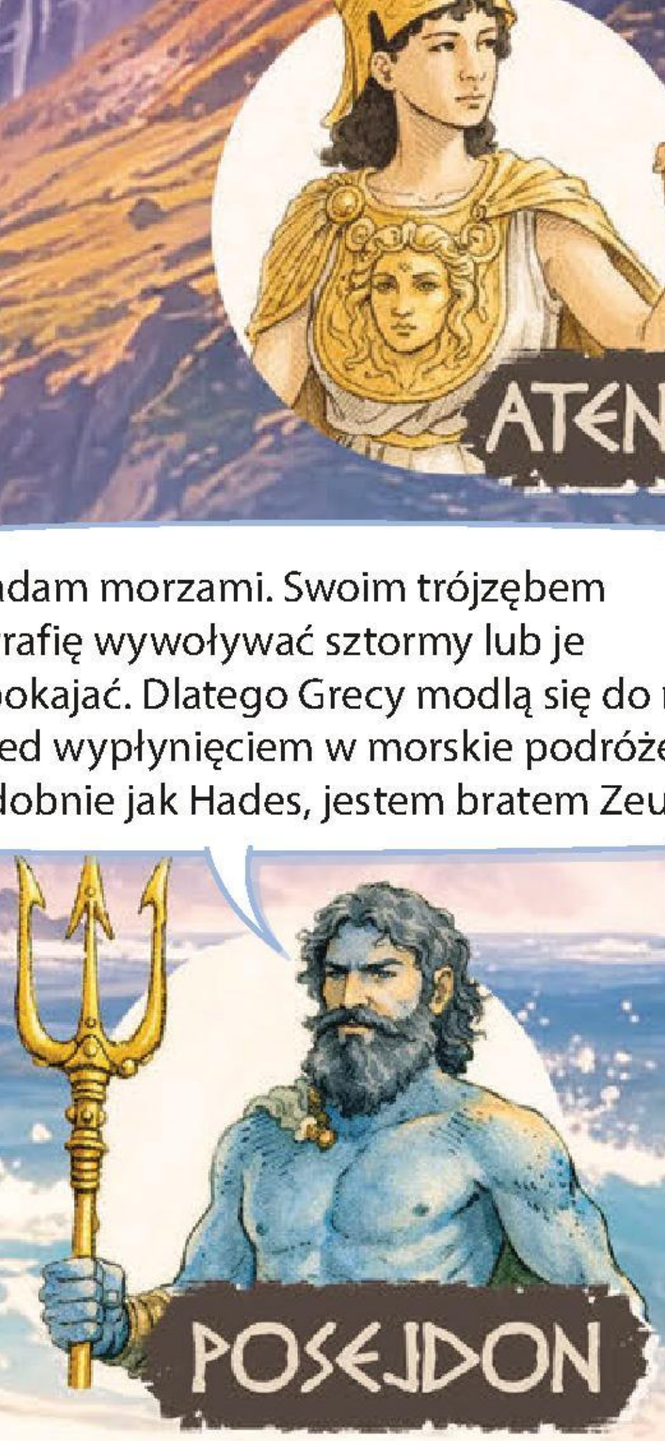
Jestem ulubioną córką Zeusa, poważną i pracowitą. Jako bogini mądrości patronuję uczonym, opiekuję się też rzemieślnikami. Słynę jako patronka sprawiedliwej wojny.

Jako bóg wojny, zawsze jestem gotowy do walki. Słynę z gwałtowności. Wraz z moimi towarzyszami – bóstwami strachu, trwogi, niezgody i śmierci – pojawiam się na polach bitew.

Władam morzami. Swoim trójzębem potrafię wywoływać sztormy lub je uspokajać. Dlatego Grecy modlą się do mnie przed wypłynięciem w morskie podróże. Podobnie jak Hades, jestem bratem Zeusa.

1. Powiedz, kto tworzył parę najważniejszych bogów greckich.
2. Wskaż bogów, do których zwracał się o pomoc kupiec wypływający na morze.
3. Na podstawie dostępnych źródeł wiedzy podaj imiona bogów, którzy według wierzeń Greków byli rodzicami Zeusa, Posejdona i Hadesa.

Mity i herosi

Opowieści o życiu i czynach bogów to **mity**. Ich zbiór to **mitologia**. Za ich pomocą Grecy wyjaśniali między innymi pochodzenie świata i człowieka oraz zjawiska znane im z otaczającej rzeczywistości. Czerpali z nich również naukę, jak należy postępować.

Mity greckie opowiadały nie tylko o bogach, lecz także o dzielnych **herosach**. Określano w ten sposób półbogów, których jedno z rodziców było bogiem, a drugie – człowiekiem. Według wierzeń Greków herosi wyróżniali się niezwykłą urodą i nadludzką siłą, ale w przeciwieństwie do bogów byli śmiertelni. Za życia dokonywali bohaterskich czynów. Niektórzy z nich wstępowali na górę Olimp, gdzie dołączali do bogów i stawali się nieśmiertelni. Mieszkańcy Grecji oddawali im taką samą cześć jak innym bóstwom. Poznaj najsłynniejszych greckich herosów i ich dokonania.

? Jaką rolę w życiu Greków odgrywały mity?

Amazonki to wojowniczki z greckiej mitologii. Świetnie strzelały z łuku i jeździły konno. To rzeźba Polikleta.

ACHILLES

Jestem synem króla jednej z greckich polis i nieśmiertelnej Tetydy. Gdy byłem niemowlęciem, matka zanurzyła mnie w rzece Styks. Dzięki temu stałem się odporny na ciosy. Moim jedynym słabym punktem jest pięta. Słynę jako najszybszy i najodważniejszy wojownik Hellady.

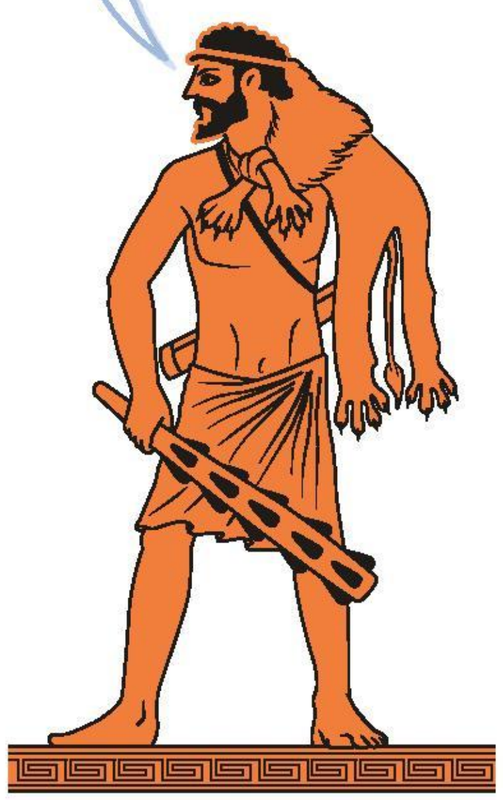
TEZEUSZ

Pochodzę z ateńskiego rodu królewskiego. Swoją najsłynniejszą walkę stoczyłem z Minotaurem – potworem o ludzkim ciele i głowie byka, który zamieszkiwał labirynt na Krecie. Pomogła mi księżniczka Ariadna.

HERAKLES

Jestem synem samego Zeusa i śmiertelniczki. Słynę jako najsilniejszy grecki heros. Aby odkupić swoją zbrodnię, musiałem wykonać dwanaście niezwykle trudnych zadań. Nikt inny by im nie sprostał.

? Co dziś oznacza wyrażenie „pięta achillesowa”?

Współcześnie

Grecja dzisiaj

W starożytności Grecy nie stworzyli wspólnego państwa. Zjednoczona Grecja powstała dopiero w XIX wieku. Współcześnie jest niepodległym państwem. Liczy ponad 10 milionów mieszkańców. Grecja, podobnie jak Polska, należy do Unii Europejskiej. Wciąż można tu podziwiać liczne zabytki z czasów starożytności.

Ateny to dziś stolica Grecji.

? W której epoce historycznej powstała zjednoczona Grecja?

W skrócie

1. **Starożytna Grecja** leżała na wybrzeżu Morza Egejskiego i licznych wyspach. Krainę tę przecinają pasma górskie.
2. **Polis** to niewielkie miasta-państwa, które Grecy zakładali w dolinach górskich i na wybrzeżach. W starożytności Hellenowie nie utworzyli jednego wspólnego państwa.
3. **Wszystkich Greków** łączyły język, kultura, religia i zamiłowanie do sportu. Dzięki temu czuli się wspólnotą. Hellenowie jednoczyli się też w walce ze wspólnym wrogiem.
4. **Religia Greków** była politeistyczna. Hellenowie wierzyli w wielu bogów. Każdy z nich opiekował się inną dziedziną życia.

Bóstwo	Opis
Zeus	władca nieba i ziemi
Hera	opiekunka małżeństw
Atena	bogini mądrości i rzemiosł
Apollo	bóg piękna, sztuki i wróżb
Ares	bóg wojny

Bóstwo	Opis
Hefajstos	bóg ognia i kowali
Afrodyta	bogini miłości
Hermes	bóg handlu
Posejdon	władca mórz i oceanów
Hades	władca krainy zmarłych

Czy już umiem?

1. Powiedz, dlaczego w starożytności Grecy nie utworzyli jednego wspólnego państwa.
2. Wyjaśnij, z jakiego powodu religia starożytnych Greków nazywana jest politeistyczną.
3. ★ Na podstawie dostępnych źródeł wiedzy wyjaśnij, jak starożytni Grecy wyobrażali sobie stworzenie świata.

2 W starożytnych Atenach

Na lekcji:

- wyjaśnię, co było źródłem potęgi Aten,
- wytłumaczę, na czym polegała demokracja ateńska,
- opiszę życie mieszkańców Aten w czasach Peryklesa.

Na dobry początek

Jak nazywała się grecka bogini mądrości, rzemiosł i sprawiedliwej wojny?

A Afrodyta B Atena C Demeter D Hera

Ateny – najpotężniejsza polis Hellady

Najbogatszą i najludniejszą grecką polis były **Ateny**. Miały silną armię oraz wielką flotę wojenną i handlową. Bogactwo Ateńczyków pochodziło głównie z **handlu**. Do pobliskiego portu w Pireusie statki przywoziły towary z Grecji i sąsiednich krajów, a wywoziły z Aten. Ateńscy rzemieślnicy słynęli z ceramiki, zwłaszcza zdobionych waz i amfor na wino i oliwę. Zamożność sprzyjała sztuce. Budowle i dzieła sztuki w Atenach były tworzone przez najwybitniejszych architektów i artystów. Kwitły tu też teatr i nauka.

Greckie wazy przedstawiały sceny z mitów lub życia codziennego Greków.

Dowiedz się więcej

Bitwa pod Maratonem i bieg maratoński

W 490 roku p.n.e. Grecję najechała armia imperium perskiego. Na jej drodze stanęli Ateńczycy, którzy wygrali w **bitwie pod Maratonem**. Po porażce Persowie odpłynęli z pola bitwy, aby dotrzeć do Aten przed Grekami. Wówczas jeden z Hellenów pobiegł, aby zawiadomić Ateńczyków o zwycięstwie. Według legendy dobiegł do Aten, przekazał informację i zmarł z wycieńczenia. Dzięki temu Ateńczycy zdążyli przygotować się do obrony. Dziś bieg maratoński ma dystans ponad 42 kilometrów, czyli tyle, ile dzieli miasta Maraton i Ateny.

Bitwa pod Maratonem została ukazana na rycinie z XX wieku.

? Kto zwyciężył w bitwie pod Maratonem?

Demokracja – rządy obywateli

W Atenach panował ustrój nazywany **demokracją**. To system rządów, w którym nie ma władcy narzucającego wszystkim swoje zdanie – o losach państwa wspólnie **decydują obywatele**. Czy każdy, kto mieszkał w Atenach, był obywatelem? Nie, prawa obywatelskie mieli tylko pełnoletni, wolni mężczyźni, synowie Ateńczyków. Kobiety, niewolnicy oraz przybysze z innych polis nie mogli uczestniczyć w rządach. Najważniejsze decyzje dotyczące Aten podejmowano podczas obrad **zgromadzenia ludowego**. Spójrz, jak ono działało.

Demokracja – w starożytnych Atenach: sprawowanie władzy przez wszystkich obywateli. To określenie pochodzi od greckich słów *demos* (lud) i *kratos* (władza) i oznacza „władzę ludu".

Obywatele spotykali się, żeby omówić sprawę ważną dla polis.

Każdy obywatel mógł zabrać głos i przedstawić swoje zdanie.

Na koniec głosowano. Decyzję podejmowano większością głosów.

Taki sposób obrad zgromadzenia ludowego sprawiał, że największy wpływ na losy państwa zyskiwali wybitni mówcy. Jednym z nich był **Perykles**, który dzięki swoim talentom stał się czołowym politykiem. Ateńczycy darzyli go wielkim zaufaniem. Perykles uważany jest za głównego twórcę demokracji ateńskiej.

? Kto mógł brać udział w obradach zgromadzenia ludowego?

Praca ze źródłem

Mowa Peryklesa o ustroju Aten

Zwróć uwagę, jakie są podstawowe cechy demokracji.

Nasz ustrój polityczny nie jest naśladownictwem obcych praw, a my sami raczej jesteśmy wzorem dla innych niż inni dla nas. Nazywa się ten ustrój demokracją, ponieważ opiera się na większości obywateli, a nie na mniejszości. W sporach prywatnych każdy obywatel jest równy w obliczu prawa; jeśli zaś chodzi o znaczenie, to jednostkę ceni się nie ze względu na jej przynależność do pewnej grupy, lecz ze względu na talent osobisty, jakim się wyróżnia.

Tukidydes, „Wojna peloponeska", tłum. K. Kumaniecki, Warszawa 2003, s. 89.

Perykles słynął nie tylko jako doskonały mówca, lecz także wybitny dowódca wojskowy.

? Jakie zalety demokracji zachwala Perykles?

Życie w starożytnych Atenach

Ateny były największym miastem starożytnej Grecji. Żyło tu około 120 tysięcy ludzi. Aby się utrzymać, pracowali na roli albo wyrabiali i sprzedawali swoje produkty. Lubili chodzić na zakupy, ćwiczyć i kąpać się w publicznych łaźniach. Często odwiedzali świątynie i teatry. W całym mieście znajdowały się studnie, bo w domach Ateńczyków nie było bieżącej wody. Panował tu gwar i duży ruch. W najważniejszych punktach Aten: na **agorze** i na wzgórzu **Akropol** wzniesiono wspaniałe świątynie i budynki państwowe.

Mury obronne

Potężne mury otaczały całe miasto i łączyły Ateny z portem w Pireusie. Dzięki temu nawet wówczas, kiedy ich miasto było oblężone przez wrogów, Ateńczycy mogli sprowadzać żywność i broń.

Agora

Centralnym placem miasta była agora. Odbywały się na niej ważne uroczystości, dyskusje polityczne i spotkania.
Na co dzień kupcy handlowali tu między innymi owocami, warzywami, zbożem, winem i oliwą.

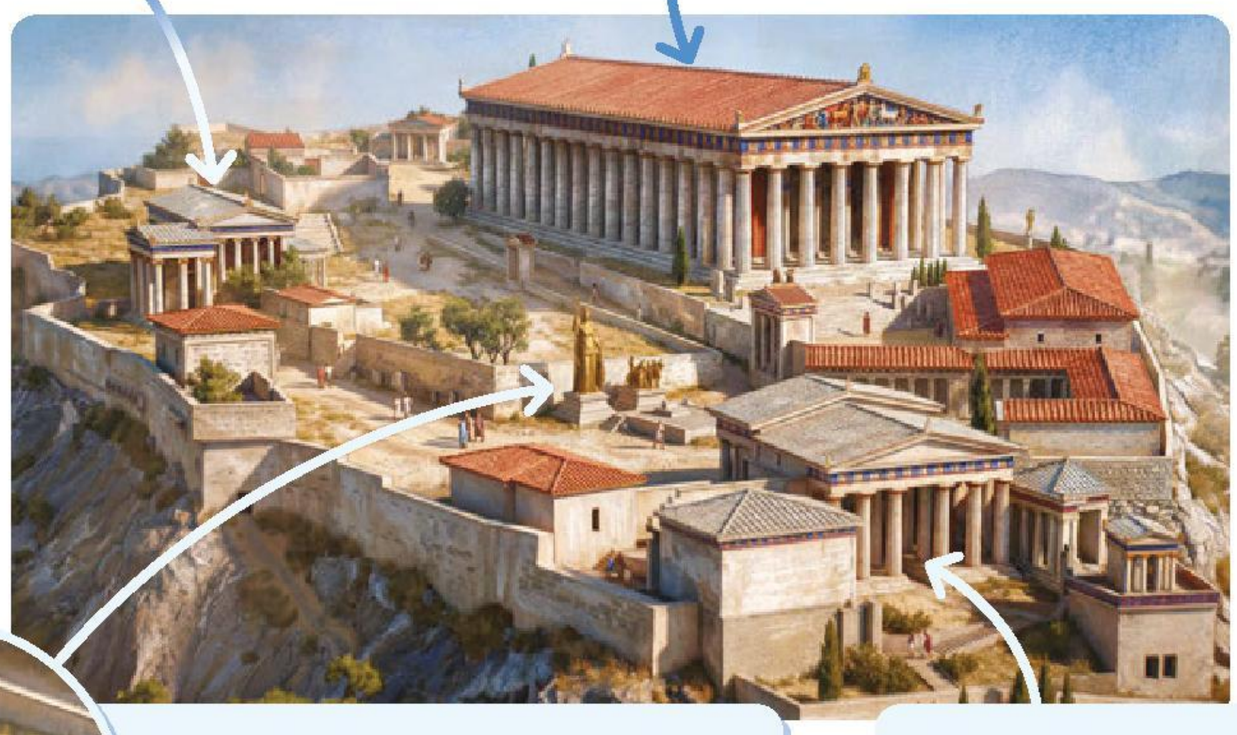

Akropol

Ateński Akropol to wzgórze górujące nad miastem i otoczone murami. W V i IV wieku p.n.e. z inicjatywy Peryklesa i jego następców wzniesiono tu liczne świątynie i posągi bóstw. W przypadku zagrożenia mieszkańcy Aten mogli się na Akropolu też schronić.

Erechtejon – świątynia, w której oddawano cześć Atenie, a także Posejdonowi.

Partenon to największa ateńska świątynia, poświęcona patronce miasta – bogini Atenie. Ateńczycy wierzyli, że nauczyła ich uprawiać drzewa oliwne i otacza ich szczególną opieką.

Posąg bogini Ateny autorstwa Fidiasza, najwybitniejszego greckiego rzeźbiarza, miał około siedmiu metrów wysokości.

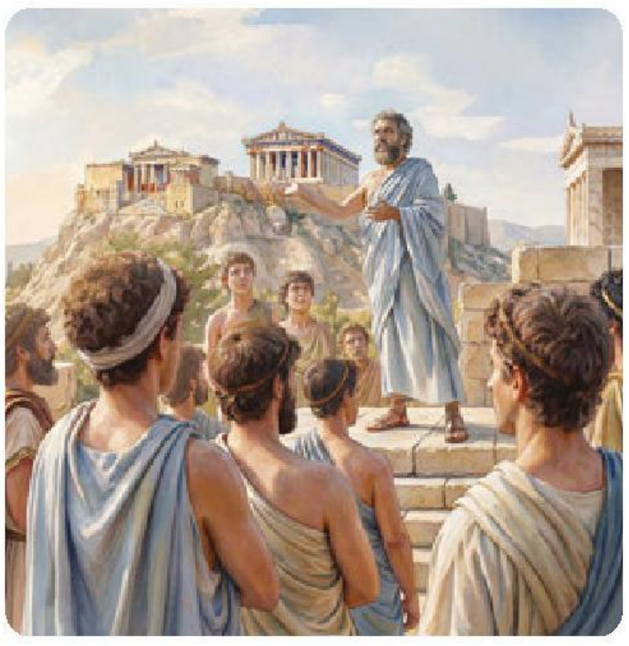
Propyleje to potężna brama prowadząca na Akropol.

Gaje oliwne i winnice

Uprawa winorośli oraz oliwek, z których pozyskuje się oliwę, była jednym z głównych zajęć Ateńczyków.

Dyskusje polityczne

Mówcy przemawiający na agorze mogli swobodnie głosić swoje poglądy. To także tu odbywały się często obrady zgromadzenia ludowego.

1. Wyjaśnij, jakie funkcje pełnił Akropol.
2. Powiedz, w jaki sposób Ateńczycy zabezpieczyli swoje miasto przed napaścią wrogów.
3. Na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnij, czym była pinakoteka. Wskaż ten budynek na infografice.

Współcześnie

Demokracja w XXI wieku

W naszych czasach w większości państw europejskich panuje demokracja. Różni się ona jednak od demokracji ateńskiej. W Atenach decyzje podejmowali osobiście wszyscy pełnoletni obywatele poprzez głosowanie. Dziś, między innymi w Polsce, obywatele rządzą pośrednio: wybierają posłów i senatorów, którzy uchwalają prawa. Współczesna demokracja jest pozbawiona ograniczeń znanych z Aten: kobiety mają prawa obywatelskie, niewolnictwo jest zakazane, a cudzoziemcy mogą zostać obywatelami państwa, w którym chcą mieszkać. Wszystkim obywatelom i obywatelkom, bez względu na pochodzenie czy posiadany majątek, przysługują takie same prawa.

Jakie są najważniejsze różnice między demokracją ateńską a tą w dzisiejszej Polsce?

Wybory w demokratycznym kraju są okazją do współdecydowania o jego losach. Przez głosowanie obywatele wybierają swoich przedstawicieli w parlamencie i władzach lokalnych.

W skrócie

1. **Ateny** były w V wieku p.n.e. najważniejszą grecką polis. Potęga miasta opierała się na silnej armii i handlu, który był źródłem zamożności Ateńczyków.
2. **Demokracja** to ustrój panujący w starożytnych Atenach. Władza w polis należała do wszystkich **obywateli**, czyli pełnoletnich synów Ateńczyków. Najważniejsze decyzje dotyczące państwa podejmowano podczas obrad **zgromadzenia ludowego**.
3. **Perykles** żył w V wieku p.n.e. Był wybitnym mówcą, politykiem i dowódcą wojskowym. Uważany jest za jednego z czołowych twórców demokracji.
4. **Agora** to główny plac w starożytnym greckim mieście. W Atenach było to miejsce, gdzie handlowano i dyskutowano o polityce.
5. **Akropol** to wzgórze górujące nad Atenami. W V i IV wieku p.n.e. wzniesiono tam wspaniałe świątynie i posągi bóstw. Akropol mógł także służyć jako twierdza.

Czy już umiem?

1. Powiedz, co było źródłem potęgi Aten w V wieku p.n.e.
2. Wyjaśnij, jaką funkcję miało zgromadzenie ludowe w Atenach.
3. Powiedz, jaką rolę odgrywała w życiu mieszkańców Aten agora.
4. Na podstawie dostępnych źródeł powiedz, czym był w starożytnych Atenach ostracyzm. Wyjaśnij też, jakie znaczenie ma to słowo dziś.
5. Podyskutujcie na temat demokracji w starożytnych Atenach: jakie były jej zalety, a jakie wady. Oceńcie, czy taki ustrój w niezmienionej formie mógłby funkcjonować w dzisiejszej Polsce. Weźcie pod uwagę liczbę mieszkańców współczesnej Polski i ateńskiej polis. Uzasadnijcie swoje zdanie.

3 Osiągnięcia starożytnych Greków

Na lekcji:

- poznam wielkie osiągnięcia greckich budowniczych,
- dowiem się, czym cechowały się starożytne greckie rzeźby,
- wyjaśnię, jakie znaczenie w świecie Hellenów miała filozofia.

Na dobry początek

Jak nazywało się wzgórze świątynne górujące nad starożytnymi Atenami?

A Akropol B Olimp C Parnas

Dawni Grecy – wielcy budowniczowie

Jak pamiętasz, najbogatszą i najsilniejszą polis w V wieku p.n.e. były Ateny. Na tamtejszym Akropolu wzniesiono wspaniałe budowle. Jednak **architektura** rozwijała się w całej Grecji. W wielu miastach-państwach budowano okazałe teatry, **gimnazjony**, a przede wszystkim **świątynie**. Hellenowie starali się, aby miejsca kultu ich bogów zachwycały wielkością, pięknem i bogatymi zdobieniami. Początkowo Grecy stawiali budowle z drewna, później wykorzystywali dużo trwalszy kamień, szczególnie marmur. Greckie świątynie były większe lub mniejsze, ale zwykle do siebie podobne. Przyjrzyj się rekonstrukcji słynnej świątyni w Efezie. Poświęcono ją Artemidzie, bogini łowów i lasów, patronce natury.

Gimnazjon – zespół budowli przeznaczonych do uprawiania sportu. Tworzyły go sale gimnastyczne, szatnie i stadiony. Tak, stadiony pochodzą ze starożytnej Grecji!

Świątynia Artemidy w Efezie, czyli Artemizjon, powstała w VI wieku p.n.e. Dziś ze 127 kolumn została tylko jedna.

Mistrzowie rzeźby

W greckich świątyniach znajdowały się otaczane czcią posągi bóstw. Czy wiesz, że największe z nich miały nawet kilkanaście metrów wysokości? Powstawały z drewna, marmuru, kości słoniowej i złota. Hellenowie osiągnęli w **rzeźbiarstwie** prawdziwe mistrzostwo. Tworzyli posągi, które przedstawiały nie tylko bóstwa, lecz także herosów, wybitnych wodzów, władców i sportowców. Za najwybitniejszego greckiego rzeźbiarza uważa się **Fidiasza**, autora posągu Ateny na ateńskim Akropolu i Zeusa w Olimpii. Wielką sławę zdobyli też Myron i Poliklet.

Greckie rzeźby tworzono w celu oddania piękna, równowagi i proporcji. Zachwycały przez wieki i nadal inspirują artystów. Rzymianie chętnie je kopiowali, dzięki czemu dziś znamy wygląd wielu zaginionych dzieł.

Posąg Zeusa w Olimpii tak jak Artemizjon był zaliczany do siedmiu cudów świata starożytnego.

? Jakie były najsłynniejsze dzieła Fidiasza?

Zasięg cywilizacji greckiej

Przyjrzyj się mapie. Zwróć uwagę, jakie współczesne państwa leżą na obszarach, do których dotarła w starożytności grecka kultura.

? 1. Wymień współczesne państwa, które leżą na obszarach, gdzie dotarła cywilizacja grecka.
2. Wymień miasta założone przez Greków, które leżą obecnie we Włoszech.

Grecja – ojczyzna filozofii

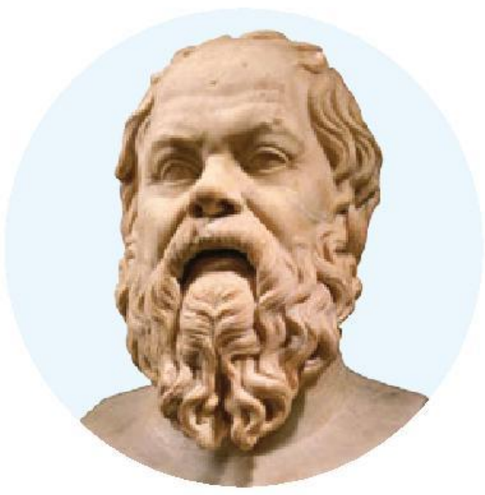
Spośród wszystkich nauk, które rozwijały się w starożytnej Grecji, szczególne miejsce zajmowała **filozofia**. Na czym jednak skupiała się ta nauka? Samo słowo „filozofia" oznacza w języku greckim „umiłowanie mądrości". Filozofowie dążyli do znalezienia odpowiedzi na najważniejsze pytania, które nurtowały ludzi, w tym:

- jak powstał świat i z czego jest zbudowany,
- jaki jest cel życia człowieka i jak należy postępować,
- czy istnieje życie po śmierci?

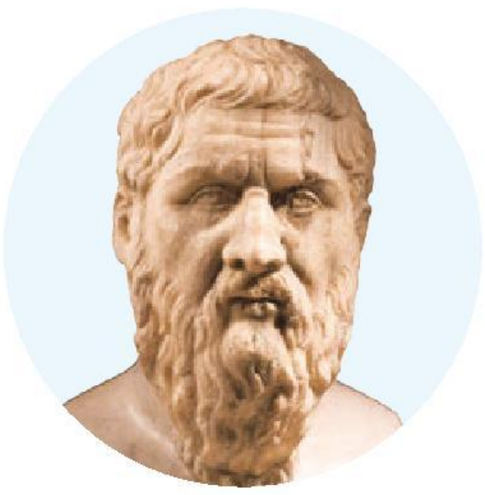
Niektórzy filozofowie byli nauczycielami. Najwybitniejsi zakładali własne szkoły, w których omawiali swoje poglądy. Ich uczniowie głosili dalej nauki swoich mistrzów i rozwijali je o własne obserwacje. Do najwybitniejszych filozofów greckich należą **Sokrates**, **Platon** i **Arystoteles**. Poznaj ich poglądy i dokonania.

Ciekawostka

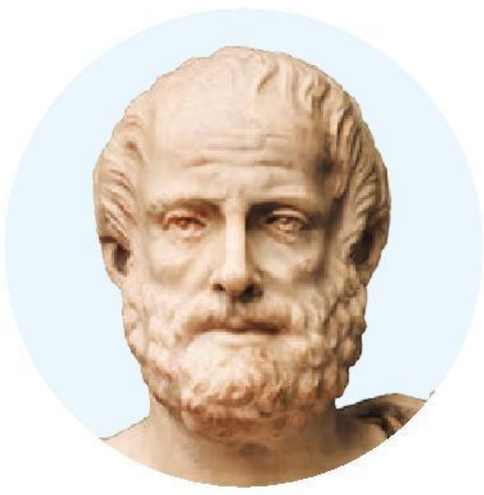
Kto „udaje Greka"?
Wyrażenie „udawać Greka" pochodzi od greckiego filozofa Sokratesa, który podczas rozmów celowo udawał, że czegoś nie wie lub nie rozumie, by zmusić rozmówcę do szczerej wypowiedzi. Dziś tak mówimy o osobie, która uchyla się od odpowiedzi lub udaje, że czegoś nie wie.

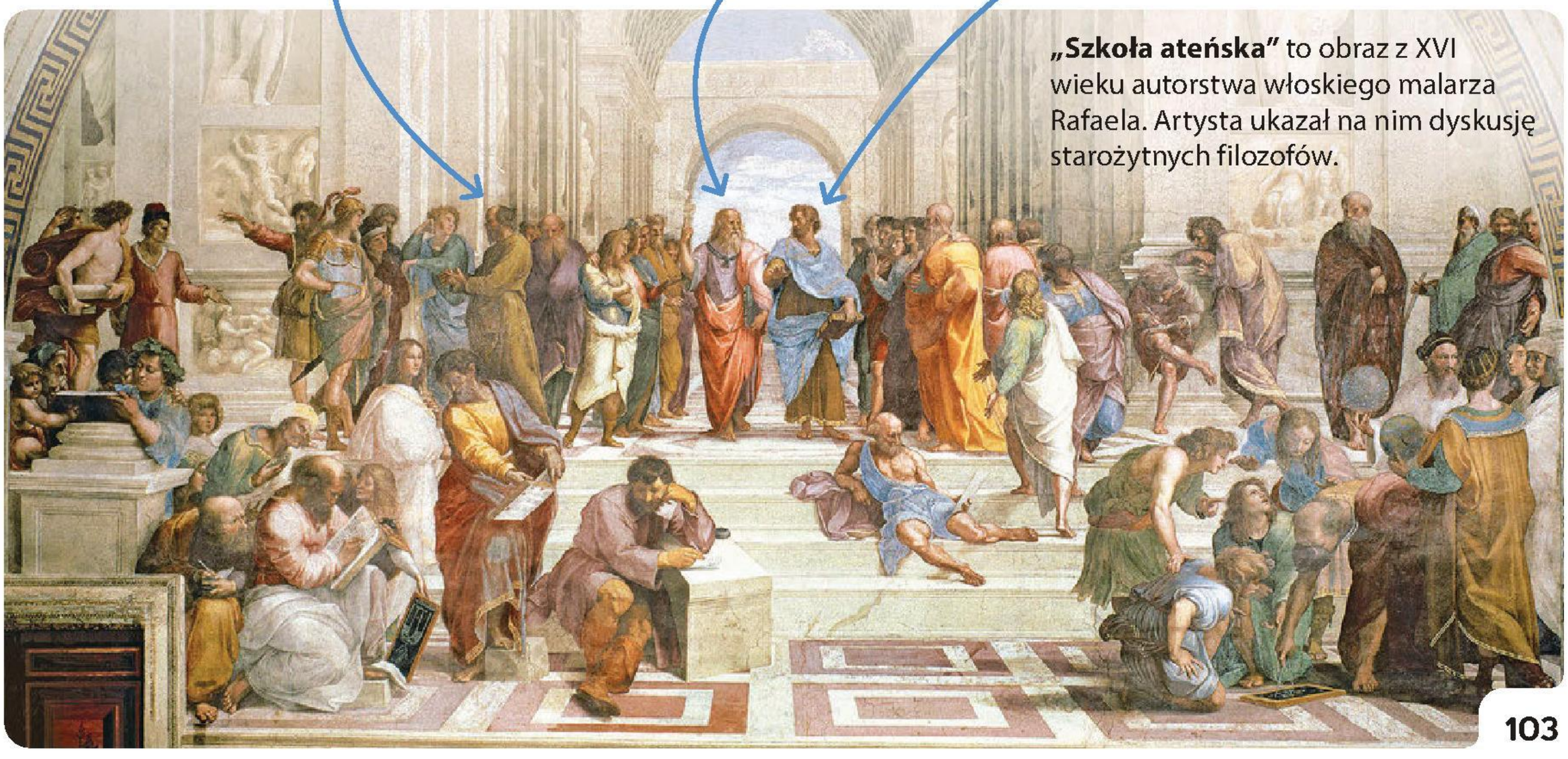
Sokrates żył w V wieku p.n.e. w Atenach. Podczas rozmów z przechodniami tłumaczył im, że człowiek powinien dążyć do doskonałości ciała i umysłu. Powtarzał: „Wiem, że nic nie wiem".

Platon był uczniem Sokratesa. Twierdził, że świat składa się z dwóch części: materialnej i duchowej. Ciało ludzkie jest materialne i ulega rozpadowi, lecz dusza trwa wiecznie.

Arystoteles był uczniem Platona. Jego badania leżą u podstaw dzisiejszej biologii, fizyki i logiki. Opisał ponad 500 gatunków zwierząt. Zajmował się też ustrojami greckich polis i historią teatru.

„Szkoła ateńska" to obraz z XVI wieku autorstwa włoskiego malarza Rafaela. Artysta ukazał na nim dyskusję starożytnych filozofów.

Dowiedz się więcej

Osiągnięcia greckich naukowców

Filozofia uczy krytycznego myślenia o świecie. Dlatego stała się fundamentem prawa i demokracji, a także **nauki**, szczególnie **medycyny**, **matematyki** i **fizyki**. W licznych dziedzinach znana nam nauka opiera się na dokonaniach Hellenów. Wiele zawdzięczamy wszechstronnemu filozofowi i badaczowi **Arystotelesowi**. Wybitny uczony **Pitagoras** opracował ważne wzory matematyczne. Za ojca dzisiejszej medycyny uchodzi grecki medyk **Hipokrates**. Wyznawał on zasadę „przede wszystkim nie szkodzić". Oznacza to, że lekarz powinien wspierać naturalny proces powrotu do zdrowia. Współcześnie wszyscy lekarze składają przyrzeczenie zwane przysięgą Hipokratesa. Grecy fascynowali się też **astronomią**, także dlatego że ułatwiała im żeglowanie. Już wówczas niektórzy z nich uważali, iż Ziemia jest okrągła!

Archimedes był wybitnym greckim uczonym i inżynierem. Jego wynalazki, na przykład dźwignię, wykorzystujemy do dzisiaj.

? Kto współcześnie składa przysięgę Hipokratesa?

W skrócie

1. **Greccy architekci** wznosili w całym świecie helleńskim wspaniałe budowle. Szczególnie okazałe były świątynie. Typowymi elementami architektury greckiej są kolumny i ozdobne tympanony.
2. **Rzeźby greckie** tworzono w celu oddania piękna, równowagi i proporcji. Najsłynniejszym rzeźbiarzem Hellady był Fidiasz – twórca posągów Ateny i Zeusa Olimpijskiego.
3. **Filozofia** to inaczej „umiłowanie mądrości". Starożytni greccy filozofowie szukali odpowiedzi na najważniejsze pytania, między innymi o naturę człowieka i budowę świata. Najsłynniejsi filozofowie Hellady to Sokrates, Platon i Arystoteles.
4. **Nauka starożytnej Grecji** leży u podstaw współczesnej medycyny, fizyki, matematyki i astronomii. Do najwybitniejszych uczonych Hellady należeli Hipokrates i Pitagoras.

Czy już umiem?

1. Powiedz, jakie były największe dokonania greckich budowniczych i rzeźbiarzy w starożytności.
2. Wyjaśnij, jaką funkcję pełniła w życiu starożytnych Greków filozofia. Powiedz, co było obiektem zainteresowań filozofów.
3. Wyjaśnij, co oznacza słowo „eureka". Wyjaśnij, jaki ma związek z Archimedesem i legendą o jego odkryciu naukowym.
4. Zapiszcie na tablicy wszystkie osiągnięcia starożytnych Greków, które poznaliście na dzisiejszej lekcji. Porozmawiajcie o ich wpływie na współczesność. Zastanówcie się, które z tych dokonań jest najważniejsze dla żyjących obecnie ludzi.

4 W greckim teatrze i na stadionie

Na lekcji:

- dowiem się, jak narodził się teatr grecki,
- poznam dwa wielkie dzieła przypisywane Homerowi,
- dowiem się, dlaczego sport był ważny dla starożytnych Greków.

Na dobry początek

Komu poświęcona była świątynia w Olimpii ze słynnym posągiem Fidiasza?

A Atenie **B** Herze **C** Posejdonowi **D** Zeusowi

Narodziny teatru

Być może macie już za sobą pierwszą wizytę w teatrze. Pewnie też sami przygotowaliście w szkole jakieś przedstawienie. Jeśli tak, to znaczy, że kontynuujecie dokonania starożytnych Greków, bo to właśnie Hellada jest **ojczyzną teatru**.

Początki teatru wiążą się z uroczystościami ku czci boga wina Dionizosa. **Wielkie Dionizje** były radosnym świętem, podczas którego chóry śpiewały pieśni o przygodach bogów i ludzi. Z czasem do chórzystów dołączyły dwie, a potem trzy osoby. Prowadziły między sobą rozmowy, czyli **dialogi**. Byli to pierwsi aktorzy. Tak około VI wieku p.n.e. narodziły się pierwsze przedstawienia teatralne. Początkowo spektakle odbywały się na agorze, a z czasem przeniosły się do specjalnych budowli – teatrów.

Aktorzy w teatrze greckim nosili kostiumy, maski, peruki oraz koturny, czyli buty na podwyższeniu.

Sztuki greckie

Tragedie

Poruszały ważne problemy, takie jak nieposłuszeństwo wobec bogów, konflikty między ludźmi czy nadużywanie władzy. Zwykle kończyły się klęską głównego bohatera.

Komedie

Miały żartobliwy charakter. W zabawny sposób opowiadały o aktualnych wydarzeniach. Ośmieszały także wady i złe uczynki obywateli, aby skłonić ich do poprawy.

W greckim teatrze

Starożytne greckie teatry wznoszono najczęściej na zboczach wzgórz. Dzięki temu widzowie siedzący nawet w najdalszych rzędach mogli doskonale widzieć aktorów i słyszeć każde ich słowo. Wznoszenie tych obiektów było możliwe dzięki zdolnościom greckich budowniczych. Mieli oni wielką wiedzę z matematyki i akustyki – nauki o dźwięku.

Teatr w Epidauros na Peloponezie powstał w IV wieku p.n.e. Jego widownia mogła pomieścić ponad 12 tysięcy osób. Ta budowla zachowała się do dziś w doskonałym stanie. Wciąż odbywają się tu widowiska teatralne oraz koncerty.

Skene to budynek, który służył aktorom jako garderoba i magazyn rekwizytów. W czasie przedstawienia wieszano na nim dekoracje. Od jego nazwy pochodzi znane słowo „scena".

Aktorzy występowali na specjalnym podwyższeniu. Trzech aktorów grało wszystkie role, zmieniając maski i kostiumy.

Widownia była zbudowana ze wznoszących się ku górze stopni. W największych teatrach mogła pomieścić aż kilkanaście tysięcy osób. Na widowni było wolno zasiadać wszystkim, również niewolnikom. Koszty organizacji spektaklu ponosiły władze polis.

Chór mógł liczyć nawet kilkanaście osób. Pieśni chóru opisywały akcję sztuki, a także stanowiły komentarz do postępowania bohaterów.

?

1. Powiedz, co ułatwiało widzom oglądanie spektaklu w greckim teatrze.
2. Wyjaśnij, jaką funkcję pełniła skene.

„Iliada” i „Odyseja”

Oprócz tragedii i komedii wystawianych w teatrze w starożytnej Grecji powstawały inne utwory, w tym wiersze i pieśni. Dwa największe arcydzieła to „Iliada” i „Odyseja” – **eposy**, których autorstwo przypisuje się **Homerowi**. Grecy cenili je i znali na pamięć.

„Iliada” opowiada o walkach podczas oblężenia Troi, zwanej też Ilionem. Według Homera wojna trojańska trwała 10 lat, a walki były niezwykle zaciekłe. W spór między Grekami a Trojanami włączyli się także bogowie, z których każdy wspierał jedną ze stron. Głównym bohaterem utworu jest waleczny heros **Achilles**.

Drugie dzieło Homera – **„Odyseja”** – przedstawia dzieje tułaczki króla **Odyseusza**. Po wojnie trojańskiej wyruszył on do domu, do Itaki. Powrót trwał jednak aż 10 lat. Po drodze Odyseusza spotkało wiele przygód, podczas których zginęli wszyscy członkowie jego załogi. Jednak dzięki pomocy bogini Ateny bohaterowi udało się dotrzeć do rodzinnej wyspy. Tam czekała na niego żona, wierna Penelopa.

Utwory Homera uchodzą za największe dzieła nie tylko literatury greckiej, lecz także światowej. Opowieści zawarte w „Iliadzie” i „Odysei” przez wieki inspirowały pisarzy i artystów. Były też cennym źródłem dla poszukiwaczy ruin Troi. Współcześnie na ich podstawie powstają filmy oraz gry planszowe i komputerowe.

Epos – długi, wierszowany utwór literacki opowiadający o ważnych wydarzeniach i bohaterskich czynach.

Koń trojański to drewniana konstrukcja, w której – według mitów – ukryli się greccy wojownicy. Trojanie wzięli ją za dar bogów i wprowadzili do miasta. W nocy Grecy wyszli z wnętrza konia i otworzyli bramy, a ich armia wkroczyła do Troi i zniszczyła ją.

? Od czego pochodzi tytuł „Iliady”?

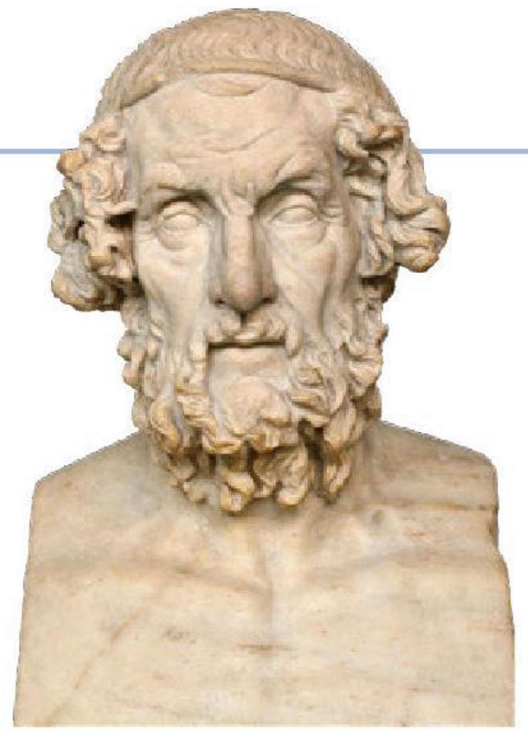
Praca ze źródłem

„Odyseja”

Przeczytaj fragment wstępu do „Odysei”. Zwróć uwagę, jaki był stosunek bogów do króla Itaki.

[...] A nawet kiedy nastał w czasów kołowrocie
Ów rok, iż z woli bogów o prędkim powrocie
Do Itaki mógł myśleć, to jeszcze i wtedy
Nie ujrzał swoich, końca nie widział swej biedy.
Zgoła wszystkim niebianom [bogom] żal było tułacza;
Posejdon sam mu tylko mściwy nie przebacza
I wciąż, póki nie wrócił do dom, ścigał w tropy. [...]

Źródło: Homer, „Odyseja”, przeł. L. Siemieński, Gdańsk 2000, s. 4.

Homer był według tradycji niewidomym poetą, który swoje utwory recytował z pamięci.

? 1. Podaj nazwę miejsca, które było celem podróży Odyseusza.
2. Wyjaśnij, jakie były przyczyny tak długiej tułaczki, czyli odysei.

Na greckim stadionie

Starożytni Grecy przywiązywali dużą wagę do sprawności fizycznej. Twierdzili, że **sport** nie tylko rozwija ciało, lecz także kształtuje dobre cechy charakteru, na przykład wytrwałość i uczciwość.

Hellenowie z okazji niektórych świąt religijnych rozgrywali zawody sportowe nazywane **igrzyskami**. Najsłynniejsze z nich organizowano ku czci Zeusa w miejscowości **Olimpia** na Peloponezie. W tych zmaganiach uczestniczyli sportowcy z całej Grecji. Na czas sportowej rywalizacji Grecy zaprzestawali wojen. Igrzyska odbywały się co cztery lata, a okres między nimi nazywano **olimpiadą**. Wśród konkurencji rozgrywanych podczas igrzysk najważniejsze były te, które wchodziły w skład **pięcioboju olimpijskiego**.

Biegi odbywały się na dystansie jednego stadionu, czyli 192 metrów.

Skok w dal zawodnicy wykonywali z ciężarkami w rękach.

Rzut oszczepem wymagał krótkiego rozbiegu. Starożytni oszczepnicy uzyskiwali wyniki około 90 metrów.

Zapasy wygrywał zawodnik, który trzykrotnie pokonał swojego przeciwnika.

Rzut dyskiem polegał na jak najdalszym wyrzuceniu krążka o wadze 6 kilogramów.

Ciekawostka

Jak Grecy liczyli czas?

Igrzyska olimpijskie pierwszy raz odbyły się w **776 roku p.n.e.** Datę tę Grecy przyjęli za początek rachuby czasu. Od tej pory liczyli upływające lata według kolejnych olimpiad. Mówili więc na przykład, że jakieś wydarzenie odbyło się w trzecim roku dziesiątej olimpiady.

Sportowcy i kibice

Prawo do udziału w zawodach oraz wstęp na trybuny mieli wyłącznie mężczyźni. Sportowców obowiązywały określone zasady. Ich złamanie Grecy uważali za obrazę bogów.

Zwycięzcy w poszczególnych dyscyplinach dostawali **wieńce z gałązek drzewa oliwnego** – symbol sławy i uznania. Ponadto od miasta, które reprezentowali, otrzymywali pieniądze lub inne dobra. Na cześć najlepszych zawodników poeci układali pieśni. Niektórym sportowcom wystawiano nawet pomniki.

? Jakie nagrody czekały na zwycięzców igrzysk olimpijskich?

„Dyskobol” to rzeźba Myrona z V wieku p.n.e. Znamy ją z rzymskiej kopii.

Nowożytne igrzyska olimpijskie

W IV wieku n.e. zakazano urządzania igrzysk. Na całe stulecia zapomniano o tej greckiej tradycji. Pierwsze nowożytne igrzyska olimpijskie zostały zorganizowane dopiero w 1896 roku w stolicy Grecji, Atenach. Od tej pory co cztery lata odbywają się zawody, w których biorą udział sportowcy z całego świata. Współczesne igrzyska różnią się od starożytnych. Startują w nich zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Dawniej w zmaganiach brali udział tylko Grecy, a obecnie zawodnicy z wszystkich państw. Wprowadzono też wiele nowych dyscyplin, jak siatkówka czy kolarstwo. W uznaniu dla greckiej tradycji zwyczajowo defiladę podczas uroczystości otwarcia igrzysk rozpoczynają reprezentanci Grecji.

Ogień olimpijski rozpala się w ruinach świątyni w Olimpii. Następnie sztafeta niesie go do miasta organizującego igrzyska. Tam w dniu otwarcia zawodów ogień roznieca znicz, który będzie płonął do końca igrzysk.

? Jakie są podobieństwa i różnice między igrzyskami starożytnymi a współczesnymi?

W skrócie

1. **Teatr grecki** narodził się około VI wieku p.n.e. Wywodzi się z uroczystości ku czci boga Dionizosa. W teatrach budowanych najczęściej na zboczach wzgórz Grecy wystawiali **tragedie** i **komedie**.
2. **„Iliada"** i **„Odyseja"** to największe dzieła literatury greckiej. Pierwszy epos opowiada historię wojny trojańskiej, a jej głównym bohaterem jest heros Achilles. „Odyseja" to historia 10-letniego powrotu Odyseusza spod Troi do ojczyzny – rodzinnej wyspy Itaki. Oba dzieła powstały około VIII wieku p.n.e. Ich autorstwo przypisuje się **Homerowi**.
3. **Sport** był ważny dla wszystkich Greków. Co cztery lata odbywały się w Olimpii igrzyska poświęcone Zeusowi. W czasie tych zawodów rozgrywano między innymi konkurencje wchodzące w skład pięcioboju olimpijskiego.
4. **Nowożytne igrzyska olimpijskie** organizowane są od końca XIX wieku. Nawiązują do tradycji zawodów urządzanych w starożytnej Grecji.

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij różnice między tragedią i komedią w teatrze greckim.
2. Powiedz, o czym opowiada epos „Odyseja".
3. Powiedz, jak wygląda obecnie flaga olimpijska. Wyjaśnij, co oznacza symbol, który na niej widnieje.
4. Podzielcie się na kilkuosobowe grupy. Przygotujcie w nich afisze namawiające do udziału w przedstawieniu teatralnym w starożytnym greckim amfiteatrze. Wykorzystajcie jak najwięcej pojęć związanych ze starożytnym teatrem.

Kim byli najdzielniejsi z Greków?

Miasto wojowników

Sparta nie była podobna do innych greckich miast-państw. Jej mieszkańcy – Spartanie nie wznosili ozdobnych świątyń ani pałaców ani nie układali wierszy. Woleli ćwiczyć ciosy włócznią. Miasta nie otaczał kamienny mur, bo Spartanie uważali, że wystarczającym murem są oni sami i ich tarcze. Odwagę i waleczność cenili ponad wszystko, a całe życie poświęcili służbie wojskowej.

Hełmy hoplitów z brązu były wytrzymałe i ciężkie – ważyły nawet 3 kilogramy.

Włócznię z metalowym grotem wykorzystywano do kłucia przeciwnika.

Miecza używano po utracie włóczni.

Tarcza greckich wojowników nazywała się hoplon, od niej pochodzi nazwa „hoplita".

Hoplici to ciężkozbrojni wojownicy greccy. Za najdzielniejszych hoplitów w całej Helladzie uchodzili Spartanie.

Pancerz i nagolenniki z brązu chroniły korpus i nogi hoplity.

Szkoła odwagi

Wyobraź sobie, że już po siódmych urodzinach musisz na stałe opuścić dom rodzinny. Młodych Spartan czekał właśnie taki los. Chłopcy trafiali do szkoły, gdzie uczyli się walczyć, znosić głód, zimno i ból. Spali na ziemi, jedli niewiele i trenowali każdego dnia. W ten sposób mieli się stać wytrzymali, silni, sprytni i odważni. Uczono ich, że prawdziwy wojownik wraca z wojny wyłącznie „**z tarczą albo na tarczy**", czyli zwycięski lub poległy. Nigdy nie mógł się poddać, a jeśli uciekł z pola, okrywał się hańbą. Po powrocie do polis był publicznie poniżany.

Termopile

Spartanie stoczyli wiele bitew i prawie zawsze wygrywali. Najsłynniejszą stała się jednak ta, którą przegrali. W 480 roku p.n.e. do Grecji wkroczyła olbrzymia armia perska. Najeźdźców było ponad 100 tysięcy. Bitwa z Persami rozegrała się w wąskim przesmyku **Termopile**, gdzie wróg nie mógł wykorzystać ogromnej przewagi liczebnej. Przez trzy dni trzystu Spartan stawiało zacięty opór, choć wiedzieli, że nie mają szans wygrać. Król Sparty Leonidas uznał jednak, że się nie wycofają. Ostatecznie wszyscy polegli, lecz ich postawa pozwoliła Grekom przygotować się do dalszych walk.

Przesmyk to wąskie przejście pomiędzy dwiema przeszkodami trudnymi do przebycia.

Pomnik Spartan w Termopilach zdobi znany napis: „Przechodniu, powiedz Sparcie, że leżymy tutaj posłuszni jej prawom".

„300" to film opowiadający o bohaterskiej walce Spartan pod Termopilami. Dzieło jest ekranizacją popularnego komiksu o tym samym tytule.

Sława przetrwała...

Termopile zapewniły Spartanom nieśmiertelną chwałę. Kraina walecznych wojowników, do dziś budzi podziw i fascynację. Spartanie często pojawiają się w filmach, książkach czy grach, a dumną nazwę Sparta noszą kluby sportowe.

1. Podaj przykład sytuacji, gdy możemy o kimś powiedzieć, że wrócił skądś „z tarczą".
2. Wyjaśnij, w jaki sposób w Sparcie przygotowywano chłopca do roli wojownika.
3. Sprawdź w internecie, o jakich wydarzeniach mówi się „polskie Termopile".

Matki i żony wojowników

Spartańskie dziewczęta też regularnie ćwiczyły – biegały i rzucały dyskiem. Wierzono, że silne matki urodzą zdrowe dzieci, przyszłych wojowników. Kobiety w Sparcie uczyły się czytać i pisać. Było to potrzebne, bo zarządzały majątkami, gdy mężczyźni wyruszali na wojnę.

„Biegnąca Spartanka" to jedna z nielicznych starożytnych rzeźb przedstawiająca Greczynkę uprawiającą sport.

IV. Podsumowanie

s. 90–91

Starożytna Grecja i jej mieszkańcy

Jakie były warunki naturalne?

- pasma górskie
- liczne zatoki i półwyspy
- mało ziemi uprawnej

Co łączyło Greków?

- język
- kultura
- religia
- sport

Polis – niewielkie greckie miasto-państwo.

s. 92–94

W co wierzyli starożytni Grecy?

Mitologia – zbiór mitów, czyli opowieści o życiu oraz czynach bogów i herosów. Wyjaśniały one, jak powstawał świat, a także pochodzenie bogów i ludzi.

Religia politeistyczna

Najważniejsi bogowie

- Zeus
- Hera
- Atena
- Apollo
- Artemida
- Afrodyta
- Ares
- Hermes
- Hefajstos
- Posejdon
- Hades
- Dionizos

Najsłynniejsi herosi

- Achilles
- Herakles
- Tezeusz

s. 97

Jaki ustrój panował w starożytnych Atenach?

Demokracja

Kto miał udział w rządach?

Obywatele – pełnoletni mężczyźni, których rodzice byli Ateńczykami.

Jak podejmowano decyzje?

Zgromadzenie ludowe – zebranie obywateli, na którym każdy mógł zabrać głos, a decyzję podejmowano przez głosowanie.

Perykles, ateński wódz i polityk, przemawiający na obradach zgromadzenia ludowego. W tle widać Akropol.

s. 101–108

Co stworzyli starożytni Grecy?

Nauka

- matematyka (Pitagoras)
- medycyna (Hipokrates)
- astronomia
- fizyka
- akustyka

Rzeźba

- Fidiasz (posągi Ateny w Atenach i Zeusa w Olimpii)
- Myron („Dyskobol”)

Architektura

- świątynie
- gimnazjony
- teatry
- stadiony

Filozofia

- poszukiwanie odpowiedzi na najważniejsze pytania: o budowę świata i cel życia
- najsłynniejsi filozofowie: Sokrates, Platon i Arystoteles

Teatr

- Wielkie Dionizje
- spektakle – tragedie i komedie

Literatura

- Homer („Iliada” i „Odyseja”)

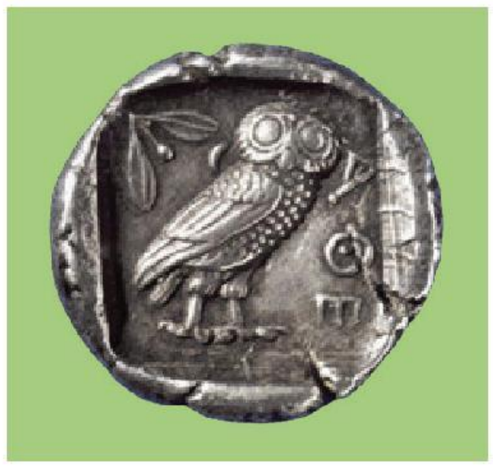
Sport

- igrzyska ku czci Zeusa w Olimpii co cztery lata
- pięciobój olimpijski

IV. Sprawdź wiedzę i umiejętności

Rozwiąż test z wiedzy o starożytnej Grecji. Za poprawnie wykonane zadanie otrzymasz greckie drachmy, czyli srebrne monety. Przy każdym poleceniu znajdziesz ikonkę informującą, ile drachm możesz uzyskać. Nawet jeśli nie odpowiesz na wszystkie pytania w zadaniu, część monet może być Twoja! Na koniec podlicz zdobyte monety i sprawdź, co oznacza Twój wynik.

Pamiętaj: Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie.

Drachma z V wieku p.n.e. z wizerunkiem sowy – symbolem bogini Ateny.

WYKONAJ W ZESZYCIE

1. Którą literą na osi czasu zostały oznaczone poszczególne stulecia?

- Wiek, w którym odbyły się pierwsze starożytne igrzyska olimpijskie. – ?
- Stulecie, w którym żył Perykles. – ?
- Wiek, w którym narodził się teatr grecki. – ?

2. Przyjrzyj się ilustracji. Następnie wybierz właściwe dokończenie zdania.

Grecki bóg mórz przedstawiany zazwyczaj z trójzębem to

A. Apollo.

B. Hades.

C. Posejdon.

D. Zeus.

3. Powiedz, jak nazywał się ustrój Aten w V wieku p.n.e. Wyjaśnij, do kogo należała wówczas władza w tej polis.

4. Powiedz, jakich pojęć dotyczy każdy opis.

- Centralny plac starożytnych Aten. Odbywał się tam handel, a także obrady zgromadzenia ludowego.
- Niezależne greckie miasto-państwo.

5. Przeczytaj opis słynnego greckiego posągu stojącego w Olimpii. Następnie odpowiedz na pytania.

Bóg siedzi na tronie, wykonany ze złota i z kości słoniowej. Na jego głowie spoczywa wieniec z gałązek oliwki. [...]. Bóg w lewej dłoni dzierży berło ozdobione wszelkimi metalami. Ptakiem siedzącym na berle jest orzeł. Ze złota są również sandały boga i płaszcz. Na płaszczu są wyrzeźbione postaci zwierzęce [...].

Słowo jest cieniem czynu, czyli starożytni Grecy i Rzymianie o sobie, oprac. L. Winniczuk, Warszawa 1972, s. 269–272.

- Którego greckiego boga przedstawiał posąg?
- Kto był twórcą opisanej rzeźby?

6. Określ, o kim mówi każda z postaci.

A Był najsłynniejszym greckim poetą. Jest uznawany za autora „Iliady" i „Odysei".

B To wielki grecki filozof, wszechstronny uczony. Zajmował się też przyrodą. Opisał ponad 500 gatunków zwierząt.

7. Przyjrzyj się fotografii. Następnie odpowiedz na podane pytania.

- W którym greckim mieście została wzniesiona świątynia Partenon?
- Jak nazywało się wzgórze, na którym zbudowano tę świątynię?

8. Spośród podanych dyscyplin sportowych wskaż trzy, które w starożytności wchodziły w skład pięcioboju olimpijskiego.

A. bieg maratoński

B. rzut dyskiem

C. pchnięcie kulą

D. skok wzwyż

E. zapasy

F. skok w dal

Gratulacje, to koniec sprawdzianu!

Sprawdź odpowiedzi na stronie 152. Policz, ile srebrnych drachm udało Ci się zdobyć. Następnie przeczytaj, co oznacza Twój wynik.

od 15 do 17 monet

Twój wynik jest godny podziwu. Dzieje starożytnej Grecji nie mają przed Tobą żadnych tajemnic. Śmiało możesz przystąpić do każdego sprawdzianu z tego okresu. W nagrodę przyznano Ci wieniec z gałązek oliwki rosnącej w świętym gaju Zeusa. Taki wieniec otrzymywali zwycięzcy igrzysk w Olimpii. Dla Greków to trofeum było cenniejsze niż wszelkie bogactwa.

od 10 do 14 monet

Dobrze radzisz sobie z zadaniami z dziejów Grecji. W Twoich odpowiedziach znalazło się jednak kilka błędów. Powtórz wiadomości i przystąp do sprawdzianu jeszcze raz. Wtedy z pewnością wieniec z gałązek z drzewa oliwnego będzie Twój!

mniej niż 10 monet

W Twoich odpowiedziach pojawiły się błędy. Ale nic straconego! Powtórz wiadomości z całego rozdziału i spróbuj rozwiązać zadania ponownie. Gdy poprawisz swój wynik, to na pewno sięgniesz po wieniec ze świętego drzewa oliwnego z gaju Zeusa.

Co o tym myślę?

Przejrzyj wszystkie lekcje z rozdziału IV i odpowiedz na pytania.

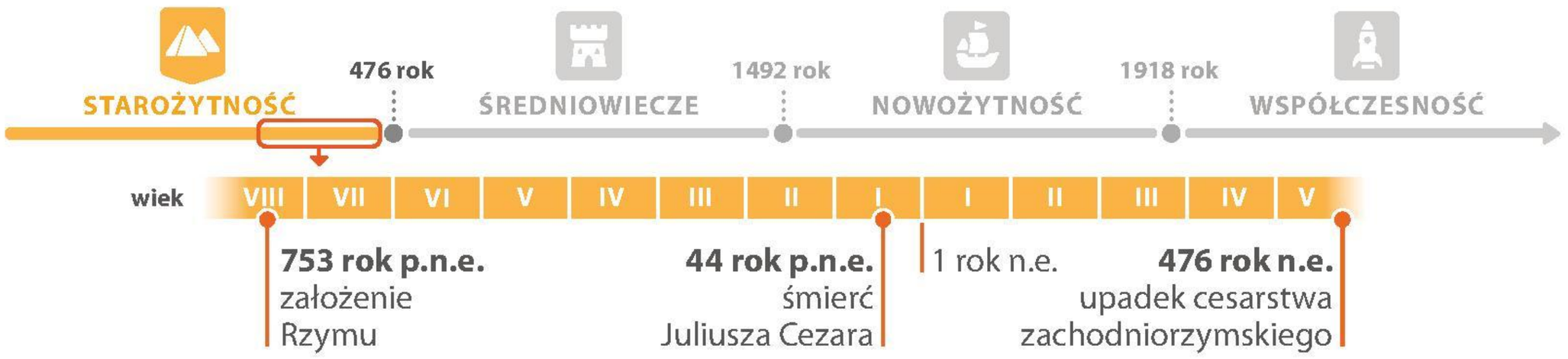
1. Która lekcja była dla Ciebie najtrudniejsza?
2. Co było najciekawsze w rozdziale IV?
3. Co było dla Ciebie zaskakujące?

V. Dzieje starożytnego Rzymu

Koloseum w Rzymie
(I wiek n.e.).

Z tego rozdziału dowiesz się:

- Jak powstało największe imperium w dziejach Europy?
- Jak budowano drogi, które przetrwały 2 tysiące lat?
- Kto walczył na rzymskiej arenie na śmierć i życie?

1 Jak powstało Imperium Rzymskie?

Na lekcji:

- opiszę początki państwa rzymskiego,
- omówię najważniejsze etapy w dziejach Rzymu,
- wytłumaczę, jak powstało Imperium Rzymskie.

Na dobry początek

Kto rządził w Atenach w czasach Peryklesa?

A obywatele B faraon C król D kapłani

Narodziny Rzymu

Czy pamiętacie wspaniałą cywilizację starożytnych Greków? W ich miastach-państwach kwitły demokracja oraz sztuka i nauka. W czasach gdy Grecja osiągała szczyt swojej potęgi, w innej części południowej Europy – w Italii, czyli na Półwyspie Apenińskim – zaczęło się rozwijać **państwo rzymskie**. Według legendy jego stolica **Rzym** została założona w **753 roku p.n.e.** Z czasem to miasto się rozrosło i zajęło siedem okolicznych wzgórz. W ciągu kilku stuleci niewielkie rzymskie państwo stało się potężnym imperium. Zasłynęło ono z licznych podbojów, ale też z mądrego prawa i budownictwa, na przykład doskonałych dróg.

Ciekawostka

Kapitol dawniej i dziś
Jednym z siedmiu wzgórz Rzymu był **Kapitol**. To tu znajdowała się najważniejsza rzymska świątynia. Dziś tę nazwę nosi też siedziba parlamentu USA w Waszyngtonie.

Dowiedz się więcej

Legenda o założeniu Rzymu

Powstanie Rzymu wiąże się z legendą o **Romulusie** i **Remusie**, synach boga wojny Marsa. Kiedy byli niemowlętami, z rozkazu wroga ich rodu zostali wrzuceni w koszu do rzeki Tyber. Udało się im jednak przetrwać, bo uratowała ich wilczyca, a później przygarnął pasterz. Kiedy dorośli, postanowili założyć miasto. Podczas wytyczania granic pokłócili się i Romulus zabił Remusa. Od imienia założyciela miasto nazwano Roma, czyli Rzym.

? Skąd pochodzi nazwa Rzym?

„Wilczyca kapitolińska” to rzeźba przedstawiająca wilczycę karmiącą Romulusa i Remusa. Wilk to symbol Marsa.

Kto rządził w starożytnym Rzymie?

Państwo rzymskie istniało **ponad 1200 lat**. Zobaczmy, jak w tym czasie zmieniał się jego ustrój, czyli sposób organizacji państwa.

Królestwo

Pierwszym władcą Rzymu został znany Ci z legendy Romulus. Po nim panowało jeszcze sześciu **królów**. Ostatni z nich był okrutny i niesprawiedliwy, więc poddani zbuntowali się i go wygnali.

Republika

Po wygnaniu ostatniego władcy Rzymianie ogłosili, że nie chcą mieć już kolejnego i że ich państwo będzie **republiką**. Kto zatem rządził? Władza należała odtąd do **obywateli** Rzymu. Najważniejsze decyzje, na przykład dotyczące wojny i finansów państwa, podejmował **senat**. O pozostałych sprawach oraz wyborze urzędników rozstrzygano na **zgromadzeniu ludowym**. Obradowali na nim wszyscy wolni mężczyźni będący obywatelami Rzymu.

Senat obradował trzy razy w miesiącu. Zasiadało w nim kilkuset senatorów z najważniejszych rodów Rzymu.

W I wieku p.n.e. Rzymem wstrząsały wojny domowe. Utalentowany rzymski wódz i polityk **Juliusz Cezar** zdobył prawie nieograniczoną władzę w państwie. Z tego powodu miał wrogów wśród zwolenników republiki. W 44 roku p.n.e. został przez nich zamordowany.

Cesarstwo

Czy po śmierci Juliusza Cezara Rzym znów stał się republiką? Nie. Wybuchła kolejna wojna domowa. Zwycięsko wyszedł z niej **Oktawian August**, który okazał się doskonałym władcą. Na cześć swojego poprzednika używał nowego tytułu – cezar. Odtąd państwo rzymskie stało się **cesarstwem**. Żeby umocnić swoją władzę, cesarze ograniczali rolę obywateli i senatu.

Ciekawostka

Jak zdobywano głosy w senacie?
Obrady senatu kończyły się głosowaniem. Senatorzy stawali po lewej lub prawej stronie linii namalowanej na podłodze, żeby pokazać, czy są za wnioskiem, czy przeciw niemu. Często zdarzało się, że niezdecydowani byli siłą za ręce i nogi przeciągani na jedną ze stron linii.

Obywatel – w starożytnym Rzymie człowiek wolny, którego rodzice również byli obywatelami.

Juliusz Cezar wprowadził wiele reform w Rzymie. Na przykład ustanowił nowy, dokładniejszy kalendarz nazwany od jego imienia juliańskim.

Jak Rzymianie stworzyli swoje imperium?

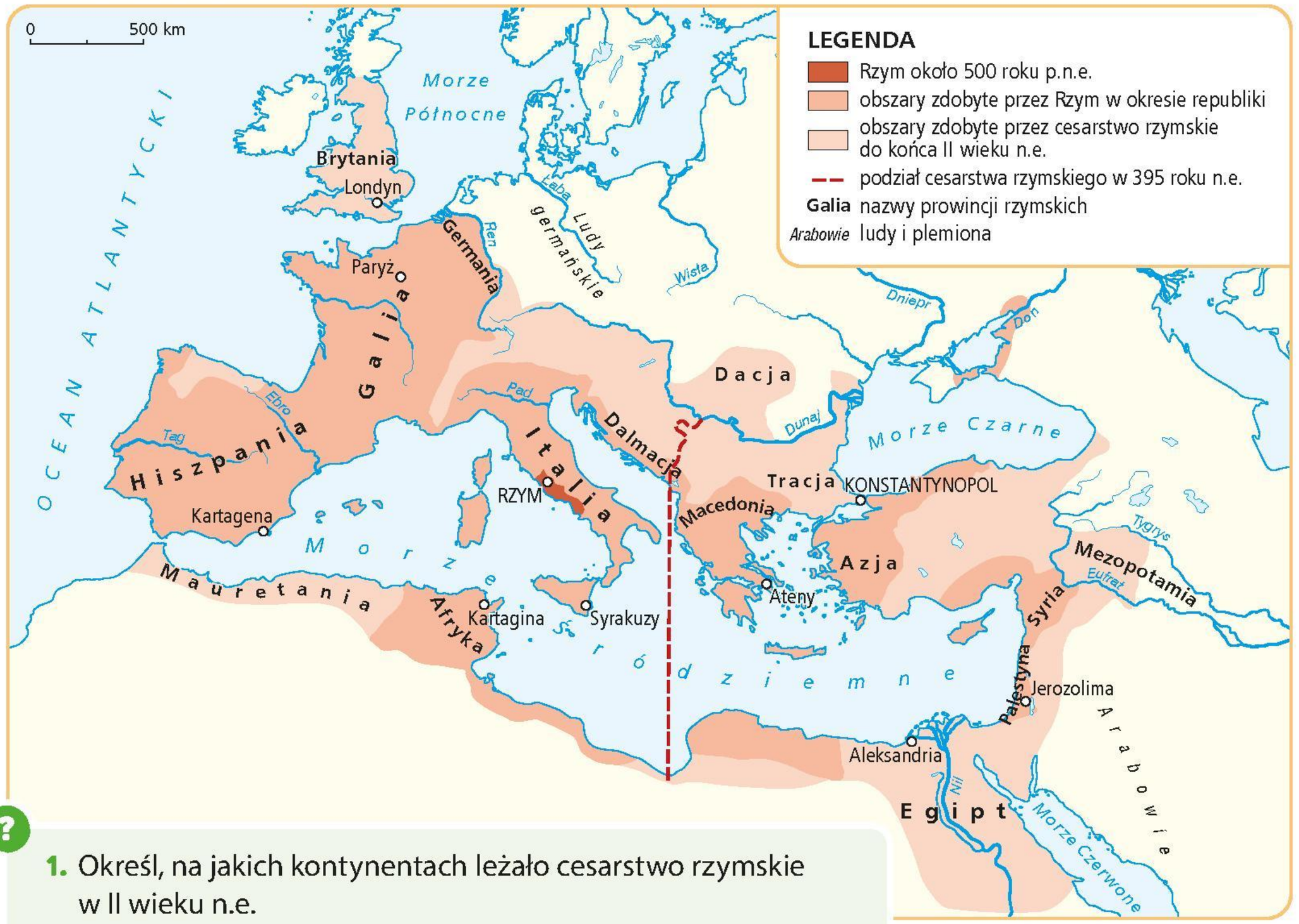
Przez stulecia Rzymianie toczyli liczne wojny i stale powiększali swoje państwo. Do połowy III wieku p.n.e. zajęli całą Italię. Na przełomie III i II wieku p.n.e. weszli w konflikt z Kartaginą – bogatym miastem w północnej Afryce. Po trzech wojnach Kartagina poniosła klęskę i została całkowicie zniszczona. Rzymskie państwo zagarnęło jej terytoria, nazwane **prowincją** Afryka.

W następnych wiekach Rzymianie podbijali kolejne ziemie i tworzyli nowe prowincje. Tak powstało mocarstwo nazywane **Imperium Rzymskim**, które największe rozmiary osiągnęło w II wieku n.e. Było to najrozleglejsze imperium w dziejach Europy.

Prowincja – w starożytności: terytorium podbite przez państwo rzymskie. Zamieszkująca je ludność płaciła na rzecz Rzymu podatki.

Imperium Rzymskie

- Zauważ, że Rzymianie zajęli obszar Egiptu i Grecji – cywilizacji, które znasz już z wcześniejszych lekcji.
- Zwróć uwagę, że do końca II wieku n.e. Rzymianie opanowali całe wybrzeże Morza Śródziemnego.

1. Określ, na jakich kontynentach leżało cesarstwo rzymskie w II wieku n.e.
2. Powiedz, w którym okresie – republiki czy cesarstwa – Rzymianie podbili Egipt.
3. Wymień nazwy prowincji rzymskich, które dziś są nazwami państw.

Armia rzymska

Wielkie podboje państwo rzymskie zawdzięczało dobrze zorganizowanej armii. Tworzyły ją **legiony**. Każdy taki oddział liczył około 5 tysięcy ciężkozbrojnych, świetnie wyćwiczonych żołnierzy piechoty, czyli legionistów. O ich skuteczności decydowało nie tylko wyszkolenie, lecz także doskonałe uzbrojenie.

Hełm chronił głowę legionisty przed ciosami przeciwnika. Miał specjalne płytki osłaniające policzki i kark żołnierza.

Oszczep był ciężki i służył do walki na odległość. Zazwyczaj każdy legionista miał dwa oszczepy różnej długości.

Pancerz składał się z metalowych płytek połączonych rzemieniami.

Miecz to broń noszona przy pasie i używana podczas walki wręcz.

Katapulta była rodzajem machiny oblężniczej. Rzymianie używali jej do burzenia murów atakowanych miast.

Sandały wytwarzano ze zwierzęcej skóry. Wytrzymałe obuwie było niezbędne podczas długich marszów.

Tarcza była wykonana z drewna i obszyta skórą. Metalowe okucia zwiększały jej odporność na ciosy. Na tarczach umieszczony był numer legionu, do którego należał legionista.

1. Wymień elementy wyposażenia legionisty, które chroniły go przed ciosami przeciwników.
2. Wyjaśnij, do czego służyła katapulta.

Kryzys Imperium Rzymskiego

W okresie świetności – w I i II wieku n.e. – cesarstwo rzymskie obejmowało ogromny obszar. W granicach imperium żył co czwarty mieszkaniec Ziemi. Jednak zaledwie 300 lat później to potężne państwo upadło. Jakie były tego przyczyny?

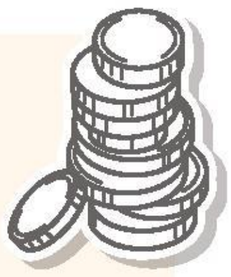
Barbarzyńca – dla starożytnych: przedstawiciel innej cywilizacji.

Najazdy barbarzyńców

Ziemie cesarstwa rzymskiego były często najeżdżane przez plemiona **barbarzyńców**, głównie Germanów z terenów dzisiejszych Niemiec i Belgii. Najeźdźcy plądrowali ziemie uprawne i niszczyli rzymskie miasta.

Kryzys gospodarczy

Liczne wojny prowadzone przez cesarstwo rzymskie wymagały pieniędzy. Koszty ponosiło społeczeństwo, na które nakładano coraz wyższe podatki. Wiele razy prowadziło to do buntów mieszkańców imperium.

Rywalizacja o władzę

Ambitni dowódcy wojskowi na czele swoich legionów często walczyli o władzę w państwie. Niejednokrotnie dochodziło do wojen domowych i zabójstw cesarzy. Bezustanne zmiany na tronie osłabiały władzę cesarską.

? Dlaczego wojny prowadzone przez cesarstwo rzymskie były przyczyną jego kryzysu?

Upadek Imperium Rzymskiego

Kolejnym cesarzom coraz trudniej było zarządzać olbrzymim imperium i bronić jego granic. Co zdecydowali w tej niełatwej sytuacji? W **395 roku n.e. państwo zostało podzielone** na dwie części (znajdź granicę między nimi na mapie ze s. 120):

- cesarstwo zachodniorzymskie ze stolicą w Rzymie,
- cesarstwo wchodniorzymskie ze stolicą w Konstantynopolu.

Odtąd każdą połową imperium rządziło dwóch cesarzy, czyli razem aż czterech. Nie uchroniło to jednak Rzymu przed upadkiem. Barbarzyńcy coraz częściej najeżdżali ziemie cesarstwa zachodniorzymskiego. Kilka razy udało im się nawet zdobyć jego stolicę, którą mocno zniszczyli.

W **476 roku n.e.** jeden z barbarzyńskich wodzów pozbawił władzy ostatniego cesarza Rzymu. Oznaczało to upadek cesarstwa zachodniorzymskiego. W przyszłości historycy uznali to wydarzenie za symboliczny **koniec starożytności**.

? W którym wieku upadł Rzym?

Ciekawostka

Skąd się wzięło słowo „wandalizm”?
Jedno z barbarzyńskich plemion – Wandalowie – zdobyło w 455 roku n.e. Rzym. Wandalscy wojownicy ograbili go doszczętnie z wszelkich skarbów oraz zniszczyli wiele budynków. Stąd dziś bezmyślne niszczenie cudzej własności nazywamy wandalizmem.

Polska jako republika

Przez kilka wieków państwo rzymskie było republiką. Dziś taki ustrój obowiązuje w większości państw świata. Wśród nich jest Polska. Polski odpowiednik słowa „republika" to „rzeczpospolita". Oznacza to, że władza w państwie należy do wszystkich obywateli, a sprawują ją wybrani przez nich urzędnicy. Podobnie jak w starożytnym Rzymie, w naszym kraju mamy też senat. W Rzymie senatorami mogli być jednak tylko mężczyźni z najbogatszych rodów. Obecnie w Polsce w wyborach do senatu może wystartować każdy obywatel, który ukończył 30 rok życia.

? Jakie są różnice między senatem w republice rzymskiej i współczesnej Polsce?

Senat Rzeczypospolitej Polskiej jest izbą wyższą polskiego parlamentu. Zasiada w nim stu senatorów.

W skrócie

1. **Rzym** – według legendy – został założony w 753 roku p.n.e. przez braci Romulusa i Remusa.
2. **Republika rzymska** funkcjonowała do końca I wieku p.n.e. Władza w państwie należała do obywateli, czyli wolnych mężczyzn. Najważniejsze decyzje w republice były podejmowane przez senat. Urzędników wybierało zgromadzenie ludowe.
3. **Okres cesarstwa rzymskiego** rozpoczął się pod koniec I wieku p.n.e., gdy władzę w państwie przejął Oktawian August. Jego następcy władali Rzymem jako kolejni cesarze.
4. **Imperium Rzymskie** to potężne państwo, na które składały się Italia oraz liczne prowincje w Europie, północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie.

Upadek cesarstwa zachodniorzymskiego

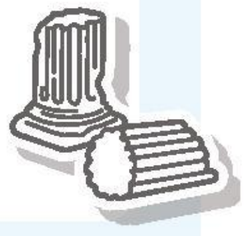
Przyczyny
(Dlaczego do tego doszło?)
- kryzys gospodarczy i polityczny
- najazdy plemion barbarzyńskich

Wydarzenie
(Co się wydarzyło?)
- upadek cesarstwa zachodniorzymskiego w **476 roku n.e.**

Skutki
(Co z tego wynikło?)
- symboliczny koniec epoki starożytnej
- upadek znaczenia Rzymu

Czy już umiem?

1. Powiedz, w jaki sposób powstało Imperium Rzymskie.
2. Omów przyczyny upadku cesarstwa rzymskiego.
3. Wyjaśnij, kim w republice rzymskiej byli konsulowie i co należało do ich obowiązków. Wyjaśnij też dzisiejsze znaczenie tego słowa. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.
4. Omówcie różnice między republiką a cesarstwem rzymskim. Wskażcie ich zalety i wady. Oceńcie, który z tych ustrojów jest lepszy dla państwa i jego mieszkańców.

Tajemnice sprzed wieków

Dlaczego rzymskie legiony podbiły świat?

Doskonałe wzorce

Rzymskie oddziały były wzorowane na wojskach Greków, których uważano za najlepszych wojowników. Legioniści ćwiczyli codziennie. Byli też przygotowani do marszu i w upale, i w deszczu. Każdy żołnierz był zaopatrzony w jedzenie na kilka dni, a cały jego ekwipunek ważył około 35 kilogramów. Legioniści potrafili w ciągu jednego dnia wznieść ufortyfikowany obóz. Żołnierze legionów wspólnie zwyciężali i wspólnie ponosili kary. Gdy oddział złamał przepisy lub uciekł z pola walki, karany był dziesiątkowaniem. Legioniści ciągnęli losy i co dziesiątego karano śmiercią, niezależnie od stopnia i zasług.

1 LEGION — legion = 5000-6000 żołnierzy

↓

10 kohort — kohorta = 500-600 żołnierzy; 1 kohorta = 3 manipuły

↓

30 manipułów — manipuł = 160-200 żołnierzy; 1 manipuł = 2 centurie

↓

60 centurii — centuria = 80-100 żołnierzy

Mistrzowie taktyki

Rzymscy dowódcy nigdy nie działali na oślep. Zanim rozległ się dźwięk trąb oznaczający sygnał do ataku, wysyłali zwiadowców i badali teren. Chcieli dokładnie wiedzieć, gdzie jest wróg i jak jest silny. W przemyślany sposób wybierali strategię dostosowaną do warunków bitwy. Czasem nawet udawali odwrót, by wciągnąć przeciwnika w pułapkę. Kiedy nadszedł czas walki, legioniści tworzyli ścianę tarcz, za którą kryli się przed ostrzałem. Z pierwszego szeregu leciały krótkie oszczepy zwane pilum, które przebijały tarcze wrogów i wywoływały chaos w ich szeregach. Wtedy Rzymianie ruszali do ataku.

Legioniści – budowniczowie imperium

Zadaniem legionistów była nie tylko walka. Podczas pokoju budowali drogi, mosty i akwedukty. Obecność rzymskich żołnierzy oznaczała wprowadzanie na danym obszarze rzymskiej kultury, porządku prawnego i obyczajów. Liczne europejskie miasta, nawet tak wielkie jak stolica Austrii – Wiedeń – powstały tam, gdzie wcześniej rzymskie wojska zbudowały swoje obozy warowne. Dzięki legionom dokonania cywilizacji rzymskiej szeroko się upowszechniły.

Najważniejszym symbolem każdego legionu był sztandar ze złotym orłem. Jego utratę uważano za powód do hańby dla rzymskich żołnierzy.

- Orzeł był atrybutem boga Jowisza.
- Łaciński skrót S.P.Q.R. oznaczał senat i lud rzymski. Miał przypominać legionistom, w czyim imieniu walczą.
- Podobizna i imię aktualnie panującego cesarza.
- Rzymska liczba oznaczająca numer legionu. Na pewno potrafisz ją odczytać.

Atak... żółwiem!

Rzymianie często używali formacji zwanej testudo, co po łacinie oznacza… żółwia. Skąd ta nazwa? Żołnierze ustawiali się w ciasny szyk, trzymając tarcze z przodu i nad głowami. Oddział przypominał wówczas pancernego żółwia o wielu nogach. Skorupa z tarcz była tak wytrzymała, że – według rzymskich kronikarzy – potrafiła utrzymać stojący na niej wóz z koniem. W rezultacie, nawet pod ostrzałem przeciwnika, legioniści mogli podejść w pobliże wroga lub pod mur obleganego miasta niemal bez strat.

Formacja „żółw" w natarciu.

?

1. Powiedz, co decydowało o skuteczności rzymskiej armii na polach bitew.
2. Wyjaśnij, skąd wzięła się nazwa formacji „żółw".

2 W starożytnym Rzymie

Na lekcji:

- omówię grupy, na które dzieliło się rzymskie społeczeństwo,
- opiszę życie mieszkańców dawnego Rzymu,
- wyjaśnię, w co wierzyli starożytni Rzymianie.

Na dobry początek

Jaki ustrój panował w starożytnym Rzymie od I wieku p.n.e.?

A królestwo B republika C cesarstwo

Kto mieszkał w starożytnym Rzymie?

W czasach wybitnego wodza i polityka Juliusza Cezara Rzym był największym miastem na świecie. Mieszkał tam aż milion ludzi. Rzymianie, podobnie jak Grecy, nie mieli takich samych praw. Dzielili się na trzy grupy: **patrycjuszy**, **plebejuszy** i **niewolników**. Patrycjusze i plebejusze zaliczali się do ludzi wolnych i byli obywatelami. Popatrz na poniższą scenę, która rozgrywa się na rzymskim placu, zwanym Forum Romanum.

Pochodzę z rodziny **patrycjuszy**. Zasiadam w senacie, sprawuję ważne urzędy. Jestem bogaty – mam wielki majątek ziemski i licznych niewolników.

Jako **plebejusz** jestem wolny i mogę brać udział w zgromadzeniu ludowym. Sprzedaję owoce, aby zarobić na życie. Moi bracia służą w legionach rzymskich.

Jestem **niewolnikiem**. Należę do mojego pana. Nie mam żadnych praw ani majątku.

Jak się mieszkało w starożytnym Rzymie?

Życie codzienne patrycjuszy, plebejuszy i niewolników bardzo się różniło. Patrycjusze mieszkali w luksusowych **willach**. Takie domy miały wiele pomieszczeń i wewnętrzne podwórza. Niewolnicy byli własnością patrycjuszy. Za swoją pracę nie otrzymywali wynagrodzenia. Musieli spać na podłodze w ciemnych, zimnych izbach.

Plebejusze w miastach pracowali głównie jako kupcy i rzemieślnicy. Mieszkali w **kamienicach**. Bogatsi zajmowali mieszkania na piętrach, które były większe i lepiej oświetlone. Najbiedniejsi wynajmowali ciasne pomieszczenia na poddaszach lub pod schodami. Na wsi przeważali rolnicy. Pracowali na własnej ziemi, mieszkali w swoich domach i służyli w armii.

Rzymska kamienica z okresu cesarstwa. Powiedz, kto ją zamieszkiwał.

Patrycjusze dużo czasu spędzali na ucztach, czyli wystawnych przyjęciach. Zwykle jedli w pozycji półleżącej.

Niewolnicy nie tylko podawali do stołu, lecz także śpiewali i tańczyli, żeby umilić czas swoim właścicielom.

Praca ze źródłem

Rzymski filozof Seneka o traktowaniu niewolników

- Przeczytaj tekst źródłowy. Zwróć uwagę na to, za co byli karani niewolnicy.
- Porównaj tekst z obrazem, który widzisz powyżej.

Zjada ów pan więcej, niż może pomieścić [...], a tymczasem niewolnikom nie wolno poruszyć wargami, nawet po to, by coś powiedzieć. Rózga ucisza wszelkie szmery, przy czym spod kary chłosty nie są wyjęte nawet nieumyślnie wydane dźwięki jak kaszel czy kichnięcie, czkawka. [...] Całą noc przestoją nieraz głodni i niemi [...].

Źródło: *Listy moralne do Lucyliusza*, [w:] E. Wipszycka, *Cywilizacja starożytna*, Warszawa 1999, s. 140.

? Opisz, jak patrycjusze traktowali swoich niewolników.

Rzym – Wieczne Miasto

W pierwszych wiekach naszej ery Rzym, stolica potężnego imperium, tętnił życiem. W amfiteatrach często odbywały się wielkie widowiska, jak walki gladiatorów. Rzymianie przepadali też za innymi uroczystościami, na przykład triumfami wodzów. Mieszkańcy Rzymu byli dumni ze swojego miasta. Wierzyli, że będzie ono trwać zawsze. Dlatego nazywali Rzym **Wiecznym Miastem**.

Na Forum Romanum

Rzymianie chętnie spotykali się na **Forum Romanum** – głównym placu miasta, gdzie znajdowały się liczne świątynie oraz siedziba senatu. Tam handlowali, oddawali cześć bogom, rozmawiali o polityce i wymieniali się nowinami.

Wyścigi rydwanów

Największą areną widowiskową Rzymu był **Circus Maximus** [czytaj: cirkus **ma**ksimus], czyli Cyrk Największy. Miał on około 600 metrów długości. Organizowane tu wyścigi rydwanów mogło oglądać nawet 250 tysięcy ludzi.

Triumfy wodzów

Ważnym wydarzeniem w Rzymie były uroczyste **triumfy** wodzów lub cesarzy, którzy wracali ze zwycięskich wojen. Z tej okazji wznoszono dla nich **łuki triumfalne**, czyli ozdobne bramy, przez które zwycięzcy przejeżdżali na czele swoich wojsk.

Igrzyska w Koloseum

Ulubioną rozrywką Rzymian były igrzyska, zwłaszcza walki **gladiatorów**. Byli to jeńcy, niewolnicy lub skazańcy, którzy walczyli na arenie na śmierć i życie. Najważniejsze zmagania organizowano w **Koloseum**. Ten wspaniały amfiteatr powstał w I wieku n.e. Mógł pomieścić nawet 50 tysięcy widzów.

Wizyty w termach

W wolnym czasie Rzymianie odwiedzali **termy**, czyli publiczne łaźnie. Wstęp do nich był bezpłatny dla wszystkich mieszkańców miasta. Wszyscy chętnie chodzili tam, aby wziąć kąpiel, a także spotkać się z przyjaciółmi i uprawiać sport.

?

1. Wyjaśnij, jaką funkcję pełniło Forum Romanum.
2. Podaj nazwy dwóch rzymskich aren widowiskowych. Powiedz, jakie wydarzenia się w nich odbywały.

W co wierzyli Rzymianie?

Rzymianie wierzyli w **wielu bogów**, tak jak większość starożytnych ludów. Początkowo czcili Słońce, Księżyc i siły przyrody: wiatr, wodę, ogień, ziemię. Wierzyli też, że czuwają nad nimi bóstwa oraz duchy przodków. Duże znaczenie przypisywali wróżbom. Wróżbici przepowiadali przyszłość na podstawie lotu ptaków, odgłosów zwierząt lub snów.

Gdy Rzymianie powiększyli swoje imperium, zaczęli przyjmować wierzenia podbitych ludów. Najsilniej wpłynęła na nich religia grecka. Czy pamiętasz, w jakich bogów wierzyli Grecy? Z czasem Rzymianie podobnie zaczęli sobie wyobrażać własne bóstwa. Przyjrzyj się ilustracjom.

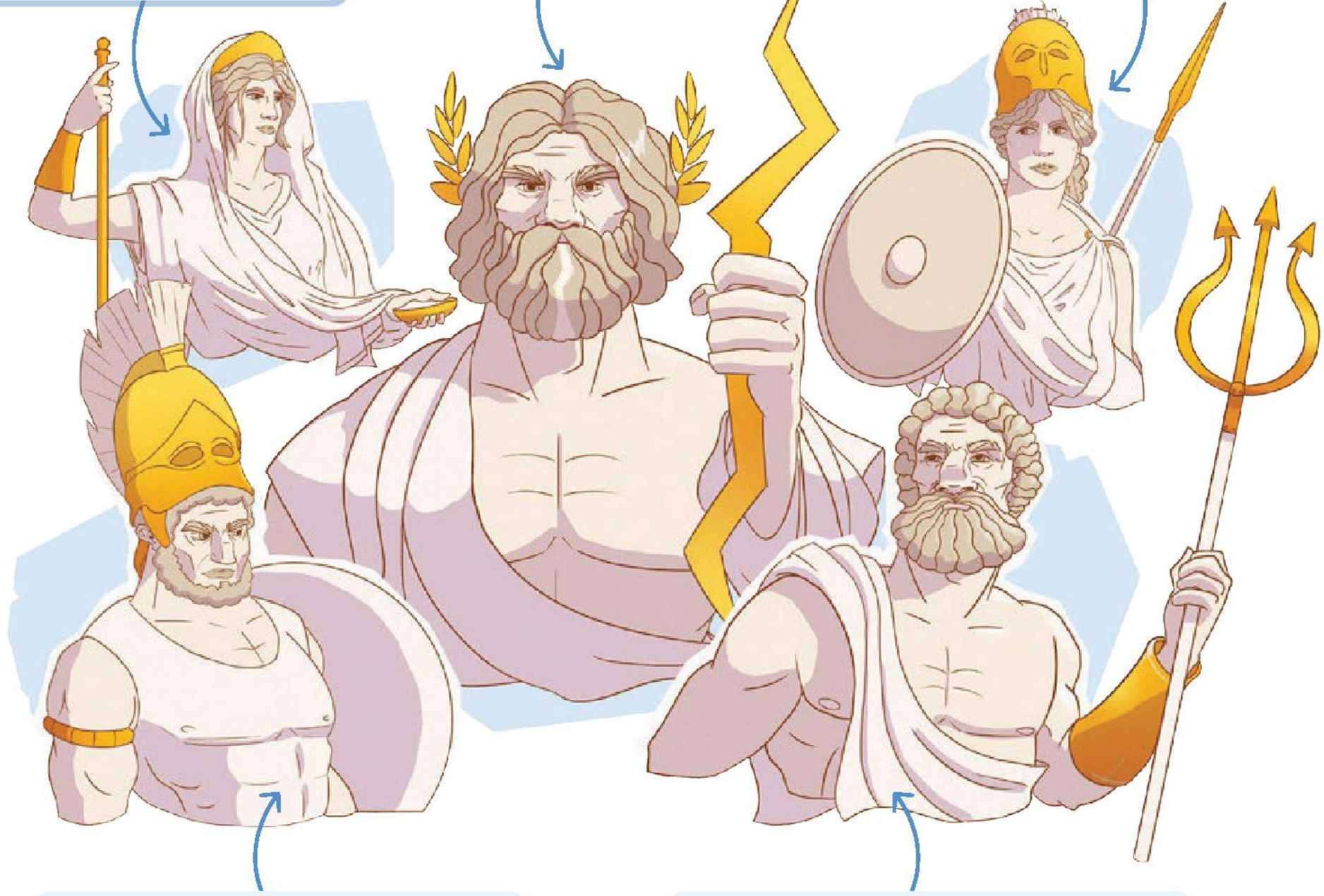
Ciekawostka

Skąd się wzięły nazwy planet?
Część planet Układu Słonecznego nosi imiona rzymskich bogów (jak Mars, Jowisz czy Neptun). Niektóre planety poznano już w starożytności, a Rzymianie nazwali je tak jak swoich bogów.

Junona, żona Jowisza, była opiekunką rodzin. Rzymianie uważali ją za królową nieba, dlatego przedstawiali ją z królewskim berłem.

Jowisz był najpotężniejszym rzymskim bóstwem, władcą bogów i ludzi. Jako bóg nieba władał piorunami.

Minerwa to córka Jowisza i Junony. Rzymianie czcili ją jako boginię mądrości, rzemiosł i sprawiedliwej wojny.

Mars to bóg wojny. Rzymianie, którzy prowadzili liczne podboje, otaczali go dużym szacunkiem.

Neptun, brat Jowisza, był władcą mórz. Jego broń stanowił trójząb, którym bóg wywoływał sztormy.

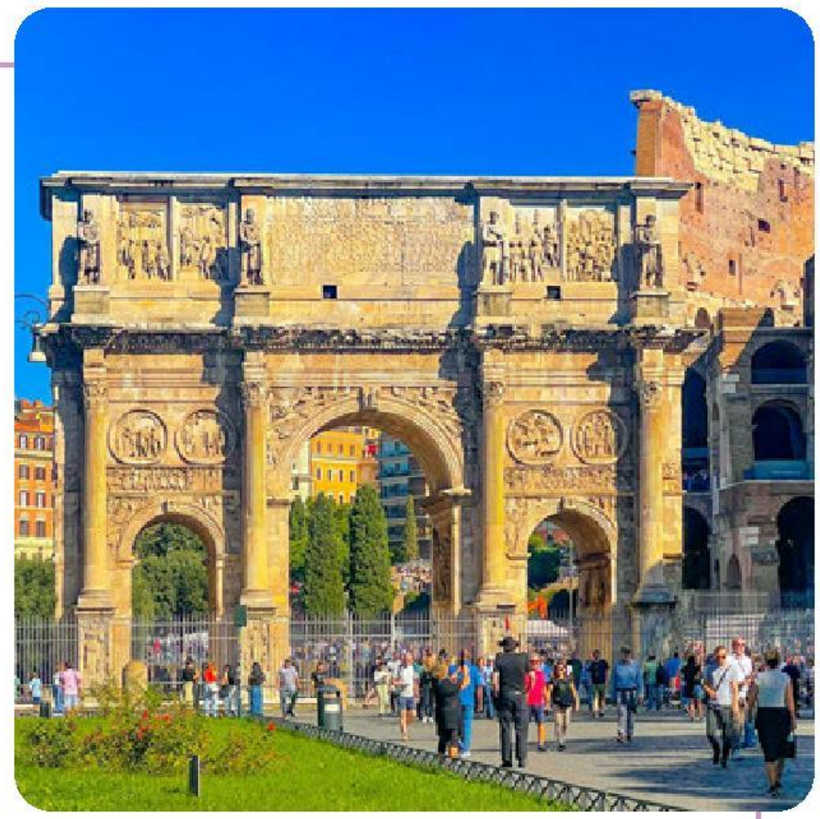
? Który rzymski bóg przypominał greckiego Posejdona?

Współcześnie

Rzym obecnie

Współcześnie Rzym jest stolicą Włoch. Ma ponad 4 miliony mieszkańców – cztery razy więcej niż na początku naszej ery. Każdego roku przyjeżdża tam kilkadziesiąt milionów turystów z całego świata. W mieście zachowało się wiele zabytków z czasów Imperium Rzymskiego, na przykład Koloseum, Circus Maximus czy Forum Romanum.
Nie pełnią one dziś takich funkcji jak w starożytności, ale są popularnymi atrakcjami turystycznymi. W Rzymie można zwiedzać też liczne budowle z późniejszych epok oraz wspaniałe muzea. Ponadto na terenie Rzymu znajduje się najmniejsze państwo świata – Watykan.

? Jakie są największe atrakcje turystyczne Rzymu?

Łuk Konstantyna Wielkiego z IV wieku n.e. to jedna z największych atrakcji Rzymu.

W skrócie

1. **Rzymskie społeczeństwo** dzieliło się na **patrycjuszy**, **plebejuszy** i **niewolników**.

Patrycjusze	Plebejusze	Niewolnicy
• najbogatsi obywatele • mogli być senatorami i urzędnikami • posiadali wielkie majątki ziemskie i licznych niewolników	• głównie kupcy, rzemieślnicy i rolnicy • służyli w armii • mieli prawo uczestniczyć w zgromadzeniu ludowym	• należeli do swoich właścicieli decydujących o ich losach • nie mieli majątku ani żadnych praw • często źle ich traktowano

2. **Luksusowe wille** należały do najbogatszych Rzymian. Biedniejsi w miastach mieszkali w **piętrowych kamienicach**. Wszyscy chętnie spędzali czas w termach.
3. **Igrzyska i wyścigi rydwanów** to ulubione rozrywki Rzymian. Ważnym wydarzeniem w mieście były też uroczyste triumfy wodzów.
4. **Rzymianie wierzyli w wielu bogów**, podobnych do bóstw greckich. Najważniejsi rzymscy bogowie to: Jowisz, Junona, Minerwa, Mars i Neptun.

Czy już umiem?

1. Wymień grupy, na które dzieliło się społeczeństwo starożytnego Rzymu.
2. Wyjaśnij, dlaczego Rzym był nazywany Wiecznym Miastem.
3. Wymień najważniejszych rzymskich bogów. Wyjaśnij, w czym religia starożytnych Rzymian przypominała wierzenia Greków. Sprawdź, kim byli: Wenus, Diana, Pluton, Wulkan i Merkury.
4. Napiszcie w parach list rzymskiego plebejusza do przyjaciół. Opiszcie, jak wyglądał jego zwyczajny dzień: jakie miał obowiązki i jak spędzał wolny czas.

3 Dziedzictwo Imperium Rzymskiego

Na lekcji:

- wyjaśnię, czym była romanizacja,
- przedstawię dorobek prawny Rzymian,
- wskażę elementy rzymskiego dziedzictwa we współczesnym świecie.

Na dobry początek

Jak nazywała się grupa najbogatszych mieszkańców Rzymu?

A plebejusze B patrycjusze C gladiatorzy D niewolnicy

Czym była romanizacja?

Jak już wiesz, Imperium Rzymskie zajmowało część Europy i Bliskiego Wschodu oraz północną Afrykę. Na podbitych ziemiach Rzymianie wprowadzali swoje prawa i obyczaje. Tamtejsze plemiona przejmowały też rzymską kulturę, język i wierzenia. Zjawisko to nazywamy **romanizacją**. Język łaciński (**łacina**) stał się wspólnym językiem różnych ludów, podobnie jak obecnie angielski.

Jakie były skutki romanizacji? Mieszkańcy prowincji upodobniali się do Rzymian. Używali łaciny, przyjmowali ich obyczaje, a nawet nosili rzymską broń, ubiory i ozdoby. W prowincjach imperium powstawały budowle wzorowane na rzymskich. Mimo rozpadu Imperium Rzymskiego skutki romanizacji widoczne są do dziś.

Romanizacja – przyjmowanie języka, obyczajów i kultury rzymskiej przez mieszkańców Imperium Rzymskiego.

Amfiteatr w Al-Dżamm w Tunezji powstał w III wieku n.e. To najwspanialsza rzymska budowla wzniesiona w północnej Afryce. Czy poznajesz, na jakim obiekcie z Rzymu była wzorowana?

Dorobek prawny Rzymian

Rzymianie wiedzieli, że jest ważne, aby ich państwo miało nie tylko silną armię i zdolnych przywódców, lecz także przemyślane prawo. Początkowo obowiązujące zasady nie były spisywane. Z czasem przepisów przybyło tak wiele, że nie sposób było zapamiętać je wszystkie. Dlatego w V wieku p.n.e. zostały wyryte na **dwunastu tablicach**, które ustawiono na Forum Romanum. Dzięki temu każdy obywatel mógł poznać obowiązujące prawo. Ten zbiór przepisów nazwano **Prawem XII tablic**.

Prawo stworzone przez Rzymian uznano za mądre i sprawiedliwe. Przetrwało ono po upadku Imperium Rzymskiego i stało się podstawą systemu prawnego w wielu państwach, również w Polsce. Także dziś każdy przyszły prawnik musi poznać na studiach prawo rzymskie. Przetrwały też takie zasady jak: „Prawo nie działa wstecz" czy „Umów należy dotrzymywać".

? Dlaczego prawo rzymskie zostało spisane na dwunastu tablicach?

Praca ze źródłem

Prawo XII tablic

- Przeczytaj tekst źródłowy. Zwróć uwagę, jakie kary groziły za opisane wykroczenia.
- Zauważ, że niektóre przepisy są podobne do znanych Ci zasad z Kodeksu Hammurabiego, w którym obowiązywała zasada „oko za oko, ząb za ząb".

Tablica I

1. Jeśli ktokolwiek pozwie człowieka przed sąd, ten zobowiązany jest stawić się. Jeśli pozwany uchyla się [unika sądu], niech pozywający przywoła [...] świadków i niech przyprowadzi go siłą.

Tablica III

1. Ten, który przyznał się do zadłużenia, albo też ten, przeciw któremu ogłoszono orzeczenie, będzie miał trzydzieści dni na zapłatę. Po tym terminie można przymusowo zniewolić jego osobę.

Tablica VIII

2. Jeśli ktoś okaleczył kończynę drugiej osobie i nie ułożył się [nie porozumiał się] z poszkodowanym, ten ma prawo do zemsty. Jeśli ktoś złamał kość człowiekowi wolnemu swą ręką albo drewnianą pałką, niechaj zapłaci karę w wysokości trzystu monet, jeśli zaś złamał kość niewolnikowi, zapłaci sto pięćdziesiąt.
3. Jeśli ktoś został zabity podczas nocnej kradzieży, słusznie został zabity.

Tablica XI

1. Nie wolno zawierać małżeństw między patrycjuszami a plebejuszami.

Źródło: Prawo XII tablic, [w:] „Rzym starożytny. Teksty źródłowe do nauki historii w szkole", nr 3, oprac. L.T. Błaszczyk, Warszawa 1961.

? **1.** Wyjaśnij, w jakim przypadku Rzymianin mógł popaść w niewolę.
2. Powiedz, które z podanych przepisów wydają Ci się sprawiedliwe, a które niesprawiedliwe.

Ślady Imperium Rzymskiego

Na ziemiach dawnego Imperium Rzymskiego leży obecnie **ponad dwadzieścia państw, położonych w Europie, północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie**. Można w nich dziś podziwiać wspaniałe zabytki cywilizacji Rzymu. Wpływy rzymskiej architektury widać też w konstrukcji współczesnych budowli i przebiegu dróg w Europie. Poza tym przetrwało dziedzictwo niematerialne, jak na przykład zasady rzymskiego prawa oraz języki romańskie, które wywodzą się z łaciny. Ponadto pochodzi z niej wiele nazw miejscowości oraz różnych pojęć i powiedzeń.

Rzymskie monety są odnajdywane przez archeologów daleko poza granicami imperium. To dowód na szerokie kontakty handlowe Rzymian.

Zasięg Imperium Rzymskiego na mapie współczesnej Europy, północnej Afryki i Bliskiego Wschodu

Gdzie szukać śladów Imperium Rzymskiego?

Budowle wzniesione przez Rzymian i upamiętniające ich działalność można dziś znaleźć na całym obszarze dawnego cesarstwa, a nawet poza jego granicami. Czy wiesz, że takie obiekty są nawet w Polsce?

1. **Wał Hadriana** wybudowano w II wieku n.e. w Brytanii. Jego nazwa pochodzi od imienia jednego z rzymskich cesarzy. Fortyfkacja o długości 117 kilometrów i wysokości 5 metrów przez setki lat broniła północnej granicy Imperium Rzymskiego przed atakami plemion barbarzyńskich z terenów dzisiejszej Szkocji.

2. **Faktoria** w Pruszczu Gdańskim to zrekonstruowana osada z czasów pierwszych wieków naszej ery, kiedy przez ziemie dzisiejszej Polski przebiegał Szlak Bursztynowy. Rzymianie cenili bursztyn i dlatego rzymscy kupcy przybywali go kupować na północy Europy. W faktorii przebywali żołnierze i kupcy.

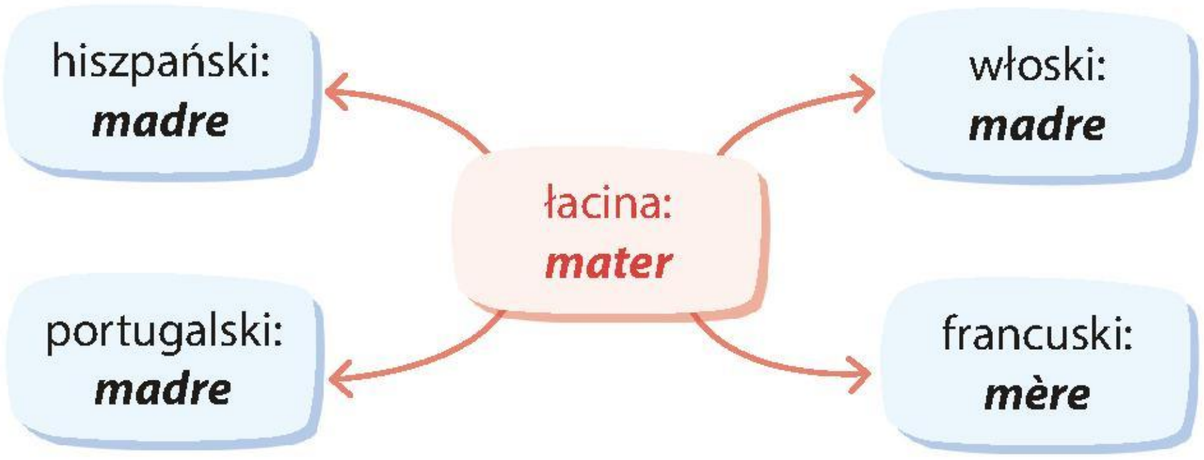

3. **Akwedukt Pont du Gard** [czytaj: pą di gar] w dzisiejszej Francji powstał w I wieku p.n.e. Budowla ma prawie 50 metrów wysokości i niemal 300 metrów długości. To największy z zachowanych rzymskich akweduktów. W przeszłości był jednocześnie akweduktem i mostem.

Języki romańskie

W językach romańskich wiele słów brzmi podobnie do swoich pierwowzorów w łacinie. Możemy to zobaczyć na przykładzie słowa „**matka**".

?

1. Wymień trzy stolice współczesnych państw, które zostały założone przez Rzymian.
2. Powiedz, w jakim celu wzniesiono Wał Hadriana.
3. Wyjaśnij, dlaczego znajomość łaciny ułatwia uczenie się języków romańskich.

Dowiedz się więcej

Język i alfabet łaciński

Łacina, którą posługiwali się Rzymianie, stała się podstawą **języków romańskich**, czyli na przykład włoskiego, hiszpańskiego czy francuskiego. Jednak łacińskie słowa obecne są też w innych językach, w tym w polskim. Z łaciny pochodzi wiele pojęć związanych ze sztuką, religią, prawem, medycyną, a także ze szkołą. Należą do nich między innymi: lekcja, tablica, komputer i... wakacje. Swoje łacińskie nazwy mają wszystkie gatunki roślin i zwierząt.
Alfabet łaciński jest współcześnie używany w większości państw na świecie. Pierwotnie miał 23 litery, lecz dodawano od nich kolejne, aby oddać dźwięki typowe dla danego języka. Zobaczmy, jak to wygląda w języku polskim.

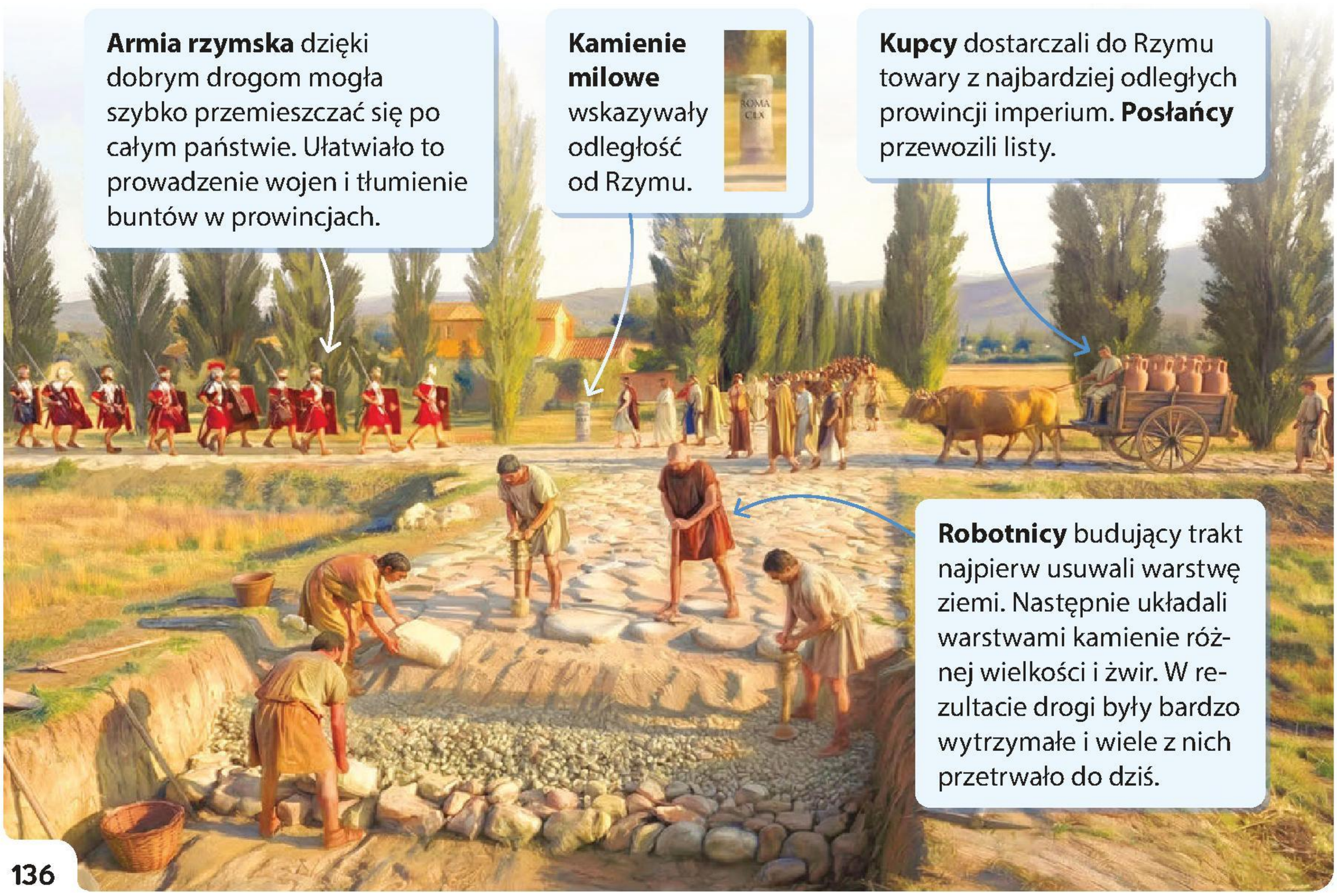
A Ą B C Ć D E Ę F G H I J K L Ł M N Ń O Ó P R S Ś T U W Y Z Ź Ż

Na niebiesko zaznaczono litery, których używali już starożytni Rzymianie.

? Jakie litery znane starożytnym Rzymianom zawiera Twoje imię?

Rzymskie drogi

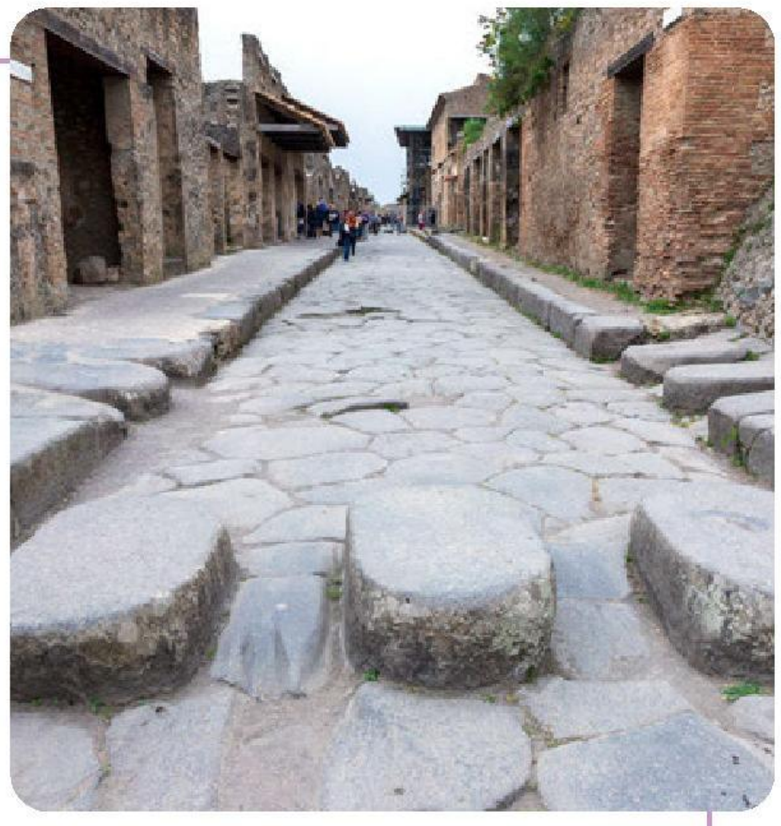
Rzymianie byli mistrzami w budowaniu dróg i mostów. Kamienne trakty łączyły Rzym z najdalszymi zakątkami cesarstwa. Sieć dróg liczyła tysiące kilometrów, a najważniejsze z nich zbiegały się w stolicy państwa. Z tego powodu powstało powiedzenie: **„Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu”.**

Współcześnie

Pompeje

Wyjątkową pamiątką po cywilizacji rzymskiej są ruiny Pompejów na południu Italii. Na początku naszej ery to miasto zamieszkiwało około 20 tysięcy ludzi. W ciągu jednego dnia – 24 sierpnia 79 roku n.e. – zostało zniszczone przez wybuch wulkanu Wezuwiusz. Pompeje pokryła warstwa pyłu i lawy licząca kilka metrów wysokości i tak miasto popadło w zapomnienie. Odkryto je dopiero w połowie XVIII wieku. Okazało się wtedy, że lawa doskonale zakonserwowała budowle, przedmioty, a nawet ciała mieszkańców. Dzięki temu dziś możemy zobaczyć, jak wyglądało starożytne rzymskie miasto. Wśród odkopanych budowli są między innymi: bazyliki, termy, świątynie, amfiteatr i liczne domy ozdobione malowidłami.

Ulice Pompejów zostały udostępnione turystom. Na jednej z nich zachowały się kamienie, które w przeszłości ułatwiały ludziom przechodzenie przez zanieczyszczoną ściekami ulicę.

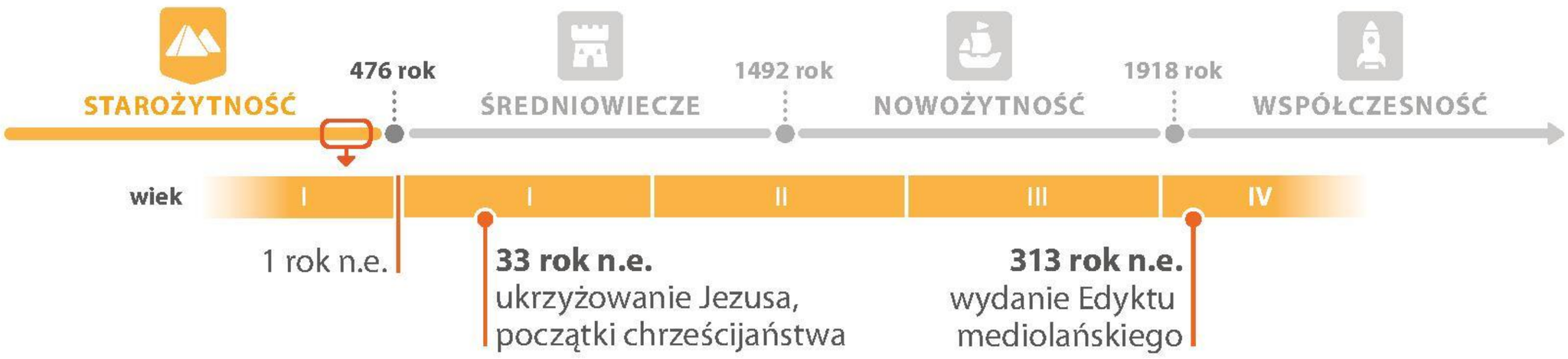
? Co sprawiło, że zabytki Pompejów zachowały się w bardzo dobrym stanie do dziś?

W skrócie

1. **Romanizacja** to proces przejmowania rzymskiej kultury, obyczajów i języka przez ludy zamieszkujące Imperium Rzymskie.
2. **Prawo rzymskie** początkowo opierało się na tradycji, a jego zasady nie były spisane w jednym kodeksie. W V wieku p.n.e. stworzono zbiór przepisów zwany Prawem XII tablic.
3. **Zabytki cywilizacji rzymskiej** można do dziś podziwiać w wielu państwach Europy, północnej Afryki i Bliskiego Wschodu.
4. **Łacina** stała się podstawą języków romańskich. Słowa z języka łacińskiego przeniknęły do wszystkich języków europejskich. Alfabet łaciński używany jest obecnie w licznych współczesnych państwach, między innymi w Polsce.
5. **Rzymskie drogi** budowano we wszystkich prowincjach imperium. Dzięki doskonałej konstrukcji były bardzo wytrzymałe. Umożliwiały między innymi szybkie przemieszczanie się armii i sprawne przewożenie towarów.

Czy już umiem?

1. Wyjaśnij, czym było Prawo XII tablic.
2. Powiedz, co oznacza powiedzenie „Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu”.
3. Wyjaśnij, w jaki sposób łacina i alfabet używany przez starożytnych Rzymian wpłynęły na język polski.
4. Porównajcie dorobek cywilizacji greckiej i rzymskiej. Podzielcie tablicę na dwie części. Zapiszcie na niej dokonania Greków i Rzymian. Wymieńcie te, z których korzystamy współcześnie.

4

Początki chrześcijaństwa

Na lekcji:

- omówię okoliczności narodzin chrześcijaństwa,
- przedstawię sytuację chrześcijan w cesarstwie rzymskim,
- wyjaśnię, jak chrześcijaństwo stało się główną religią Imperium Rzymskiego.

Na dobry początek

Jak nazywał się najważniejszy bóg i władca nieba w religii rzymskiej?

A Ares B Jowisz C Neptun D Zeus

Działalność Jezusa w Palestynie

Jak wiecie, Imperium Rzymskie składało się z wielu prowincji. Jedną z nich była **Palestyna**, którą Rzymianie podbili w I wieku p.n.e. Palestynę zamieszkiwali **Żydzi**. Ich religia, **judaizm**, różniła się od wierzeń Greków czy Rzymian. Żydzi wyznawali **monoteizm**, a więc wierzyli w jednego Boga. Nazywali go Jahwe.

Żydzi oczekiwali nadejścia wybawiciela zesłanego przez Boga. Niektórzy uznali za Mesjasza **Jezusa z Nazaretu**, który około 30 roku n.e. rozpoczął swoje nauczanie. Wraz z grupą uczniów zwanych **apostołami** przemierzał Palestynę. Głosił, że oprócz wypełniania nakazów **Dekalogu** najważniejsza jest miłość do Boga i bliźnich. Obiecywał też zbawienie po śmierci tym, którzy uwierzą, że jest Mesjaszem. To, że podawał się za syna bożego, nie spodobało się części Żydów. W 33 roku n.e. Jezus został oskarżony przed władzami rzymskimi i skazany na ukrzyżowanie. Apostołowie ogłosili, że ich mistrz zmartwychwstał. Wiara w pokonanie śmierci przez Jezusa stała się podstawą nowej religii – **chrześcijaństwa**.

Dekalog – dziesięć przykazań bożych, podstawowych zasad, które obowiązują wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa.

„Ostatnia wieczerza” to słynny obraz Leonarda da Vinci [czytaj: winczi] z XV wieku. Dzieło przestawia spotkanie Jezusa (1) z dwunastoma apostołami na dzień przed jego pojmaniem i śmiercią.

Jak rozwijało się chrześcijaństwo?

Po śmierci Jezusa apostołowie nawrócili na chrześcijaństwo wielu Żydów. Następnie zdobyli licznych wyznawców także poza Palestyną. Podróżowali po Imperium Rzymskim i głosili zasady nowej wiary. Najwięcej takich podróży odbył **Paweł z Tarsu**.

Pierwsi chrześcijanie tworzyli niewielkie wspólnoty zwane **gminami**. Na czele każdej z nich stał **biskup**. Członkowie gminy spotykali się na wspólnej modlitwie, a także pomagali sobie w potrzebie. Wkrótce chrześcijaństwo dotarło też do stolicy imperium. Według tradycji pierwszym biskupem Rzymu był **apostoł Piotr**.

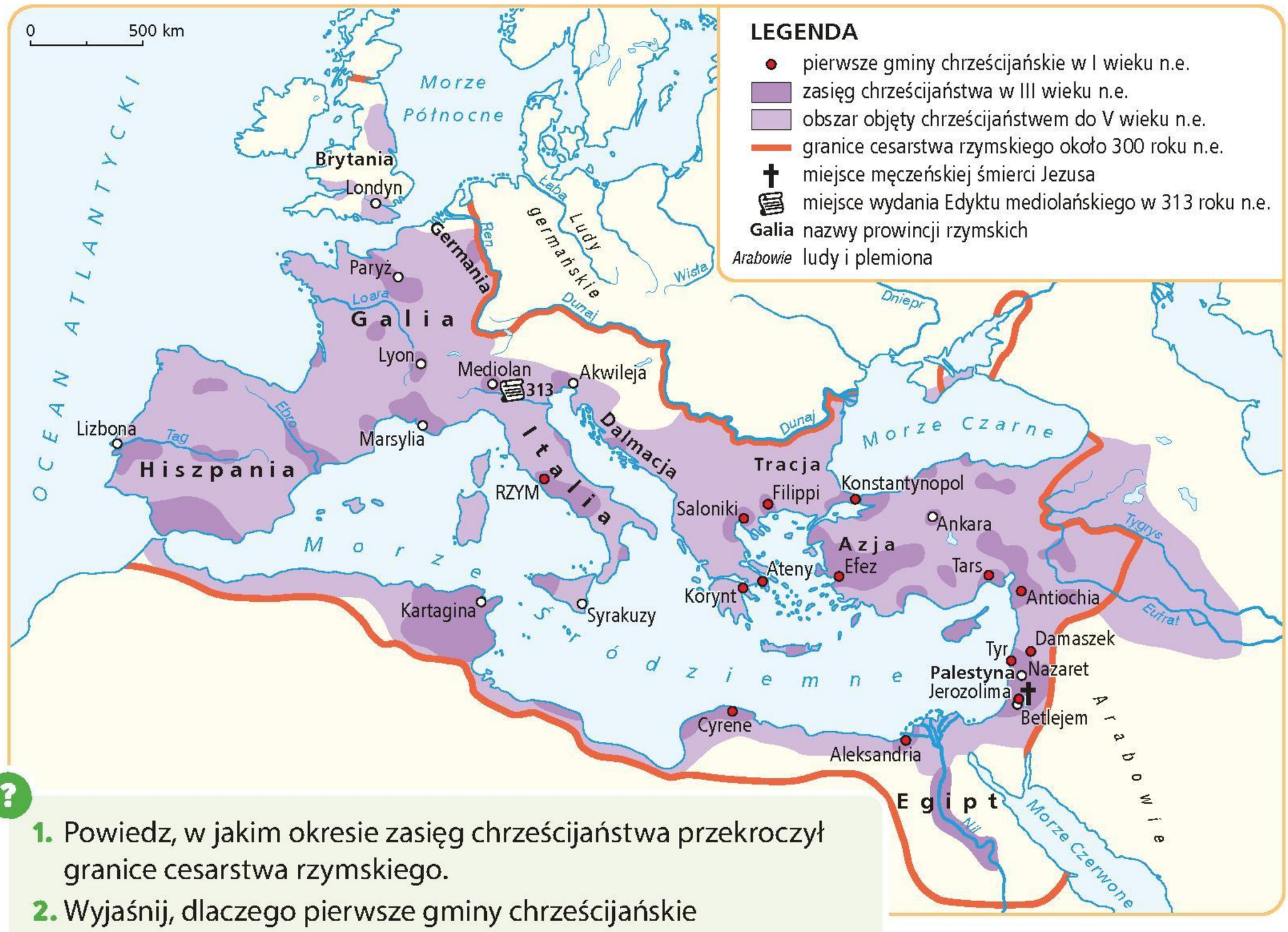

Paweł z Tarsu, czyli święty Paweł, początkowo był prześladowcą chrześcijan. Według Biblii doznał jednak objawienia i się nawrócił. Odtąd stał się gorliwym wyznawcą chrześcijaństwa.

? Czym były gminy w początkowym okresie istnienia chrześcijaństwa?

Rozwój chrześcijaństwa w Imperium Rzymskim

- Zwróć uwagę, że pierwsze gminy chrześcijańskie powstawały przeważnie w miastach portowych nad Morzem Śródziemnym.
- Zauważ, że już w I wieku n.e. powstała gmina chrześcijańska w Rzymie.

? 1. Powiedz, w jakim okresie zasięg chrześcijaństwa przekroczył granice cesarstwa rzymskiego.
2. Wyjaśnij, dlaczego pierwsze gminy chrześcijańskie powstawały głównie w miastach portowych.

Kim byli pierwsi chrześcijanie?

Jezus głosił, że wszyscy są równi przed Bogiem – bez względu na to, skąd pochodzą i czy są biedni, czy bogaci. Poza tym obiecywał, że po śmierci cierpiący, którzy żyli właściwie, zostaną nagrodzeni. Dlatego nową wiarę chętnie przyjmowali głównie ludzie ubodzy i mający trudne życie: **niewolnicy** i **plebejusze**.

W Imperium Rzymskim każdy mógł wyznawać dowolną religię. Dlatego początkowo Rzymianie odnosili się obojętnie do chrześcijan. Z czasem jednak zauważyli, że wyznawcy Chrystusa nie uczestniczą w uroczystościach, podczas których oddaje się boską cześć cesarzom. Rzymianie przestraszyli się, że postępowanie chrześcijan wywoła gniew bogów i doprowadzi do upadku państwa. Rozpoczęli więc ich **prześladowania**. Burzono kościoły, zabijano duchownych, chrześcijan skazywano na więzienie, tortury i śmierć.

? Dlaczego Rzymianie prześladowali chrześcijan?

Ciekawostka

Ryba – symbol chrześcijan

W czasach prześladowań znakiem rozpoznawczym chrześcijan stała się ryba. Kiedy ktoś dyskretnie rysował ten znak, znaczyło to, że szuka kontaktu z innymi wyznawcami Chrystusa. W języku greckim wyraz „ryba" składa się z pierwszych liter słów: Jezus Chrystus Boga Syn Zbawiciel.

Wizerunek ryby na podłodze kościoła z IV wieku n.e.

Spotkania chrześcijan w okresie prześladowań były tajne. Często spotykali się w katakumbach, czyli podziemnych korytarzach, gdzie chowano zmarłych.

Zwycięstwo chrześcijaństwa

Pomimo prześladowań wyznawców nowej wiary przybywało. Po prawie trzech wiekach od powstania chrześcijaństwa władze Rzymu zrozumiały, że walka z nim jest bezowocna. **W 313 roku cesarz Konstantyn Wielki wydał Edykt mediolański**. Ten dokument zapewnił **wolność religijną** w państwie. Odtąd chrześcijaństwo mogło się swobodnie rozwijać. Chrześcijanami coraz częściej zostawali patrycjusze, a nawet cesarze rzymscy. Pod koniec IV wieku chrześcijaństwo stało się jedyną religią uznawaną w Imperium Rzymskim.

Wolność religijna – swoboda wyznawania dowolnej religii, a także prawo do nieskrępowanej zmiany wiary.

Współcześnie

Dalszy rozwój chrześcijaństwa

Po upadku cesarstwa rzymskiego chrześcijaństwo rozprzestrzeniało się na kolejnych obszarach. W następnej epoce, w średniowieczu, stało się główną religią w Europie. W X wieku dotarło na ziemie współczesnej Polski, o czym będziesz uczyć się w klasie 5. W kolejnych wiekach chrześcijaństwo znalazło wyznawców na wszystkich zamieszkanych kontynentach. Obecnie szacuje się, że na świecie jest ponad 2 i pół miliarda chrześcijan. Oznacza to, że około co trzeci żyjący współcześnie człowiek to chrześcijanin.

? Kiedy chrześcijaństwo dotarło na ziemie dzisiejszej Polski?

Statua Chrystusa Zbawiciela stoi w Rio de Janeiro [czytaj: rijo de żanejro] w Brazylii. Chrześcijaństwo jest dziś główną religią w Ameryce Południowej.

W skrócie

1. **Palestyna** była w starożytności zamieszkana przez Żydów, którzy wyznawali wiarę w jedynego boga Jahwe. W I wieku p.n.e. obszar ten został podbity przez Rzymian.
2. **Jezus z Nazaretu** rozpoczął tam swoje nauczanie około 30 roku n.e. Trzy lata później został pojmany przez władze rzymskie i skazany na śmierć na krzyżu. Wiara w jego zmartwychwstanie stała się podstawą nowej religii – chrześcijaństwa.
3. **Apostołowie** rozpowszechnili nauki Jezusa poza Palestyną.
4. **Pierwszymi chrześcijanami** wśród Rzymian byli głównie plebejusze i niewolnicy.
5. **Chrześcijanie w cesarstwie rzymskim** mogli początkowo swobodnie wyznawać swoją religię. Z czasem kolejni cesarze rozpoczęli prześladowania wyznawców Chrystusa.

Wydanie Edyktu mediolańskiego

Przyczyny
(Dlaczego do tego doszło?)
- wzrost znaczenia chrześcijaństwa w cesarstwie rzymskim

Wydarzenie
(Co się wydarzyło?)
- cesarz Konstantyn Wielki wydaje Edykt mediolański w **313 roku n.e.**

Skutki
(Co z tego wynikło?)
- koniec prześladowań chrześcijan w Rzymie
- rozwój chrześcijaństwa

Czy już umiem?

1. Podaj, kim byli apostołowie i jaką rolę odegrali w rozwoju chrześcijaństwa.
2. Wyjaśnij, dlaczego chrześcijanie byli prześladowani w cesarstwie rzymskim.
3. Dowiedz się, dlaczego chrześcijanie nazywają wyznawców judaizmu „starszymi braćmi w wierze".
4. Porównajcie chrześcijaństwo z innymi religiami starożytności, które poznaliście w klasie 4. Wypiszcie podobieństwa i różnice.

V. Podsumowanie

s. 119

Jak dzielimy historię Rzymu?

753 rok p.n.e.
założenie Rzymu

1 rok n.e.

476 rok
upadek cesarstwa zachodniorzymskiego

wiek: VIII | VII | VI | V | IV | III | III | I | I | II | III | IV | V

KRÓLESTWO — **REPUBLIKA** — **CESARSTWO**

Kto rządził w republice?

Zgromadzenie ludowe składało się z wolnych Rzymian, czyli patrycjuszy i plebejuszy. Ustalali prawa i wybierali urzędników.

Senat tworzyli najbogatsi Rzymianie, wyłącznie patrycjusze. Decydowali o finansach i wojnie.

Kto rządził w cesarstwie?

Cesarze mieli pełnię władzy i byli czczeni jak bogowie. Pierwszym był Oktawian August.

s. 120

Jakie ziemie tworzyły Imperium Rzymskie?

Italia

Prowincje

- w południowej i zachodniej Europie
- w północnej Afryce
- na Bliskim Wschodzie

s. 124–125

Kto mieszkał w państwie rzymskim?

Patrycjusze to przedstawiciele zamożnych rodów. Zasiadali w senacie i zajmowali ważne urzędy.

Plebejusze to wolni obywatele (rzemieślnicy, kupcy, rolnicy, żołnierze). Mieli prawo uczestniczyć w zgromadzeniu ludowym.

Niewolnicy nie mieli żadnych praw ani majątku. Należeli do swoich właścicieli.

s. 130–134

Z czego zasłynęli Rzymianie?

Prawo

- Prawo XII tablic

Architektura

- amfiteatry (Koloseum)
- łuki triumfalne
- akwedukty
- drogi
- fortyfikacje (Wał Hadriana)

Koloseum

s. 128

W co wierzyli Rzymianie?

W **wielu bogów.**

W **jednego chrześcijańskiego Boga.**

Działalność Jezusa w I wieku n.e.

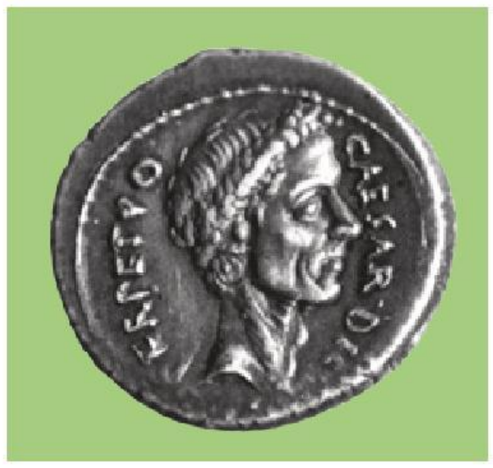
Prześladowanie chrześcijan za to, że nie oddawali boskiej czci cesarzowi i rzymskim bogom.

Edykt mediolański pozwolił od IV wieku n.e. wyznawać Rzymianom religię chrześcijańską.

V. Sprawdź wiedzę i umiejętności

Rozwiąż test z dziejów starożytnego Rzymu. Za każde poprawnie wykonane zadanie otrzymasz rzymskie denary, czyli srebrne monety. Przy każdym poleceniu znajdziesz ikonkę informującą, ile denarów możesz uzyskać. Nawet jeśli nie odpowiesz na wszystkie pytania w zadaniu, część monet może być Twoja! Na koniec podlicz zdobyte denary i sprawdź, co oznacza Twój wynik.

Pamiętaj: Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie.

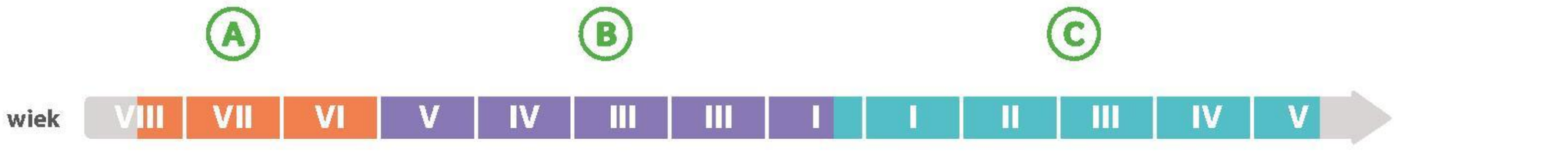

Srebrna moneta rzymska z wizerunkiem Juliusza Cezara, I wiek p.n.e.

WYKONAJ W ZESZYCIE

1. Którą literą oznaczono na osi czasu poszczególne etapy w dziejach starożytnego Rzymu?

- okres republiki – ?
- okres cesarstwa – ?
- okres królestwa – ?

2. Wymień dwie przyczyny upadku cesarstwa zachodniorzymskiego.

3. Popatrz na rysunek rzymskiego żołnierza. Następnie wybierz właściwe dokończenie definicji.

Żołnierze ciężkozbrojnej piechoty w armii starożytnego Rzymu to

A. hoplici.

B. legioniści.

C. senatorzy.

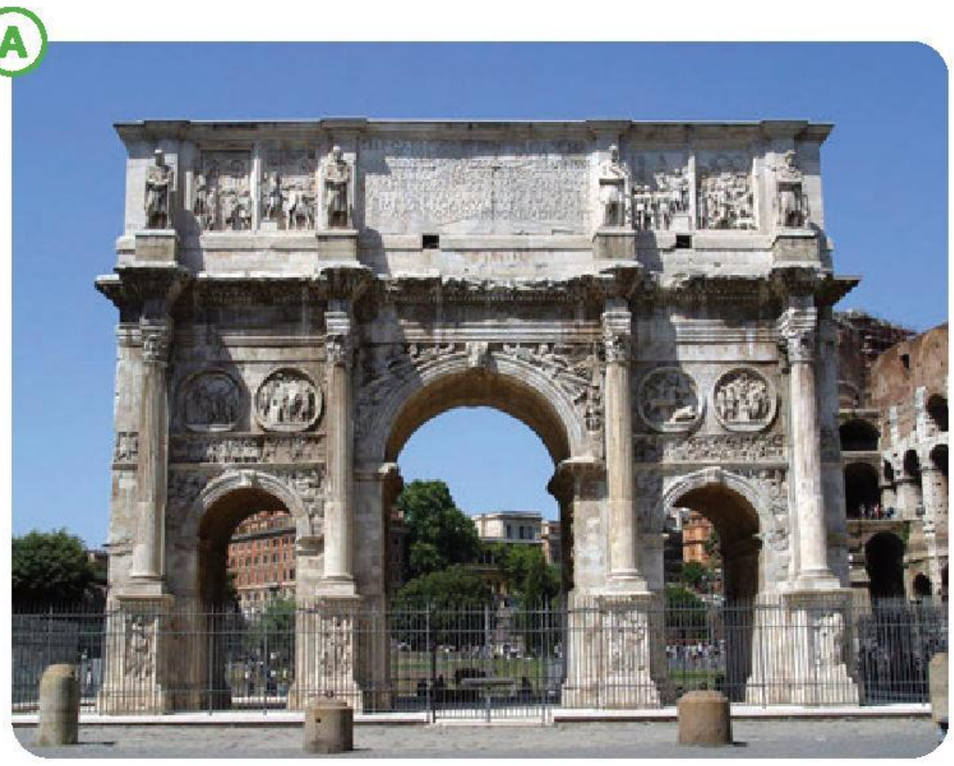
D. gladiatorzy.

4. Powiedz swoimi słowami, od czego pochodzi powiedzenie: „Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu".

5. Przyjrzyj się fotografiom rzymskich zabytków. Powiedz, jak nazywają się te budowle. Podaj, jakie funkcje pełniły.

A

B

Budowla (A) to ? . Służyła jako ? .

Budowla (B) to ? . Jej funkcja to ? .

6. O których postaciach historycznych mówią mieszkańcy Imperium Rzymskiego?

(A) W I wieku n.e. nawrócił się na chrześcijaństwo. Podczas podróży po imperium głosił nauki Chrystusa i zdobywał dla niego nowych wyznawców.

(B) Był wybitnym politykiem i dowódcą. Wprowadził w Rzymie nowy kalendarz nazwany jego imieniem. Zginął z rąk spiskowców w 44 roku p.n.e.

7. Określ, których grup społeczeństwa rzymskiego dotyczą poniższe opisy.

A. Zajmowali się głównie rolnictwem, rzemiosłem i handlem. Byli wolni i mieli prawo uczestniczyć w zgromadzeniu ludowym.

B. Należeli do swojego właściciela i nie mogli decydować o własnym losie.

C. Byli członkami najbogatszych rodów rzymskich. Sprawowali najważniejsze urzędy w państwie.

8. Przyjrzyj się zdjęciu. Następnie odpowiedz na pytania.

- Jak nazywamy ten typ budowli?
- Do czego służyły takie budowle w Imperium Rzymskim?

Gratulacje, to koniec sprawdzianu!

Sprawdź odpowiedzi na stronie 152. Policz, ile rzymskich monet udało Ci się zdobyć. Następnie przeczytaj, co oznacza Twój wynik.

od 14 do 16 monet	Twój wynik jest godny podziwu. Śmiało możesz przystąpić do każdego sprawdzianu z dziejów starożytnego Rzymu. W nagrodę otrzymujesz złoty wieniec laurowy. Taki wieniec nosili rzymscy cesarze i wodzowie podczas uroczystych triumfów.
od 10 do 13 monet	Dobrze radzisz sobie z zadaniami z dziejów Rzymu. W Twoich odpowiedziach znalazło się jednak kilka błędów. Powtórz wiadomości i przystąp do sprawdzianu jeszcze raz. Wtedy z pewnością wieniec laurowy będzie Twój!
mniej niż 10 monet	W Twoich odpowiedziach pojawiły się błędy. Ale nic straconego! Powtórz wiadomości z całego rozdziału i spróbuj rozwiązać zadania ponownie. Gdy poprawisz swój wynik, to na pewno sięgniesz po wieniec laurowy.

Co o tym myślę?

Przejrzyj wszystkie lekcje z rozdziału V i odpowiedz na pytania.

1. Która lekcja była dla Ciebie najtrudniejsza?
2. Co było najciekawsze w rozdziale V?
3. Co było dla Ciebie zaskakujące?

Słowniczek historyczny

A **Agora** – w starożytnej Grecji: plac w centrum miasta, na którym ludzie spotykali się, handlowali i oddawali cześć bogom.

Akropol – w starożytnej Grecji: wzgórze rozciągające się ponad miastem-państwem. Wznoszono na nim posągi bóstw i świątynie. W czasie ataku nieprzyjaciół pełniło funkcję twierdzy.

Apostołowie – uczniowie Jezusa z Nazaretu, którzy upowszechniali jego nauki.

Archeolog – uczony zajmujący się badaniem śladów działalności człowieka.

Australopitek – najstarszy przodek człowieka. Żył około 4 milionów lat temu w Afryce.

B **Barbarzyńca** – dla starożytnych: przedstawiciel innej cywilizacji.

Baśń – opowieść o treści fantastycznej.

C **Chronologia** – nauka zajmująca się mierzeniem czasu i ustalaniem kolejności zdarzeń.

Chrześcijaństwo – religia monoteistyczna, której podstawą są nauki Jezusa z Nazaretu. Narodziła się w I wieku n.e. w Palestynie.

Cywilizacja – rozwinięte społeczeństwo, które budowało miasta, posługiwało się pismem oraz stworzyło własne państwo.

D **Dekalog** – dziesięć przykazań bożych, podstawowych zasad, które obowiązują wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa.

Demokracja – w starożytnych Atenach: sprawowanie władzy przez wszystkich obywateli. Określenie pochodzi od greckich słów *demos* (lud) i *kratos* (władza) i oznacza „władzę ludu".

Drzewo genealogiczne – wykres przedstawiający stopnie pokrewieństwa między poszczególnymi osobami wchodzącymi w skład rodu.

E **Epoka historyczna** – etap w dziejach zapoczątkowany i zakończony ważnym wydarzeniem. Do epok historycznych zalicza się starożytność, średniowiecze, nowożytność i współczesność.

Epos – długi wierszowany utwór literacki opowiadający o ważnych wydarzeniach i bohaterskich czynach.

F **Faraon** – tytuł używany przez władców starożytnego Egiptu.

Filozofia – nauka zajmująca się rozważaniem najważniejszych dla człowieka spraw, takich jak sens życia czy powstanie świata.

G **Genealogia** – nauka zajmująca się badaniem historii rodziny oraz związków między tworzącymi ją osobami.

Gimnazjon – w starożytnej Grecji zespół budowli przeznaczonych do uprawiania sportu. Tworzyły go sale gimnastyczne, szatnie i stadiony.

Gladiator – w starożytnym Rzymie: niewolnik, jeniec wojenny lub skazaniec specjalnie szkolony do walk na arenie.

H **Hellada** – określenie starożytnej Grecji.

Heros – w mitologii greckiej: półbóg, bohater, którego jedno z rodziców było bogiem, a drugie – człowiekiem.

Hieroglify – odmiana pisma obrazkowego używana w starożytnym Egipcie.

Historia – nauka zajmująca się badaniem i opisywaniem przeszłości człowieka.

I **Imperium Rzymskie** – starożytne państwo rzymskie wraz z podległymi mu prowincjami.

J **Języki romańskie** – języki, które wywodzą się od łaciny, między innymi włoski, francuski i hiszpański.

Judaizm – monoteistyczna religia Żydów, wierzących w jedynego boga Jahwe.

K

Koczowniczy tryb życia – tryb życia polegający na nieustannym przemieszczaniu się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pożywienia.

Komedia – przedstawienie teatralne o żartobliwym charakterze.

Krewni – osoby połączone więzami krwi, należące do jednego rodu i pochodzące od wspólnego przodka.

L

Legenda – opowieść łącząca w sobie elementy historii i fikcji.

Legenda mapy – krótkie objaśnienia poszczególnych symboli użytych na mapie.

Legion – oddział w armii Imperium Rzymskiego liczący około 4 tysięcy żołnierzy.

M

Mała ojczyzna – miejsce, w którym dany człowiek się urodził i wychowywał lub w którym obecnie żyje. Może to być wieś, dzielnica, miasto lub region danego kraju.

Mapa – graficzne przedstawienie danego terenu, na przykład obszaru państwa lub kontynentu.

Mezopotamia – obszar rozciągający się między rzekami Eufrat i Tygrys. To tu narodziła się cywilizacja Sumerów, a później powstało także państwo babilońskie.

Mity – fantastyczne opowieści o życiu oraz czynach bogów i herosów. Wyjaśniały, jak powstał świat, pochodzenie bóstw oraz ludzi.

Monoteizm – wiara w jednego boga.

Mumifikacja – proces balsamowania i bandażowania ciała zmarłego.

N

Naród – grupa ludzi, których łączą: wspólne pochodzenie, dzieje, tradycje, język i zamieszkiwanie na określonym terytorium.

Nowożytność – epoka historyczna zapoczątkowana pod koniec XV wieku. Trwała do 1918 roku.

O

Obywatel – w starożytnym Rzymie człowiek wolny, którego rodzice również byli obywatelami.

Osiadły tryb życia – tryb życia polegający na osiedleniu się w danym miejscu w celu uprawy roślin i hodowli zwierząt.

Oś czasu – linia, na której przedstawia się daty wydarzeń w kolejności chronologicznej, czyli od najdawniejszych do najnowszych.

P

Państwo – ściśle określone terytorium, które zamieszkuje społeczność podległa władzy państwowej.

Patriotyzm – miłość i przywiązanie do ojczystego kraju, a także gotowość do poświęcenia i pracy dla jego dobra.

Patrycjusze – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, którą tworzyli ludzie pochodzący z bogatych i znaczących rodów. Dysponowali pełnymi prawami politycznymi – mieli możliwość obejmowania urzędów.

Piktogram – znak pisma obrazowego.

Piramida – budowla w kształcie ostrosłupa, która w starożytnym Egipcie pełniła funkcję grobowca.

Pismo alfabetyczne – pismo wynalezione przez Fenicjan około XI wieku p.n.e., w którym każdej głosce odpowiada określona litera.

Pismo klinowe – pismo wynalezione przez Sumerów w Mezopotamii. Tworzyły je znaki odciskane na glinianych tabliczkach za pomocą zaostrzonej trzciny.

Pismo obrazkowe – najstarsza forma pisma, w której słowom odpowiadały konkretne rysunki, określane jako piktogramy.

Plebejusze – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, którą tworzyli ludzie wolni, ale nienależący do znaczących rodów. Zaliczali się do niej głównie rzemieślnicy, kupcy i rolnicy.

Pokolenie – grupa osób w podobnym wieku.

Polis – w starożytnej Grecji miasto-państwo. Składało się z miasta oraz okolicznych wsi.

Politeizm – wiara w wielu bogów; ten termin pochodzi od greckich słów: *polis* – wiele i *theos* [czytaj: teos] – bóg.

Prehistoria – okres w dziejach od pojawienia się przodków człowieka do wynalezienia pisma.

Prawo XII tablic – najstarszy zbiór przepisów prawa rzymskiego, spisany na kamiennych tablicach w V wieku p.n.e.

Prowincja – w starożytności: terytorium podbite przez państwo rzymskie. Zamieszkująca je ludność płaciła na rzecz Rzymu podatki.

R **Region** – obszar wyróżniający się krajobrazem, historią lub zwyczajami żyjących tam ludzi.

Republika – forma rządów w państwie, w którym – w odróżnieniu od monarchii – najwyższe organy władzy są wybierane przez społeczeństwo na określony czas.

Rewolucja – wielki przełom dla ludzkości, który zwykle przebiega w gwałtowny sposób.

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia. Nazwa pochodzi od neolitu – okresu w dziejach, który rozpoczął się około 10 tysięcy lat p.n.e.

Romanizacja – przyjmowanie języka, obyczajów i kultury rzymskiej przez mieszkańców Imperium Rzymskiego.

S **Senat rzymski** – organ władzy w starożytnym Rzymie, w którym zasiadali najmożniejsi i pochodzący z najbardziej zasłużonych rodów obywatele starożytnego Rzymu. Senatorowie podejmowali najważniejsze decyzje dotyczące państwa rzymskiego.

Skene – budynek w greckim teatrze, który służył aktorom jako garderoba i magazyn rekwizytów.

Starożytność – epoka historyczna zapoczątkowana wynalezieniem pisma około 3400 lat p.n.e. Trwała do upadku cesarstwa zachodniorzymskiego w 476 roku n.e.

Ś **Średniowiecze** – epoka historyczna trwająca do V do XV wieku.

T **Tragedia** – przedstawienie teatralne o poważnej tematyce.

Tympanon – trójkątne pole ponad wejściem do świątyni. Często umieszczano w nim płaskorzeźby ze scenami z mitologii.

W **Wielkie Dionizje** – w starożytnej Grecji uroczystości religijne, które odbywały się ku czci boga wina Dionizosa. Dały początek teatrowi greckiemu.

Wolność religijna – swoboda wyznawania dowolnej religii, a także prawo do nieskrępowanej zmiany wiary.

Wspólnota – grupa osób połączonych przez zwyczaje, uznawane zasady i wzajemne poczucie więzi.

Współczesność – epoka historyczna trwająca do 1918 roku do dziś.

Z **Zabytek** – budowla lub przedmiot o szczególnej wartości historycznej lub artystycznej; podlega ochronie prawnej.

Zgromadzenie ludowe – w starożytności: organ władzy decydujący o najważniejszych sprawach w państwie. W jego skład wchodzili wszyscy wolni obywatele.

Zikkurat – kilkupiętrowa świątynia w kształcie schodkowej piramidy, typowa dla architektury cywilizacji mezopotamskich: sumeryjskiej i babilońskiej.

Ź **Źródła historyczne** – wszelkie zachowane ślady działalności człowieka, w tym dokumenty, księgi, budowle, obrazy, rzeźby i legendy. Na ich podstawie historycy opisują wydarzenia z przeszłości.

Ż **Żyzny Półksiężyc** – obszar między Azją i Afryką, obejmujący między innymi Mezopotamię i Egipt. To tu narodziło się rolnictwo i powstały najstarsze państwa w dziejach.

Historia w akcji

Jak przygotować opis lokalnej tradycji?

Wybierzcie tradycję i zapiszcie:

- dlaczego wydaje się Wam ciekawa,
- czego chcecie się o niej dowiedzieć.

Ustalcie z nauczycielem:

- czy ta tradycja jest związana z Waszym regionem,
- w jakiej formie macie przygotować swoją pracę,
- jak podzielicie się zadaniami.

1. **Zbierzcie podstawowe informacje** o Waszej tradycji. Zapiszcie jej:
   - zwyczajową i oficjalną nazwę,
   - datę powstania i – ewentualnie – datę wygaśnięcia,
   - zasięg terytorialny.

2. **Znajdźcie przedstawienia** związane z tą tradycją (obrazy, zdjęcia, ilustracje, filmy itp.).

3. **Wyjaśnijcie, dlaczego ta tradycja jest warta poznania**, przedstawcie:
   - jej opis (najważniejsze elementy),
   - okoliczności jej powstania,
   - zmiany, którym podlegała w ciągu dziejów.

4. **Oceńcie, czy wybrana przez Was tradycja:**
   - nadal odgrywa istotną rolę w życiu społeczności,
   - jest warta podtrzymywania.

5. **Przedstawcie wyniki Waszej pracy w wybranej formie:**
   - prezentacja, plakat, rolka.

Tradycja lokalna

Przywołówki w 2025 roku

Informacje podstawowe

nazwa: przywołówki szymborskie
data powstania: 1833 rok
data zakończenia: trwa do dziś
obszar: dawniej Kujawy, obecnie – Szymborze

Opis

- dwudniowy zwyczaj związany z Wielkanocą
- publiczne wykrzykiwanie wierszyków o niezamężnych dziewczynach (pannach) przez niezamężnych mężczyzn (kawalerów)
- dawniej zachęcał do przestrzegania zasad i ułatwiał dobieranie się w pary

Okoliczności powstania

- według legendy – brak zainteresowania panien lokalnymi kawalerami

Zmiany w czasie

- wygaśnięcie tradycji poza Szymborzem

Ocena

Tradycja nadal jest istotna i warta podtrzymywania, bo:

- buduje więź między mieszkańcami miejscowości,
- jest lokalnym świętem.

Historia w akcji

Jak przygotować opis postaci historycznej?

Wybierz postać i zapisz:

- dlaczego wydaje Ci się ciekawa,
- czego chcesz się o niej dowiedzieć.

Ustal z nauczycielem:

- czy ta postać jest związana z omawianą epoką,
- w jakiej formie masz przygotować swoją pracę.

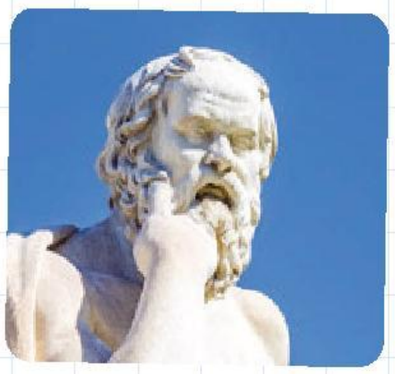
---

1. **Zbierz podstawowe informacje** o Twojej postaci. Zapisz jej:
   - imię i nazwisko lub przydomek,
   - daty życia,
   - miejsce działalności,
   - zawód lub sprawowaną funkcję.
2. **Znajdź wizerunek** wybranej postaci (zdjęcie, portret itp.).
3. **Wyjaśnij, dlaczego ta postać jest warta poznania**, przedstaw:
   - wydarzenia, w jakich brała udział,
   - jej najważniejsze dokonania,
   - to, czym wyróżniają się jej losy.
4. **Oceń, czy wybrana przez Ciebie postać:**
   - miała pozytywny wpływ na losy świata,
   - powinna być szeroko znana.
5. **Przedstaw wyniki Twojej pracy w wybranej formie:**
   - prezentacja, plakat, rolka.

Postać historyczna

Informacje podstawowe

imię: Sokrates
rok urodzenia: 469 rok p.n.e.
rok śmierci: 399 rok p.n.e.
miejsce zamieszkania: Ateny
zawód: filozof

Ocena postaci

pozytywna, bo:
- stał się wzorem uczonego, który stale dąży do prawdy
- był wierny swoim zasadom

trzeba tę postać znać, bo:
- jest jednym z najbardziej znanych filozofów w dziejach świata
- jego metoda poszukiwania prawdy nadal działa

Dokonania

- stworzenie nowej metody nauczania (metoda sokratejska)
- wybitni uczniowie – Platon (jeden z najwybitniejszych filozofów greckich)

Co go wyróżnia?

- odwaga w głoszeniu własnych poglądów
- wierność swoim przekonaniom

Odpowiedzi do „Sprawdź wiedzę i umiejętności”

I. Z historią na ty

1. Historycy zajmują się badaniem przeszłości.
2. Mikołaj Kopernik i Maria Skłodowska-Curie
3. A – średniowieczna kronika, paszport dziadka, B – ruiny zamku, starożytny miecz, C – taniec ludowy
4. Na wykopaliskach mógł zostać odnaleziony starożytny miecz. Jest to przedmiot, który mógłby długo przetrwać w ziemi. / Podczas wykopalisk mogły zostać odnalezione ruiny zamku. Jego pozostałości mogły skryć się pod ziemią i przetrwać do naszych czasów.
5. A – mama, B – dziadek, C – ciocia
6. A – 350 rok p.n.e., B – 60 rok p.n.e., C – 40 rok n.e., D – 150 rok n.e., E – 200 rok n.e., F – 400 rok n.e.
7. B, B, B
8. A – 108, B – 23, C – 98
9. A – XVII, B – V, C – VIII
10. A – I, B – V

II. Mała i duża ojczyzna

1. D
2. A – Polonia, B – ojczyzna, C – patriotyzm
3. 3 maja – uchwalenie konstytucji w 1791 roku, 15 sierpnia – zwycięstwo nad Rosją w Bitwie Warszawskiej, 11 listopada – odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku
4. kiedy my żyjemy; z ziemi włoskiej do Polski
5. Mała ojczyzna to miejsce, w którym żyjemy na co dzień, na przykład miasto, dzielnica lub wieś.
6. A – Pomorze, B – Wielkopolska, C – Małopolska, D – Mazowsze
7. na przykład Wielkopolska, Małopolska, Pomorze Gdańskie itp.
8. A – 1320, B – Wielkopolski i Małopolski, C – Płowcami
9. bitwy, miejsca zawarcia umów
10. A – mapa, B – plan

III. Z najdawniejszych dziejów

1. A
2. A – Fenicjanie, B – Sumerowie, C – Egipcjanie, D – Babilończycy
3. Przedstawione budowle powstały w Egipcie. Były to grobowce faraonów.
4. Religia starożytnych Egipcjan jest określana jako politeistyczna, ponieważ wierzyli oni w wielu bogów.
5. A – Babilończycy, B – Sumerowie
6. Rewolucja neolityczna to proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia. W jej wyniku w rejonie Żyznego Półksiężyca narodziło się rolnictwo i upowszechniła hodowla zwierząt.
7. D
8. A – chłopi, B – kapłani, C – rzemieślnicy

IV. W starożytnej Grecji

1. VIII wiek p.n.e., V wiek p.n.e., VI wiek p.n.e.
2. C
3. W V wieku p.n.e. ustrojem Aten była demokracja. Władza należała do wszystkich obywateli.
4. Agora, Polis
5. Opisany posąg przedstawiał Zeusa., Twórcą rzeźby był Fidiasz.
6. A – Homer, B – Arystoteles
7. Świątynia Partenon została zbudowana w Atenach., Wzniesiono ją na wzgórzu Akropol.
8. Rzut dyskiem, zapasy, skok w dal

V. Dzieje starożytnego Rzymu

1. okres republiki – B, okres cesarstwa – C, okres królestwa – A
2. upadek znaczenia Rzymu, koniec starożytności
3. B
4. Powiedzenie „wszystkie drogi prowadzą do Rzymu” nawiązuje do dróg budowanych w Imperium Rzymskim, z których większość zbiegała się w stolicy państwa.
5. Budowla A to Łuk Konstantyna Wielkiego. Służyła jako brama, przez którą odbywał się uroczysty wjazd cesarza do Rzymu. Budowla B to Koloseum. Służyła jako amfiteatr.
6. A – Święty Paweł z Tarsu, B – Juliusz Cezar
7. A – plebejusze, B – niewolnicy, C – patrycjusze
8. Przedstawiona budowla to akwedukt. Tego typu budowle wznoszono, by doprowadzić do miast wodę z odległych górskich źródeł.

PRAWDA

A

B

C

D

FAŁSZ

nowa era Twoje mocne strony

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00